

Aşkın En Güzel Tarihi

Dominique Simonnet

Jean Courtin

Paul Veyne

Jacques Le Goff

Jacques Solé

Mona Ozouf

Alain Corbin

Anne-Marie Sohn

Pascal Bruckner

Alice Ferney

Çeviren: Saadet Özen

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

3. basım

TARİH

DOMINIQUE SIMONNET, JEAN COURTIN, PAUL VEYNE,
JACQUES LE GOFF, JACQUES SOLÉ, MONA OZOUF, ALAIN CORBIN,
ANNE-MARIE SOHN, PASCAL BRUCKNER, ALICE FERNEY
AŞKIN EN GÜZEL TARİHİ

ÖZGÜN ADI
LA PLUS BELLE HISTOIRE DE L'AMOUR
COPYRIGHT © EDITIONS DU SEUIL, 2003

ÇEVİREN
SAADET ÖZEN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 11213

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ALEV ÖZGÜNER

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM, KASIM 2002, İSTANBUL
III. BASIM, HAZİRAN 2012, İSTANBUL

ISBN 978-975-458-577-3

BASKI
ALTAN BASIM SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
YÜZYIL MAH., MATBAACILAR SİT., 222/A,
BAĞCILAR, İSTANBUL
(0212) 629 03 74
Sertifika No: 11968

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

Tarih

*aşkın
en güzel tarihi*

Dominique Simonnet, Jean Courtin,
Paul Veyne, Jacques Le Goff, Jacques Solé,
Mona Ozouf, Alain Corbin, Anne-Marie Sohn,
Pascal Bruckner, Alice Ferney

Çeviren
Saadet Özen

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
PERDE 1	
ÖNCE NİKÂH	
Sahne 1: Prehistorik Dönem	15
Sahne 2: Roma Dünyası	28
Sahne 3: Ortaçağ	46
PERDE 2	
DUYGU DA OLSUN	
Sahne 1: <i>Ancien Régime</i> Günleri	61
Sahne 2: Devrim	75
Sahne 3: XIX. Yüzyıl	87
PERDE 3	
NİHAYET, SIRA HAZDA	
Sahne 1: Çılgın Yıllar	103
Sahne 2: Cinsel Devrim	117
Sahne 3: Ya Şimdi... ..	133
Yazarları Tanıyalım	150

ÖNSÖZ

Onlar, bir neolitik mağaranın en dibine karalanmış, birbirine sarılmış, iki ince siluet. O, Pompei'nin bir duvarında hayata tutunmuş antik çiftin yüzündeki gizemli gülümseme. O, bir kitabı süsleyen resimde, biricik sevgilisinin önünde eğilen bir şövalyenin diz çöküşü...

O ayrıca, Tristan'ı kadınından ayıran kılıç, Madam de Rênal'in kolunu hafifçe okşayan Julien'in parmakları, ve Juliette'in, Héloïse'in, Bérénice'in ve edebiyattaki bütün derebeyi sevgililerinin binlerce ateşli sözü.

O bir taraftan da Fragonard'ın miniminnacık bir perisinin yukarı sıyrılmış eteği, Charlot'nun Paulette Goddard'ınkini sımsıkı tutan eli, ve seller gibi akan gözyaşları, öpücük fırtınaları, hıçkırık senfonileri, doymak bilmez ekranlarımızı istila eden zevk çılgınlıkları.

En karanlık çağlardan bu yana, gölge gibi peşimizden ayrılmayan aşk, hep aşk...

Ama aşkın hikâyeleri yok sadece. Aşkın bir de tarihi var. Saraylara özgü çılgınlıklarla da, televizyon dizilerindeki iddiasız serüvenlerle de sınırlanmayan bir tarih. Her tabakadan "insanın" özel hayatlarını ince elekten geçirerek zihinlerimizdeki sırları ortaya koyuyor, toplumlarımızın bilinçaltına dokunuyor bu. Bana nasıl sevdiğini söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim...

Aşk merak etmek, büyük ve güzel soruları gündeme ge-

tirmek, belli bir dönemin ahlak anlayışına eğilmek demek elbette, ama aynı zamanda savaşı, iktidarı, dini, ölümü ele almak demek... Pembe ipliği çekmeyegörün: Arkasından uygarlığımız gelecektir olduğu gibi. “Aşk, Batı’ya özgü bir kavramdır,” demişti Denis de Rougemont. Bundan daha iyi bir özet olamaz.

Biz de burada en büyük tarihçiler, felsefeciler, yazarlarla birlikte, işte bu ateşli serüveni ele alıyoruz. Baştan çıkarmalar, karşılaşmalar, tutkular, erotizm, cinsellik, evlilik, sadakat... Eskiden insanlar nasıl severdi Batı’da? O zamanki ideal neydi? Gerçekte var olanla uyumlu muydu? Mahremiyetin asıl doğası neydi? Arzuya ne gözle bakılırdı? Zevke ve duyguya verilen yer neydi?

Aşkın tarihinin öncülüğünü yapan birtakım saygıdeğer isimler vardır: Michel Foucault, Jean-Louis Flandrin, Georges Duby gibi... Baştan sona, kesintisizce yazan olmadı bu tarihi. Birtakım eski klişeleri gözden düşürmek pahasına, biz bu cüreti gösterdik.

Mahremiyetin derinine inmek, zor bir iştir; aşk ardında fosil bırakmaz, genellikle kendi ayak izlerini de siler; yalnızca yanılısamalar, üstü örtülü, biçim değiştirmiş, kaçamak anılar zamana direnebilir... Önemli tarih kayıtlarında, aşk görmezden gelinir, savaşlardaki başarılar ona tercih edilir. Noter belgeleri ve nüfus cetvelleri, aşkı aşk olmaktan çıkarıp değersiz kayıtlara dönüştürür. Geriye sanat ve edebiyat kalır: Mahrem mektuplar ve günlükler, şiirler, tablolar, resimler, heykeller...

Öte yandan, hayali de gerçekten ayırmak gerekir. Çünkü sanat, her zaman doğruyu söylemez. Pek çok kez, belli bir dönemin fantezilerini yansıtır ve insanların yaptıklarından çok yapmak istediklerini anlatır. Nitekim, meydanlarını cinsel organları dikilmiş heykellerle dolduran Romalılar, özel hayatlarında gayet pütürlüler. Botticelli’nin Venüs’ünün, çırpılacak gözler önüne serildiği günlerde, yatak odalarında o kadar soyunmazdı insanlar. Ve Aydınlanma Çağı’nın uçarılıkları, baskının ortalığı kırıp geçirdiği bir ortamın arka yüzüydü sadece... Dolayısıyla, yanıltıcı simgelerden kaçınmalıyız.

Göreceğimiz bir başka şey de, bu hikâyenin tozpembe olmadığı. Aşk şakaya gelmez. Krallar, din adamları, savaşılar, hekimler, bankacılar, noterler, onu hep sınırladılar, baskı altında tuttular, özünü değiştirdiler, kurallara bağladılar... Kadınlar ebedi kurbanları oldular aşkın. “Evliliğinizi asla bir tecavüzle başlatmayın,” diye salık veriyordu Balzac daha dün. Bu, iş kendi doğallığında yürümüyordu, demek. Seks, her zaman zevkin bir parçası olmak şöyle dursun, zevke çok da uzaktı hatta. Ahlaki ve cinsel düzen, özel hayat üzerinde, gerçek anlamda zorbaca hüküm sürdü.

Basitleştirelim işi. Aşkın tarihi, üç kelimede, üç çerçevede özetlenebilir: Duygu, evlilik, cinsellik. Ya da isterseniz: Aşk, çocuk doğurma, haz... Kadınlarla erkekleri bağdaştıran üç bileşenle her devir, kendi çıkarları doğrultusunda oynadı, onları kimi zaman ayırmaya, kimi zaman birleştirmeye çalıştı. İyi günde ve kötü günde.

Aşkın da, hazzın da olmadığı evlilik. Haz barındırmayan aşk evliliği. Evlilik olmaksızın aşkın hazzı... Aşkın tarihi, kadınların (ve biraz geriden gelen erkeklerin) uzun yürüyüşünün de tarihi aynı zamanda; dinsel ve toplumsal zincirleri kırma-ya, şu temel hakkı talep etmeye doğru: Sevme hakkını.

PERDE 1: ÖNCE NİKÂH! Okuyunca göreceğimiz gibi, sandığımız kadar vahşi olmayan upuzun prehistorik dönemin ardından, ağır bir kısıtlama geldi gündeme. Erkeklerle nikâhlı karısı arasında duygulara (ruhu zayıflatırdı bunlar), hele de haza (bu da bedeni yıpratırdı) yer yoktu. Daha beteri: Tensel istek günaha dönüştü. Çiftlerin kurulmasındaki amaç, çocuklar dünyaya getirmek, mirası ve soy zincirini güvenceye almaktı. Gülüp eğlenme hakkı, erkekler tarafından gasp edilmişti. Yüzyıllar boyunca ağırlığını koruyacak olan yasa ve ahlak anlayışı buydu. Sayfalar ilerledikçe, kafamızda yer etmiş pek çok peşin hüküm dağılıp gidecek: Atalarımız Romalıların, ilk püritenler olduğunu göreceğiz. Ve ortaçağda, sanılanın aksine, aşkın gerçekte şövalyelerin tekeline değildi.

PERDE 2: DUYGU DA OLSUN. Cinsel baskının her zamankinden çok daha etkili olduğu Rönesans'ın gölgesi altında, ücra köylerde küçük bir istek baş gösterdi: İnsan evlendiği kadını ya da erkeği sevebilse nasıl olurdu? Bu dehşet verici talebi ilk köylüler ortaya sürdü. Çıkar evliliği yerine aşk evliliği yapmak onlara ne kaybettirirdi? Kadınların özgürlüğüne doğru küçük bir pencerenin açılmasına rağmen, ki onun da açılmasıyla kapanması bir oldu (Devrim aşkın ve özel hayatın azılı bir düşmanıydı), eşitlik hayallerine henüz çok uzaktık. Tabii hazza da... Bu noktada gene klişeler yerle bir olacak: Romantizmin yüzyılında, edebiyatı bir yana, aslında duygulara yer yoktur. XIX. yüzyıl da, kendi payına ikiyüzlülüğe ve hoyratlığa katkıda bulunur.

PERDE 3: NİHAYET, SIRA HAZDA. XX. yüzyılın şafağında, cinselliğin üzerindeki örtü kalktı. Bundan böyle, insan kendini beğendirmek zorundaydı! Yavaş yavaş, yıllar onar onar geçerken, çiftler cinselliği benimsedi, zincirlerini kırdı. İki delice savaşın arasındaki çılgın yıllarda, bedenlerin ve zihinlerin özgürleşmesi hızlandı. Ve cinsel devrim, bir hamlede köhnemiş tabuları silip süpürdü. Ama bu sahnenin ters yüzü de tuhaftır: Bu sefer de, onca zaman baskı altında tutulan cinsellik totaliter bir hale geldi. Bunun bedelini ödeyen gene aşk oldu.

Bugün yolun neresindeyiz? Bilimsel gelişmeler ve kafaların değişmesi sayesinde, bizim üç çerçeve tamamen birbirinden ayrı ele alınabiliyor artık: Çocuk doğurmadan sevişmek, sevişmeden çocuk doğurmak mümkün, ve âşık olmadan sevişmeye de izin var. Ne var ki, çelişkilerle dolu çağımızın bir yansıması olarak, onları bir araya getirmeyi hiç bu kadar istememiştik: Haz veren, kalıcı bir aşk; işte günümüzün ideali! Üç unsuru birden istiyoruz şimdi. Ama, belli bir şaşkınlıkla fark ettiğimiz gibi, önümüze serilen bu yeni seçimlerin de bir ağırlığı var. Aşkı özgürce yaşamak, baskı altında yaşamaktan daha kolay değil.

Günümüzde ifade edildiği gibi hormonlarımızın bir ürünü olsa bile, aşk gene de uzak geçmişimizle bağlantılı. İstesek de

istemese de, bu uzun hikâye hâlâ içimizde yaşıyor. Aşka ilişkin davranışlarımızın temelinde, yalnızca ana babamızın değil, onlardan önceki sayısız kuşağın da ağır mirası yatıyor. Gönümüzde, uyuklayan ve zaman zaman ipleri ele geçiren Don Juan'lar, Iseult'ler, Solal'lar yatıyor. Biz de bilmeden eski ahlak anlayışından, geçmişin özlemlerinden, gizli arzulardan besleniyoruz. Evet, aşkın bir tarihi var. Ve hepimiz hâlâ onun mirasçısıyız.

Dominique Simonnet

PERDE I

ÖNCE NİKÂH

PREHİSTORİK DÖNEM

Cro-Magnon'un Tutkusu

Günümüzden on milyonlarca yıl önce bir gün, belki de bir gece, bir el oynadı, bir söz söylendi, bir duygu doğdu... Sonradan “aşk” diye adlandırılacak bu şeyin uyanışını, kuşkusuz çok uzak geçmişimizde aramamız gerekir... İskelet parçalarında, çanak-çömlek kırıklarında, süs eşyalarının kalıntılarında, boyayla yapılmış ya da taşlara oyulmuş resimlerde, eski zamanlardan bize kalan bu yegâne kalıntılarda, aşkın izine rastlarıyız acaba? Yorumlamayı bilenler için, fosiller pek çok sırrı aydınlatabilir: Der ki onlar, aşk insanın ayırıcı özelliğidir, ve aşkı keşfeden de bizleriz, karmaşık beyinli Cro-Magnon'lar. Şimdi unuttuğumuz çağlarda da yüreğimiz çarpardı. Şimdiki kadar severdik birbirimizi, belki daha özgürce, hatta daha fazla mutlulukla.

DUYARLILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

— DOMINIQUE SIMONNET: *Aşkın kökenine, insan elinin ilk yumuşak ve duyarlı kıpırdanışına ilişkin bir iz, bir fosil, anlatı yok elimizde; ve ne kanıtı ne de kesin bilgiye sahip olabileceğimiz günün birinde. Sizin de aralarında olduğunuz bilim adamları spekülasyonlardan hoşlanmasalar da, bu uzak ve gizemli olay hakkında birtakım kuramlar ileri sürülebilir mi?*

— JEAN COURTIN: Daha ilk adımda, aşkın tanımına tos-luyoruz. Hayvanlar âleminde bile, soyun devamını sağlamak için bir cinsiyetten bireyler, öbür cinsiyetten bireyleri elde etme ihtiyacını hep duymuştur. Hatta kalıcı çiftler oluşturan hayvanlara bile rastlıyoruz, örneğin ölene kadar birlikte yaşayan yırtıcılar, kargalar, kurtlar. Yani onlarda, farklı cinsiyetler arasında gerçek anlamda bir bağlılık var. Bu aşk mı peki? Bence daha ziyade içgüdü demek gerek. Bir varlığı bir başkasının niteliklerini değerlendirmeye, kendine bir eş seçmeye, onunla zaman geçirmeye karar vermeye iten, gerçekten derin bir duyguya rastlamak için, beynin gelişmesini beklemek zorundayız, dolayısıyla *Homo sapiens*'i, yani modern insanı.

— *Atalarımız olan australopithecus'larda, Homo habilis'te, Homo erectus'ta bu incelik yok muydu sizce? Bizim 3 milyon yaşındaki ünlü australopithecus Lucy, hiç âşık olmadı mı yani?*

— Ben onu küçük bir maymun olarak görüyorum. Bilirsiniz, maymunlara bakmak insanı duygulandırır. Dik yürüyen bu varlık, belki kendi benzerlerine çekici geliyordu. Bir cazibesi vardı ve kendisi de başkalarına ilgi duyuyordu. Ama, bugünkü anlamda aşka gelince, bundan pek emin değilim... *Homo erectus*'ların, bu kadar ince bir yeteneğe sahip olduklarına inanasım gelmiyor. Ölü gömmeyi bilmiyor, ölülerini yüzüstü bırakıyorlardı; hayvan kemiklerinin ortasında terk edilmiş, dağılmış iskeletler buluyoruz bugün...

— *Ama Homo sapiens daha kibardı, öyle değil mi?*

— Ölülerine ilk özen gösteren oydu, bu da benzerlerine bağ-

lılık duyduğunu inkâr edilemez bir biçimde ortaya koyuyor. Benim inancım, aşk denen duygunun, ölümlere önem verilmesiyle, estetik, süsleme duygusuyla el ele gittiği yönünde. İnsana özgü niteliklerdir bunlar; Afrika'da ve Yakındoğu'da ancak günümüzden 100000, Avrupa'da yaklaşık 35000 yıl önce, Cro-Magnon insanı tarafından geliştirilmişlerdir.

— *Özetle, aynı anda pek çok alanda kendini gösteren bir duyarlılık doğmuştu yani...*

— Evet, ama bu duyarlılığı çözmemize yetecek kadar işaret yok elimizde. Biz prehistoryacılar, çakmaktaşılarımıza, kemik kalıntılarına, çanak-çömlek kırıklarımıza gömülmüş durumdayız ve bütün bunlara bakarak insanlık tarihini okumakta biraz zorluk çekiyoruz. Arkeolojik kazılarda bulunanları, örneğin mezarları inceleyebilir ve toplumsal yapıları, bireyler arasındaki ilişkileri göz önüne getirmeye uğraşabiliriz. Ama asla, birer yorum olmaktan öteye geçmez söyleyebileceklerimiz. Öte yandan, prehistorik döneme ait kayalara oyulmuş ya da boyanmış resimlere, “tanrıça” heykelciklerine de sahibiz... Ama sanatın simgesel bir işlevi var, bir gerçeği değil bir mitolojiyi yansıtır o.

DAYANIŞMA İZLERİ

— *Gene de, aşk dedektifi rolüne soyunalım biraz. Şu meşhur mezarlar bize neler söylüyor?*

— Örnekler üzerinden gidelim: Grimaldi Mağaraları'nda, günümüzden 30000 yıl öncesinden kalma, 6 ila 10 yaşlarındaki iki küçük çocuğun iskeleti bulundu. Yan yana gömülmüşler; kalçaları ve bacaklarının üst kısmı binlerce küçük, delikli deniz kabuğuyla kaplı, büyük olasılıkla aslında eteklerinin ya da kemerlerinin üzerine dikilmişti bunlar. Danimarka'da, Vedbaek'te, günümüzden 8000 yıl öncesine tarihlenen bir yerleşmede, yanında yeni doğmuş bebeğiyle, 18'inde ölmüş genç bir kadın ortaya çıkarıldı: Kadının üzerinde bir sürü delinmiş geyik dişi vardı, eskiden giysilerine ve kemerine dikilmiş ya da

tutturulmuşlardı herhalde; kuşkusuz erkek olan bebek ise, elinde çakmaktaşından bir bıçak tutuyordu, yetişkin erkeklerde gözlenen bir âdettir bu. Minik ceset, kemikleri hâlâ duran bir kuğu kanadının üzerine yerleştirilmişti.

— *Bütün bunlardan ne gibi bir sonuç çıkarmalıyız?*

— Çocuklara büyük bir özen gösterildiği sonucunu. Derin bir bağlılığın, bir tür aşkın işareti olarak görebiliriz bunu. Başka bir ipucu: Prehistorik insanların, gerektiğinde el ele verbildiğini de biliyoruz.

— *Tanrım, dayanışma izleri nasıl bulunabiliyor?*

— Korsika’da, Bonifacio Koyu’nun en dibinde kayaların altında bulunan, günümüzden 8000 yıl öncesine tarihlenen korunaklı bir yerleşmede, 35’inde ölmüş bir kadını süs eşyalarıyla birlikte gömmüşler. Bugüne çok iyi durumda gelen iskelet kırmızı aşıboyasıyla kaplı. Kadın gençliğinde büyük bir kaza geçirmiş; bir kayadan düşmüş olmalı: Pek çok yerinden kırılan sol kolu tutmuyormuş. Kadın ayrıca çok zor yürüyebiliyormuş, altçenesinin bir kısmı kemik iltihabı yüzünden erimiş, bu da lapadan başka şey yiyememesi demektir. İnsanların avcılıkla, balıkçılıkla, yumuşakçaları toplayarak yaşadığı bir dönemdi bu, dolayısıyla bu kadın tamamen yakınlarına muhtaçmış. Ne var ki, ona yardım etmişler, bakıp beslemişler, yıllarca yaşatmışlar onu.

— *Bu da, belli bir dayanışma olduğunu kanıtlıyor gerçekten de.*

— Çocukları mı üstlenmişti sorumluluğunu? Yoksa eşi mi?.. Bu türden dayanışma olayları çok yaygındı; bu da bazı bireyler arasında derin bağlılık duyguları olduğunu bal gibi kanıtlar. Hatta, *Homo sapiens*’le aynı çağda yaşayan, şimdi soyu kurumuş olan Neandertal insanında bile dayanışma gözlenir.

— *Onları kaba saba varlıklar olarak tarif edenler var...*

— Düşündüğümüzden çok daha gelişkindiler. Kuşkusuz morfolojileri *Homo sapiens*’inkinden farklıydı: Bir Sumo güreşçisi boynu, güçlü bir ense, kısa bacaklar, son derece kaslı kollar, av köpeği gibi koku almalarını sağlayan, normalden

büyük koku lobları. Ama büyük olasılıkla gelişkin bir konuşma diline sahiptiler; bazen ölülerini de gömerlerdi... Evet, günümüzden 60000 ila 80000 yıl öncesine tarihlenen eski Neandertal mezarlarında, büyük bedensel engelleri olan bireylerin kalıntılarına rastlandı; grup içi dayanışma sayesinde uzun yıllar yaşabilmişlerdi: Örneğin, Kuzey Irak'taki bir mağarada gömülü olan Şanidar insanı, ya da gençliğinde bacağı çatlammış, çenesi kırılmış olan öbür adam... Aynı yerde bir Neandertal kadınına ait bir mezar da bulundu, yürüyerek ulaşması saatler süren aşağı vadiden toplanmış bataklık çiçekleri döşenmişti içine. Cenaze törenlerinde çiçeklerin kullanılması bilinen en eski örneğidir bu.

AŞK VE SANAT

— *Neandertal ve Cro-Magnon, birbirlerinden bağımsız olarak dayanışmayı keşfetmişlerdi. Ya aşk?*

— Bu güzel bir kuram. Ama Neandertaller ölülerinin sadece bazılarını gömerken, Cro-Magnon'lar bu işi düzenli olarak yapardı: Erkekler, kadınlar ve çocuklar, yaşları ne olursa olsun, hep aynı özenle toprağa verilmiştir. Ben bunda, aşkın ilk işaretini görmeye itiraz etmem.

— *Bu kuramı destekleyen başka bir şey var mı?*

— Başka bir şey var: Günümüzden 35000 yıl öncesine doğru, Cro-Magnon'lar muhteşem mağara sanatını keşfettiler. Kayanın hazırlanması, resmin oyulması, hatların derinleştirilmesi, renklerin seçilip hazırlanması, perspektif, ustalıkla kullanılan bir kazı kaleminin ürünü olan kabartmalar, taştan, kemikten ya da hayvan uzuvlarından yapılan ve genellikle bezemelerle donatılan silahların da yansıttığı, kusursuz iş ortaya koyma zevki... Bütün bunlar sarsıcı bir yeteneğin, bir estetik kaygısının ve duyarlılığın belirtisi. Kısacası hayal gücüne ve heyecanlara sahip bir beynin. Bu dönemdeki sanatsal devrim, belki aynı zamanda aşkın da doğuşunu ifade ediyor.

CRO-MAGNON VE CRO-MİNYON

— *Chauvet Mağarası'nın ya da Lascaux ve Cosquer mağaralarının duvarlarında hayranlıkla seyrettiğimiz harikaları yaratabilen bu son derece duyarlı bireyler, size göre kesinlikle seven insanlardı yani... Dolayısıyla, aşk... modern insana mı özgü?*

— Evet. İlk “modern” avcıların duyduğu aşk, bizimkinden farklı değildi herhalde. Cro-Magnon erkekleriyle kadınlarının olgunlaşmış bir konuşma dili vardı mutlaka, ulaştıkları teknolojik seviye bunu gerektiriyordu: Ren boynuzundan bir yongayla çakmaktaşı yumrularından büyük dilgiler çıkarmak için, belli bir açıyla doğru bir yere vurmak, darbeyi inceden inceye hazırlamak, uygun noktayı kazımak gerekir... Bu ince tekniğin Lucy'nin çağdaşlarının yontuk çakılarıyla hiçbir ilgisi yoktur ve sadece elin hareketiyle açıklanamaz, gerçek bir iletişim gerektirir.

— *Özetle, Cro-Magnon insanları bizim gibi davranıyor ve seviyorlardı.*

— Cro-Magnon'lar konuşuyorlardı, beyinleri bizimkinin aynıydı, tıpkı bizim gibi rüya görüyorlardı, aynı duygularla, heyecanlarla doluydular; onlar da arzuyu, kıskançlığı, merhameti ve tutkunun değişkenliğini tanıyorlardı kesin. Hatta bu ilk aşkların bizimkinden çok daha yoğun, çok daha gerçek olduğunu bile düşünebiliriz, çünkü bütün sıradan işlerden, toplumsal kurallardan ve belli kıstaslara uyma zorunluluğundan uzaktılar.

ALTIN ÇAĞ

— *Yeryüzü cenneti derler buna!*

— Paleolitik dönem, altın çağıdır. Kaynaklar bol, insan sayısı azdır. Her yer hayvan kaynardı, hayvanlar vahşi değildi ve avlanmaları kolaydı (bazı yerleşmelerde, çok büyük miktarda rengineyiği, at, dağkeçisi kalıntısı bulunur), kıyılarda bol ka-

buklu vardı, nehirler balıktan geçilmezdi... Atalarımız, oldukça dağınık olsalar da tamamen birbirlerinden kopmayan otuz kişilik gruplar halinde, yarı göçebe bir yaşam sürerlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla ortak bir dilleri vardı; belki evrensel değildi bu, ama çok geniş alanlarda konuşulurdu. Hammadde-çakmaktaşı, kabuklu deniz hayvanları, dağ kristali-, bilgi değiş tokuşu yaparlardı (birbirine çok uzak bölgelerde benzer nesnelere rastlanır ve aynı yontma tekniği göze çarpar), büyük bir olasılıkla eşlerini de değişirlerdi.

— *Hadi canım!*

— Akrabalık sorununu fark etmiş olmalılar. İskeletler öyle olduğunu kanıtıyor, kan bağına bağlı bozuklukları olmayan, düzgün yapılı insanlardı bunlar. Etnoloji de bunu doğruluyor: Dünyanın hemen her yerindeki pek çok avcı-toplayıcı toplulukta, yılda bir buluşmalar, büyük şenlikler düzenlenir, ya da düzenlenirdi. Bu sırada eş değişimi yapılır ya da ilişkiler kurulur, araştırmacıların deyimiyle “egzogami”dir bu.

LIGURIA KIYILARININ GÜZELLERİ

— *Yani ilk insanlar çiftler halinde yaşıyorlardı ve tekeşlilikten yanaydılar, öyle mi?*

— Elbette! Paleolitik topluluklarda haremlere iyi gözle bakılmazdı. Avcılıkla karın doyururken, insanın birden çok karısı olamaz: Çokeşlilik, erkeğin daha çok avlanması demektir. Çokeşlilik daha sonra, tarım topluluklarında ortaya çıktı, ama avcı-toplayıcılarda yoktu. Zaten araştırılmış olan açık hava yerleşmelerinde, kulübeler dardır ve küçük aileler için uygundur. Birkaç kalabalık mezar da bulundu tabii; bir erkeğin iki kadınla birlikte gömülmüş olduğu...

— *İki “karısıyla” mı?*

— Olabilir. Eğer öyleyse, kadınlar, ölümden sonra erkeğe eşlik etsinler diye aynı anda öldürülmüş demektir, sonradan antikçağda tekrar rastlayacağımız bir uygulamadır bu. Moravya’daki Dolni Vestonice’de, günümüzden 25000 yıl önce-

sine tarihlenen, mamut avcılarının yaşadığı bir yerleşmede, yanında iki genç erkekle yatan genç bir kadın gün ışığına çıkarıldı. Erkeklerden birinin eli, kadının kalçasındaydı (ya da cinsel organında); ve tam o nokta kırmızı aşıboyasıyla boyanmıştı. Ama bunlar istisna olmalı.

— *Daha “klasik” çiftler de bulundu mu?*

— Ünlü Grimaldi Mağarası’nda, aşağı yukarı 20 yaşlarında, çok uzun boylu (1,94 m) bir erkekle 30 yaşlarında bir kadının iskeletleri ortaya çıkarıldı. Dizleri karna doğru çekilmiş, birbirlerine sıkıca sokulmuşlardı; usule uygun olarak kabuklardan süs eşyaları vardı (bu ikisi hakkında uzun süre ipe sapa gelmez bir ton zırvalık yazıldı çizildi. Bazı popüler yayınlarda zenci görünümlü olarak niteleniyorlar; ayrıca, genç bir erkekle gömülmüş yaşlı bir kadının söz konusu olduğu da iddialar arasında). Aslına bakacak olursanız, bizim adam bundan 30000 yıl önce, Liguria kıyılarının güzellerinin başını döndüren, atletik yapılı bir avcı olmalı...

ASKERLİK YAPANLAR

— *XIX. yüzyıldan, Rousseau’dan bize kalan, “iyi vahşiler” düşüncesi...*

— ... bence doyurucu. Paleolitik dönemde, sonraları sık sık görülenin tersine, başka insanların neden olduğu şiddetli ölüm vakalarına, kurşun yaralarına rastlanmaz. İnsanlar birbirlerine girmeden avlandılar; av hayvanı boldu; çakmaktaşı yataklarına sahip olmak için de dövüşen olmadı. İklimin sertliğine rağmen, hoş, ama bir taraftan da gayet maço bir dönemdi. Kadın çocuklarla ilgileniyor, giysi yapmak için derileri temizleyip tabaklıyor, eve göz kulak oluyor, ateşe bakıyordu; erkek ise... askerlik yapıyordu...

— *Karısı evde otururken ava giden maçolar!*

— Evet, ama “maço avcı”, evine her gün et getirebilmek için canını hiçe sayıyordu... Etnoloji şunu bize bir kere daha söyler: Bütün avcı-toplayıcı toplumlarda, kadındaki aylık de-

ğışimlere dayalı bir kan yasağı vardır; silah, erkeklerin ayrıcalığıdır, çünkü kan akıtmaya yarar. Kadınlar, sadece kansız aletleri kullanabilirler: Kuş ya da balık ağı, tuzaklar, sopalar, topuzlar... Avustralyalı Aborijinlerde, Güney Afrikalı Buşmanlarda ya da Kuzey ve Güney Amerika yerlilerinde bu türden kurallara rastlanır. Çok sonraları, çanak-çömlekçilikte de iki cins arasında farklılık gözleniyor: Kaba malları üretenler, kadınlardı. Ama çanak-çömlek çarkta yapılmaya, kısacası sanayileşmeye başlar başlamaz, erkek işi olup çıktı.

— *Şu sizin Cro-Magnon'ların feminizmle arası pek hoş değilmiş doğrusu!*

— Anglosakson bir romancı, prehistorik kadını bir *superwoman* olarak hayal etmişti; aslanları ve atları evcilleştiren, önüne gelen her erkeği baştan çıkaran bir sapan sallama şampiyonu olarak... Buzul çağının ortasında, doğada bir başına, dizginlenemeyen cinsel isteklerle dolu bir kadın; bu bana hiç gerçekçi gelmiyor... Paleolitik dönemde aşk kuşkusuz... daha gelenekseldi.

MİSYONER POZİSYONU

— *Her ne olursa olsun, klasik hayallerde, prehistorik dönemdeki cinsellik zevkli bir uğraş olarak canlandırılmıyor. Erkek, eşini saçlarından yakaladığı gibi, deyim yerindeyse, dosdoğru yatağa sürüklermiş! Gene son derece basmakalıp bir düşünceye göre, insanoğlu günün birinde çok hayvani bir davranışı bırakıp daha insani bir davranışı benimsemiş: Yüz yüze sevişmeye başlamış.*

— Misyoner pozisyonunun keşfi! Prehistoryacılar buna çok gülüyor. Hayvan gibi sevişmemek ilk kimin aklına geldi acaba? Buna yanıt vermek mümkün değil. O zamanlar pek fazla “girizgâh” yapılmıyordu herhalde. Hayvanları uzun süre boyunca gözleyen prehistorik erkeklerle kadınlar, sevişirken pek ince davranmıyorlardı belki, ama birbirlerini takdir ediyor, seviyorlardı büyük olasılıkla. Bulunan kadın iskeletleri, süs eş-

yalarıyla kaplıdır. Kadın cenazelerine de, erkek cenazeleri kadar önem veriliyordu. Hem ayrıca, az önce sözünü ettiğimiz konuşma dilini de bir kenara atmayalım. Neden duyguların karmaşıklığını, aşkı ifade etmek için kullanılıyor olmasın?

— *Prehistorik mağara sanatı, onların birbirlerini nasıl sevdikleri hakkında bize bilgi sağlayabilir mi?*

— Mağara duvarlarında insan tasviri çok nadirdir; cinsel birleşme, hatta hayvanların çiftleşmesiye hiç yoktur. Duvar resimlerinde sadece bazı hayvanlar (temel av hayvanı olan rengeyiği azdır, kuşlar, tavşanlar da öyle; oysa beslenmede daha küçük bir yeri olan at, bizon ve mamuta çok sık rastlanır) görülür. Neden? Çünkü resimlerde yer alanlar, günlük hayatı temsil etmek yerine, simgesel anlamlar taşırlardı. At gücün, geyik ise erkekliğin işaretiydi. Dolayısıyla, bunlara bakarak prehistorik dönem gerçeğini okumaya çalışmak boşuna... Doğrudur, bazı mağaralarda kadın cinsel organı ve fallus resimleri de vardır. Marsilya'daki Cosquer Mağarası'nda son derece gerçekçi bir fallus gravürü görülür, paleolitik sanatta hemen hiç rastlanmaz buna.

İNCE UZUN VENÜSLER

— *Duvarlarda cinsel organ resimleri mi? Vakitsiz bir erotizm mi bu?*

— Cinsel organ da kuşkusuz bereket simgesiydi. O döneme ait bilinen tek kadın resmi de Ardèche'teki Chauvet Mağarası'nda (günümüzden 35000 yıl öncesine ait) ortaya çıkarıldı; belden aşağısı son derece gerçekçidir... Ama ters birleşme yapan iki kişiyi gösteren tek bir levha var; prehistoryacı Jean Clottes* tarafından Ariège'de keşfedildi bu ve 12000 yıl öncesine aittir. Önce birleşenlerin iki erkek olduğu düşünüldü. Şimdi daha ziyade, bir erkekle bir kadın ihtimali üzerin-

* Bkz. *İnsanın En Güzel Tarihi*, André Langaney, Jean Clottes, Jean Guilaine ve Dominique Simonnet. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. – ç.n.

de duruluyor. Gene Ariège'deki Tuc d'Audoubert'de, kilden iki bizon ele geçirildi, çiftleşmek üzere olan bir çift hayvan. Sonuç olarak, fazla bir şey yok.

— *Doğru. Peki, prehistorik sanatta cinsellikle ilgili tasvirler neden bu kadar az?*

— Cinsellik, mağara sanatının yansıttığı mitolojinin bir parçası değildi. Üst paleolitikte, şu meşhur kadın heykelcikleri karşımıza çıkar; yüz çizgileri belirtilmemiş, ama kadınlık işaretleri son derece abartılmış olan, analık ve üreme işlevine ne kadar önem verildiğini gösteren Venüs'ler. Bunlar da gene bereket simgesidir, yoksa prehistorik kadının gerçekçi tasvirleri değil: İdeal güzelliğin, bu koca kalçalı kadınlarla simgelendiğini düşünmek bile istemiyorum! Bana kalırsa, paleolitik kadınları genellikle uzun boyluydular ve kilolu değillerdi.

SIKINTILAR BAŞLIYOR

— *Ve derken, neolitik dönemde, günümüzden 10000 yıl öncesinden itibaren bir devrim gerçekleşti! Avcı-toplayıcı topluluklar ve oradan oraya dolaşıp duran çiftler ortadan kalktı! Tarım, hayvancılık, köyler keşfedildi. Aynı anda, toplumsal işbölümü, özel mülkiyet, hiyerarşi, iktidar ve savaş da... Her şey değişti. Ya aşk oyununun kuralları?*

— Gerçekten de bambaşka bir dünya doğuyordu: Kendi yiyeceklerini üreten –tahıllar, baklagiller–, hayvanları evcilleştiren tarımcı-hayvancıların dünyası... Bunlar, taş baltalarıyla orman açtılar, tarlaları ekip biçtiler, hayvanları çitle çevrili alanlara koydular, köyler halinde öbeklenmiş evler inşa ettiler, büyük işlere giriştiler, örneğin megalitler gibi dev anıtlar diktiler. Nüfus arttı, toplumlar yapılanmaya başladı, zihinler değişti. Bütün bu çılgınca çalışmalar, toplumsal bir örgütlenmeye, kaynakların yeniden paylaşılmasına, dolayısıyla bir öndere, kolektif bir yaşamın sıkıcı kurallarına ihtiyaç doğurdu. Her şey tektipleşti.

— *İşin neşesi kaçmaya başlamış bile.*

— Artık herkes keyfinin istediği yere kulübe inşa edemiyordu; Tuna köylerinde bütün yerleşmeler birbirine benzer, hepsinin planı, boyutları aynıdır, aynı eksen üzerine dizilmişlerdir; Yakınoğlu'da gene aynı köy öbekleri vardır, Eriha'da olduğu gibi; çanak-çömlekler de üç aşağı beş yukarı birdir (hepsi belli bir kurallar dizisine göre bezenmiştir). İşlerin nasıl paylaşılacağına karar veren otorite, özel hayatı da istediği gibi biçimlendiriyordu. Kuşkusuz insanlar eşlerini de özgürce seçemiyorlardı, ve bu sıralar özel mülkiyetin bir sonucu olarak cinsel ilişkilere ve birleşme kurallarına da kurallar konulmuş olmalı.

— *Peki, bu dönemin resimlerinde ve seramiklerinde ne görüyoruz?*

— Avrupa'nın hemen her yerinde, özellikle Balkanlar'da, bir de Yakınoğlu'da, bereketli ana tasvirlerine rastlıyoruz. Malta'da ya da Anadolu'da bulunan figürinler, etli butlu, şişko kadınları temsil eder... Sahra'da ve Anadolu'da boğa simgesi de görülür, eril ilkedir boğa, ana tanrıçanın tamamlayıcısıdır. Ama, avcı-toplayıcılarda olanın tersine, köylülerin sanatı son derece gerçekçidir: Koyun güden çobanlar, havanda tane döven kadınlar...

— *Ya sarmaş dolaş çiftler?*

— Evet. Sahra resimleri içinde (günümüzden 5000 ila 2000 yıl öncesine tarihlenir), bu kez çok sayıda birleşme sahnesine rastlanır: Kulübelerde sevişen kişiler vardır. Bu türden ilk görüntülerdir bunlar. Pek çok pozisyon resmedilmiştir ve hepsinde çiftler vardır. Grup halinde çiftleşme yoktur yani... Rhône Vadisi'nde, neolitiğe tarihlenen mezarlarda, kısa süre önce, yanında iki, bazen de üç kadın olan erkekler bulundu, demek ki kadınlar aynı anda öldürülüp gömülmüş. Bu da çokeşliliğin ve belli bir şiddetin varlığını gösteriyor.

— *Cennet geçmişte kalmış! Neolitik, özel hayat açısından kesinlikle bir gelişme sayılmaz!*

— Oysa bu köylü yaşam tarzı her yere yayıldı. Bir köylü çocuğu olarak, ben hiç anlayamadım neden bu sistemin bu kadar başarı kazandığını, neden son avcı-toplayıcıların, yani ılı-

man bir iklimde bol ve çeşitli kaynaklara sahip mezolitik insanların avlanmaktan ve balık tutmaktan vazgeçip ormanları açmaya, toprağı kazmaya, tarımın onca cilvesiyle uğraşmaya, kurtların, hastalıkların, komşunun açgözlülüğünün tehdit ettiği sürüler oluşturmaya karar verdiğini...

— *Ve bu üretim çılgınlığının bedelini kadınlar ödüyordu daha o zamandan.*

— Kadınların evdeki işleri artmıştı. Artık toprağı ekip biçmeye, hasada, tanelerin öğütülmesine, çanak-çömlek yapımına, pişirilmesine yardım etmek zorundaydılar... Orta Afrika'daki savanalarda hâlâ görülen, bitmek bilmez etkinliklerdi bunlar: Kadınlar bütün gün koşturup duruyorlardı! Neolitik, onlar için sıkıntıların başladığı dönem oldu. İnsanlarla cinsellik arasındaki duygular da bu nedenle giderek kurallara bağlanmış, insan kaçırma, tecavüz, kölelik de bu günlerde doğup gelişmiş olmalı. Sıkıntılar başlıyordu. Altın Çağ bitmişti, modern dünya adım adım ilerlemeye başlamıştı bile.

SAHNE 2

ROMA DÜNYASI

Püriten Çiftin Keşfi

Ovidius'a bakılacak olursa, sevmeye sanatını övgüyle anarlar-mış. Sanatını belki, ya sevmeye biçimini? Romalılar gerçekten de kafamızdaki basmakalıp görüşleri yaratan cinsel organı dim-dik çıplak heykellerinin, erotik ya da içli şiirlerinin, ve dille-re destan mutlu çöküş dönemlerinin bizi inandırdığı gibi açık fikirli, yaşamayı seven, serbest bir ahlak anlayışına sahip, eh-likeyif insanlar mıydı? Romalılar, zincirlerini kırmış mıydı? Açıl-lıp serpilmişler miydi? Hadi canım! Romalıların içiyle dışı bir değildi, hatta tam tersiydi durum! Onlarda kadınlarla erkek-ler, erkeklerle erkekler, erkeklerle köleler arasındaki ilişkiler de-yim yerindeyse silah zoruyla oluyordu. Ama bu, bizim Romalı yalancıların günün birinde, daha vakti gelmemişken Hıristi-yanlaşmalarını engellemedi. Hatta püriten olmalarını...

İDEAL ÇİFT

— DOMINIQUE SIMMONET: *Pompei'nin duvarlarında, çok az bozulmuş resimler vardır hâlâ; antikçağdan çiftler görürüz bunlarda, bize adeta gizemli bir gülümsemeyle bakan Romalı karı-kocalar. Aralarında neler yaşadıklarını nasıl hayal edebiliriz? Gizemli yüzlerinden, bir şeyler sakladıklarını mı okumak gerek? Yoksa dinginlik mi? Aşkın bunda payı var mı?*

— PAUL VEYNE: Aslında bu türden pek çok portre var bilinen; şipşak çekilmiş fotoğraflar gibidir bunlar; amaç, çifte ideal bir görüntü vermektir. İçlerinden biri Paquius Proculus ile karısına aittir ve MÖ I. yüzyıla tarihlenir; bunda hayatlarının en güzel anında, olgun yaşta, doğal gibi gösterilmeye çalışılan bir tavır içinde yakalanmış iki zengin Romalı görürüz. Doğal olarak evlidirler, çünkü kadın elinde tabletler ve kalem tutar, bu onun okuma bildiği, kültürlü, seçkin biri olduğu ve bunun öne çıkarılmasına özen gösterildiği anlamına gelir. O zamanlar sadece evli kadınlar özgür bir eğitimden geçer, köle kadınlar okuma yazma bilmezdi. İşte örnek bir çifttir bu, İsa'dan 1. yüzyıl önce antik aristokrasi âleminde kavrandığı biçimiyle; yani evlilik idealini yerine getirmek için bir araya gelmiş iki kişi: Siteye, vatana, toplumsal düzeni ve soygelimi çizgisini sürdürecektir önderler ve iyi vatandaşlar vermektir bu ideal.

— *Birbirlerini seviyorlar mıydı?*

— Neden olmasın? Aşk hep vardır, modern bir çift hakkında yürütebileceğimiz her tür tahmini bu çift hakkında da yürütebiliriz, tek bir ihtiyat kaydı koyarak: Bugün olduğu gibi o zaman da az da olsa davranışları etkileyen yasaklar, beğeniler, idealler vardı. Kötü olan, antikçağdan bize kalan belgelerin, kitapların, tasvirlerin bize gerçek davranışları değil, anlaşmaları taşımasıdır. Ne var ki bu dönemin anlaşmaları içinde, aşka yer yoktu. Ama evlilikten daha ciddi de yoktu. Evlilik bir vatandaşlık göreviydi, eşlerin birbiriyle iyi geçinmesi de terbiyenin bir gereği idi. Lahitlerdeki tasvirlerde eşler hep

el ele tutuşur, sanki eşitliğe dayalı bir anlaşma yaptıkları izlenimi vermek ister gibi. Metinlerde sürekli tekrarlanan bir cümle vardır: “Karım öldü, onunla yirmi beş yıl boyunca *sine querella*, ondan şikâyet etmeme gerek kalmadan yaşadım.” Bu kuşkusuz, kadının kocasına sadık olduğu anlamına geliyordu. Katı ahlakçılar, kocanın da kadın kadar sadık olması gerektiğini eklerlerdi. En azından resmi ahlak böyle söylüyordu. Ama bizim evli çift iki ince simgeden, iki güzel yalandan başka bir şey değil...

HER İŞE KOŞAN KÖLELER

— *Yani görüntüyle gerçeklik bir değil miydi?*

— Freskler bize sadece iyi bir toplumda neyin gösterilmesi normalse onu gösteriyor, ideal çifti yani. İşin gerçeği ise, başkaydı. Roma dünyası, köleciliğin dünyasıydı. Evlenilen kadın, küçük bir yaratıktı sadece. Gerektiğinde dövülürdü. Onunla evlenilmesinin nedeni de çeyizi ya da babasının bir soylu olmasıydı. Kadın çocuklar yapar ve mirası çoğaltırdı. O, vatandaşlık mesleğinin bir aracından, evin bir ögesinden başka bir şey değildi, tıpkı oğulları, azatlı köleler, beslemeler ve en son sırada da köleler gibi. Seneca yazar bunu: “Kölen, azatlı kölen, karın ya da beslemen sana cevap vermeye kalkarsa, öfkelenirsin.” Ve kocanın... bütün küçük kız ve erkek köleleriyle cinsel ilişkide bulunması doğal karşılanırdı.

— *Daha neler! “Sadık” koca, gayet meşru bir biçimde “dost” tutabiliyor mu yani?*

— Köleler başka ne işe yarar! İşler, eski sömürgeci ve köleci zamanlarında Brezilya’da olduğu gibi yürüyordu. Kölelere canları ne isterse yapabiliyorlardı. Erkeklerle de kızlara da. Genç kızların bekâretini bozuyorlardı. Ya da erkekleri seçiyorlardı: Böylesi daha kolay oluyordu. Evli olunsun ya da olunmasın kölelerden “yararlanmak” herhangi bir sakınca doğurmuyordu. Ama dikkat! Eğer evliyseniz ve gayri meşru çocuklarınız olursa, kimse bu çocukların babasının evin efen-

disi olduğunu söylememeli, hatta düşünmemeliydi bile, bütün dünya böyle olduğunu bilse bile! Evin hanımı sık sık küçük hizmetçileri kıskanır ve olay çıkarırdı. Bazılarının kocasının gayri meşru çocuklarından birini evlat edinip ayrı bir eğitimden geçirdiği de olurdu, ve soylu kadınlarda büyük övgü toplayan bir davranıştı bu...

BİR HAREM Mİ, BİR KADIN KÖLE Mİ?

— *Evli olmayanlar nasıl davranırdı?*

— İsteyenin istediği gibi köle sahibi olabildiği, son derece serbest bir ahlak anlayışının hâkim olduğu bu dünyada, kimileri, azatlı kölelerle “evlenmeden birlikte olmayı” tercih ederdi. Bu, üzerinde tartışılmaya bile gerek duyulmayan bir seçimdi. Daha sonra, Hristiyanlar da kabul ettiler nikâhsız birlikteliği: Genç Aziz Augustinus uzun süre bir kadınla birlikte yaşadı ve bir oğlu oldu. Aradaki fark, bu tür ilişkilerin meyvesi olan çocukların meşru kabul edilmemesi, miras hakkına sahip olmamasıdır. Zaten can alıcı soru da burada yatar: Kölelerden kurduğum haremimle ya da azatlı kölemlerle mi kalsam, yoksa akli başında bir adam gibi davranıp evlensem, devlete çakı gibi vatandaşlar mı kazandırsam? Seneca, tereddüt eden adamı şöyle tarif eder: “*Modo vult concubinam habere, modo mulierem*” – bazen sevgili ister canı, bazen bir eş; bir türlü karar veremez.

— *Yani, evlilik öncelikle bir vatandaşlık görevi mi?*

— Bir vatandaşlık görevinden başka bir şey değil. MÖ 100 yılı dolaylarında nüfus, mülk ve töre işlerine bakan bir görevli, evliliğin öncelikle bir “dert kaynağı” olduğunu, bir vatandaşlık görevi, hatta adeta bir askeri görev oluşturduğunu söyler; bu iki görev Romalılarda birbirine karışmıştı. İnsanlar bir çeyizden yararlanmak için evlenirlerdi, zenginleşmenin onurlu bir yolu bu; bir başka neden de vatana vatandaşlar sunmaktı. Augustus’un ve öbür imparatorların evliliği savunmalarının nedeni de budur: Cumhuriyetin, birinci sınıf vatandaş-

larının sürekliliğini sağlamaya ihtiyacı vardır; nikâhsız birlik-teliklerin sonunda ise, yalnızca ikinci sınıf vatandaşlar doğar.

— *Gene de, günümüzün modern kafalarıyla, cumhuriyetin büyük baskısına maruz kalmış bu Roma tarzı evliliğin özel, adeta mahrem bir anlaşma olarak kalabilmesini anlamak kolay değil.*

— Kesinlikle öyle. Evliliği kontrol altında tutan herhangi bir kamusal güç mevcut değildi. Belediye başkanı ya da pazın dengi olabilecek birinin karşısına oturulup herhangi bir sözleşme de imzalanmazdı, varsa çeyiz anlaşması hariç. Bir tarihte, kişilerin mallarının dörtte birini normal mirasçılarına, örneğin çocuklarına bırakmaları zorunlu kılındı. Ama, herkes kalan dörtte üçle istediğini yapmakta serbest bırakıldı. Boşanma da aynı böyleydi, insanlar canları çektiğinde boşanırlardı.

GİZLİ BOŞANMA

— *Sözünü ettiğiniz şu “küçük yaratık” yani kadın, böyle bir olanağa sahip değildi herhalde.*

— Görünüşe aldanmayın! Roma dünyasının gayet maço olduğuna hiç kuşku yok. Örneğin, kadınlar politikaya giremezdi. Ama Yunan dünyasında olduğundan daha özgürlerdi; Yunanlılarda kadın, yanında hizmetçisi olmadan sokağa çıkamaz, sorumsuz bir çocuk muamelesi görürdü. Roma’da ise, canı çekince boşanabilirdi! Hatta bazen kocanın, hâlâ evli mi yoksa boşanmış mı olduğunu anlayamadığı olurdu.

— *Kadın, haber vermeden kocasını boşar mıydı yani?*

— Evet. İmparator Claudius’tan çok sıkılan Messalina böyle boşanmış, kocasının ruhu duymadan evlenmişti hatta. Koca Roma’nın ağzı açık kalmıştı, olayı da uçan kuşlar bile öğrenmiş, bir İmparator’un bir şeyden haberi olmamıştı. Messalina yetinmeyip, saraydaki eşyalardan bir kısmını da çeyizine karşılık götürmüştü. Derken bir akşam, İmparator’un her akşam yatağına davet etmeyi alışkanlık haline getirdiği iki ka-

dın köle ona her şeyi itiraf ettiler: “Ey Prens, ey Prens, Messalina boşanıp tekrar evlendi.” Bizim İmparator, hâlâ aymamıştı. Böyleydi işte. Messalina’nın boşanması gayet meşruydu. Boşanırken, eşe bir mektup gönderip haber vermek gerekirdi aslında. Sırf kibarlık olsun diye; ama sonuçta, bu formaliteyi es geçmek de mümkündü.

— *Bu durumda, sık sık boşanma olur muydu?*

— Yüksek sosyete, evet. Önemli olan, insanın boşanmış olup olmadığını bilmesiydi. Bir başka örnek: Maecenas’ın eşiyle son derece fırtınalı bir ilişkisi vardı; karısı ikide bir kapıyı çarptığı gibi çıkıp gidiyordu. Şöyle bir sorun ortaya çıkıyordu o zaman: Gitmesi, boşanma anlamına geliyor muydu, gelmiyor muydu? Bilmek mümkün değildi. Evlilik ve boşanma özel anlaşmalar olmakla kalmıyordu, aynı zamanda resmiyeti de yoktu bunların. Kadın diyordu ki: “Ben seni boşamadım!” “Hayır,” diye karşılık veriyordu Maecenas, “suratını bile görmek istemiyorum artık, bal gibi de boşadın.” Hukuksal yazında da izler bırakmış, gerçekten içinden çıkılmaz bir işti bu. Roma hukuku, bu konuda son derece bulanıktır. Davranışları, anlaşmaları, simgeleri kapsar, ama yazılı belgeler yoktur bünyesinde. Roma’nın günlük gazetesi olan ve bu tür dedikoduların peşinde koşan *Acta diurna* olup bitenleri açığa vurmazsa (İmparator’u teşhir etmeye cesaret edememişlerdi), hiç haberiniz olmadan boşanabilirdiniz.

DUL KADIN AVI

— *Bekâr, boşanmış, yalnız kadınların kaderi neydi?*

— Hukuksal açıdan, Roma kadını reşit değilse ya da bekârsa babasının, amcasının ya da bir vasinin himayesinde olurdu. Gerçekte ise, vasinin rolü çok kısa bir süre içinde, uydu-ruk bir hale geldi. Kadın keyfine göre hareket eder, dostlar alış-verişte görsün gibilerden başında bir vasi bulunmasına razı olur, surat etmeye başlarsa da adamı başından atıverirdi. Zengin ve evli olmayan kadınlar sıklıkla, tam olarak fahişelik yap-

masalar da, kapatma olurlardı. Onlarla ilişkiye giren erkeklerin, geçimlerine katkıda bulunmaları, onlara bir maaş bağlamaları uygun görülürdü.

— *Bu bir hak mıydı?*

— Sonuç olarak kadın, ahlakdışı olsa bile bu sözleşmeye uyulmadığı takdirde yargı önünde hakkını arayabilirdi. Mahkeme tutanakları bunu bize gösterir: Kapatma kadının statüsü gayet yasaldı. Eğer dulsa, malını mülkünü kendi yönetir, vekilini kendi seçer, genelde onun da metresi olurdu.

— *Yani, dullarınki kötü bir statü değildi.*

— Daha iyisi yoktu hatta! Dullar ahlaki açıdan alabildiğine serbesttiler. Teorik olarak, amcalarının gözetimi altında olmaları gerekirdi. Öte yandan, kendi parası olan, vasiyetini de istediği gibi yazma özgürlüğüne sahip bulunan dul kadının çevresinde, kelimenin gerçek anlamında “avcılar” eksik olmazdı.

— *Dul kadın avcıları mı?*

— Evet. Roma’da, dul kadın avı, zengin olmanın alışla gelmiş yollarından biriydi. O zamanlar insanlar, kısa yoldan sermaye biriktirmeye bakardı, uğraşıp didinip birikim yapmaktansa, zaten var olan bir birikimi ele geçirmek daha rahattı. Bir mirasa konarak, imparatora politik bir muhalifini ihbar ederek (böyle durumlarda imparator, muhalifin kafasını kestirir ya da onu intihara zorlardı, muhbir de ölenin mirasına konardı) ya da... dul kadın avlayarak servet yapılırdı o günlerde. Biraz hor görülen, ama kesinlikle kabullenilmiş bir uğraştı bu, tıpkı ticaret gibi.

YASAL BİR TECAVÜZ

— *Aldatan kadın hoş görülür müydü?*

— Kocaya bağlıydı her şey. Kimileri gözlerini kapar ve zayıflık gösterdikleri için lanetlenirlerdi: Boynuzlu kocalarla dalga geçilmez, karılarına karşı yeterince kararlı davranamadıkları için suçlanırlardı. Böylesinden ne iyi bir asker olurdu ne de iyi bir vatandaş. Roma zihniyetinde, daima bir şef hikâye-

si egemendir. Karınızı âşığıyla yakaladınız diyelim ki, o zaman canınız ne isterse yapabilirdiniz. En kolay çözüm, bütün köleleri ve uşak takımını adamın üzerine işletmekti. En kökten çözüm ise, Abélard'ın başına gelenleri yaşatmaktı ona: Hadım edilmek. Son derece yasaldı bu.

— *Ya zavallı kadıncağыз? Ona nasıl bir kader biçilirdi?*

— Kadına el sürülmezdi! İsterseniz onu kapı dışarı edebilirdiniz, ama iki âşığı yatakta öldürmeyi aklınızdan bile geçiremezsiniz. Zaman zaman, yakınlarının uygunsuz davranışlarını ihbar edenler olurdu. Augustus'un iki kızı, ahlaksız tutumları nedeniyle sürgüne gönderilmişti. Bunlardan biri, ancak kocası onu hamile bıraktığı zaman sevişiyordu başkalarıyla (altı çocuk dünyaya getirdi): Hamile kalır kalmaz, kendine bir sevgili buluyordu. “Tekne zaten dolu,” diyordu, “kocama gayri meşru çocuklar yapmam gibi bir tehlike yok.”

— *Çift olmak ideal bir şey olarak sunuluyor, kadın erkekten aşağı kabul ediliyor, ama kadına birtakım özgürlükler tanınıyor... Bütün bunlar insana çok çelişkili geliyor.*

— Durum budur. Bu ahlak anlayışında tutarlılık aramak gerek. Bir taraftan, kadın evliliğin içinde idealleştiriliyor, evlilik, dostluk da gerektiren soylu bir kurum olarak görülüyordu; boşanma, bizim modern hukukumuzda olduğundan daha eşitlikçi bir tarzda ele alınıyordu. Ama öte yandan, erkeklerin, kadınların da aralarında olduğu bütün aşağı tabakaya duyduğu katıksız horgörü vardı. Metinlerde geçen açık saçık bir ayrıntı, bu “ahlak” anlayışında akla hayale sığmadık şeyler olduğunu gösteriyor: Genç koca, ilk gece karısının bekâretini bozmak yerine, onunla arkadan birleşirdi. Üstelik toplumun en yüksek katmanlarında vardı bu alışkanlık! Plautus'un ve Galyalı şair Ausones'inkiler de dahil pek çok metinde bu olay açık açık anlatılır. Müslüman dünyayla bir benzerlik vardı bu noktada. Zıfâf gecesi, yasal bir tecavüz sayılırdı.

BİR ŞEF OLMAK, YATAKTA BİLE!

— *Şu sözünü ettiğiniz, askeri rejimle karışan devletçilik bu mu? Yatakta bile gerçek bir şef olma isteği? Bu düpedüz askeri bir ideoloji!*

— Yerden göğe kadar haklısınız. Roma, militarist bir toplumdur. Erdem, hak getire. Örgütlülük deseniz, ondan beter. Roma imparatorluk sisteminin bir örgütlülük harikası olduğu ifadesinde bir tuhaflık var. Gelmiş geçmiş en kötü örgütlenme örneklerinden biridir Roma! İmparatorların üçte ikisi cinayete kurban gitti. İğrenç sistemleri imparatorluğun canına okudu, halkları kırıp geçirdi: İktidar hemen her el değiştirdiğinde, bir iç savaş patladı. Ama Romalılar, hükmetmek için yaratıldıkları inancıyla doğarlardı: Dünyaya, kadınlara ve kölelere.

— *Erkek çocuklara küçükken bunu mu öğretiyorlardı?*

— Gençler erkenden genelevlere gidip gelmeye başlardı, zaten kamusal güçler de onları yüreklendirirdi bu konuda. Sert bir adam olan Censor Cato, bir keresinde gencecik delikanlıları bir geneleve girerken görür. “Aferin!” der onlara, “Böylesi, evli kadınlarla yatmaktan iyidir!” Cinselliğin askeri bir bakışla kavranışdır bu açıkça: Önemli olan, aile düzenini bozmamaktır.

— *Roma toplumunda ahlaksızlığın hüküm sürdüğünü söylesek, haksız mı oluruz?*

— Kesinlikle haksız oluruz! Antikçağı *Satiricon*’dan ve Federico Fellini’nin filmlerinden biliriz. Oysa durum tam tersiydi! Roma toplumu püritendi, vakitsiz bir İslam düzeninde yaşar gibiydi. Roma’da orji fiilan yoktu. *Satiricon*’un özü de budur zaten: Yapılanı değil yapılmayanı, yapılması hayal edileni tasvir eder. Tıpkı bugün ömründe ilk kez porno dergi gören ortaokul çocukları gibi, insanların düşündükçe ağzının suyunu akıtan şeyleri. Öte yandan, birkaç sıra dışı olay da var anlatılan: Çok zengin, soylu bir Romalı o kadar sapıtmış ki... sofrasında çıplak kadınlara servis yaptırıyormuş. Birkaç grup seks vakası: Adamın birinin, konuklarına sunmak üzere ge-

nelevde tuttuğu gencecik köleleri varmış. Ahlaksızın teki de, odasına aynalar koydurtmuş. Buyurun, bütün ahlaksızlıkları budur!

SEVGİLİNİN İMKÂNSIZ ÇIPLAKLIĞI

— *Hepsi bu mu?*

— Evet. Gerçek hayatta, ahlaki konularda katı kısıtlamalar vardı: Sadece geceleri, o da lambaları yakmadan sevişmeye izin vardı (söylediklerinin tek kelimesine kendileri de inanmasalar da, yoksa güneş kirlenir, derlerdi); bu işi bir tek ahlaksızlar gündüz yapardı. Dolayısıyla namuslu bir erkek sevdiği kadını çıplak görmezdi, belki hamam hariç. Bazen gecelerin, panjurları açık bıraktıysa, bir şansı olabilirdi... Ah! Ansızın odaya dolan ve sevilen kadının çıplaklığını gözler önüne seren ay ışığı... Şiirlerin en önemli klişelerindendir bu.

— *Ya sokaklarda, saraylarda adım başı karşımıza çıkan çıplak heykeller...*

— Hayallerde yatanın gerçek davranışlardan ve resmi söylemlerden ne kadar farklı olduğunu ortaya koyuyor bunlar. Romalılar, tanrıça heykelleri sayesinde kadınlar hakkında olabilecek en soylu, en duyarlı, en saygın görüntüyü oluşturdular. Junon saygıdeğer bir hanımefendidir; Artemis, başına buyruk bir avcı, Venüs ise bir harika... Roma'daki Capitole Müzesi'nde sergilenen, büyük olasılıkla vaktiyle bir hamamı ya da sarayı süsleyen bir Venüs heykelinin sırtı o kadar düzgündür, o kadar soylu görünür ki, "güzel sırtlı prenses," diye ad takıldı ona.

— *Ama hepsi görüntüden, hayalden ibaret...*

— Hayallerin sınırı geniştir. Ama vatandaşlık safsatalarıyla, köleci geleneklerle, püriten uygulamalarla hiçbir ilgisi yoktur bunların. Bu kadar özgür olmalarının nedeni, sanatta ve şiirde mitolojik tanrıçalara, sadece hayallerde var olan varlıklara yansıtılmalarıdır; örneğin, halktan bir kadın güzel avcı Diana'nın heykelinin önünden geçerken, bu bakire tanrıçaya bir

öpücük yollar ve ondan, kendi gibi güzel bir kız vermesini dilerdi. Romalıların maçoluğuyla soylu hayalleri arasında büyük bir uçurum uzanıyordu.

KADININ ZEVK ALMASI, TU KAKA!

— *Yani, gerçek hayatta pek çok cinsel tabu vardı.*

— Sevişirken yapılan pek çok hareket, iğrenme uyandırır-
dı (metinlerde durup durup bunlardan söz edilmesinin nedeni budur): Özellikle oral seks yaptırmak, hele bir kadına oral seks yapmak, bir erkeğin onurunu zedelerdi, çünkü bu, o kadının hizmetine girdiği anlamına gelirdi. Bir adamın üç korkulu rüyası olabilirdi: Kız kardeşiyle yatmak, bir vesta rahibiyle yatmak, arkadan, pasif cinsel birleşmede bulunmak. Bazı tiranların bu üç şeyi yaptıkları söylenir, örneğin Neron ve Caligula (Caligula erken bunamaya uğramıştı). Eşcinseller için önemli olan aktif olmak, pasif olmamaktı. Her zaman hükmetmek gerekirdi. Köleler sayılmazdı: Onlar zaten, tüketilmek için yaratılmıştı. Buna karşılık özgür bir erkek, bir başka erkekle pasif birleşmeye razı olmaz, bir kadına hizmette de bulunmazdı. Onuru haysiyeti vardı canım! Bir Romalının en nefret ettiği şey gevşeklikti. Kadınların peşinden fazla koşarsanız, kadınlara karşı gereğinden fazla zaafınız varsa, bir şef değil, olsa olsa sümsüğün teki olabilirdiniz. Daha kötüsü de yoktu! Resmi ahlak anlayışı böyleydi işte.

— *Çok sevimli insanlarımsız, şu Romalılar... Dolayısıyla, bu inanç özel ilişkilere de damgasını vuruyordu. Sizin tarif ettiğiniz şey, tecaviüz üzerine kurulu bir cinsellik. Böylesi bir ortamda, kadınların haz duyup duymadığından bahsetmeye bile gerek yok...*

— Kadınların haz duyması, kötü bir şeydi. Bir metinde şöyle geçer: “Sonuç olarak köle kadınlarla ya da azatlılarla yatmak daha iyidir, çünkü kibar kadınlarla aldatma oyunları oynamaya kalkışırsan, onların zevk duymasını sağlamak zorundasın.” İmparator kocasına böyle kötü bir kazık atmasına ba-

karak, herkes Messalina'nın yatak zevklerine oldukça önem verdiğini düşünüyor: Kısacası Messalina erkeklerin illiğini ke-miğini kurutan, doymak bilmez kadınlardandı. En ateşli ifadelerde, karınları “bir haz kuyusu” olan kadınlardan bahsedilir. Kadınlar, açlıklarıyla, erkeklere görevlerini unuttururlar, denirdi. Kadınların duyduğu haz bir histeri girdabıdır, erkeklerin duyduğu haz ise, adı bile anılmayan bir zayıflıktır ve tek yararı, evlenince çocuklar yapmaktır.

— *Ama erkekler kölelerden yararlanabiliyorlardı gene de...*

— Resmi olarak, son tahlilde kölelerle zevk için sevişilebilir, ama hepsi bu... Buna karşılık, karşısındakine kur yapan âşık (çünkü, gerçek hayatta ve en azından kibar takımı arasında, insanlar cilveleşirdi, belgelerimiz bu konuya pek az değinse de), hizmetçilere yakıştırılan iki davranış sergilerdi: Sa-çını tararken sevgilisine ayna tutar ve kadın eve geldiğinde, diz çöküp sandaletlerinin bağlarını çözerdi. Ne cesaret! Romanlara yaraşır bir şeydi bu! Romalılar böyle davranmaktan hoşlanırlardı, ama bunun yüksek sesle söylenmesi iyi karşılanmazdı.

DOĞAYA TERS

— *Heteroseksüellikten ve homoseksüellikten, aralarında hiç fark yokmuş gibi bahsediyorsunuz. Tutkunun küçümsenmesi, gevşeklikten iğrenilmesi, şefin yüceltilmesi... Bütün bunlar erkek eşcinselliğinin varlığını kanıtlıyor. Erkek eşcinselliği düpedüz sıradan bir şey haline mi gelmişti?*

— Martialis ve Propertius diye iki Latin yazarın metinleri bunu açığa vurur: “Tutku hikâyelerinden, entrikalardan, insanı serseme çeviren kibar kadınlardan bıktık usandık. Bu işi bir delikanlıyla yapmak daha iyi, bir bardak su içer gibi oluyorsun, sonra da unutuyorsun.” Devlete şefler kazandırmak ve sülalesinin soyunu sürdürmek üzere bir evlilik anlaşması yapmadan önce, bir efendi için en uygun olanı küçük erkek

köleleriyle yatmasıydı, çünkü bu onun zihnini meşgul etmezdi. En azından âşık olma tehlikesi yoktu, oysa insanın hizmetçi kadınlara gönlü akabilirdi. Bütün bunlar kelimesi kelimesine söylenmiştir de. Cumhuriyetin son dönemlerinde, kibarlar takımından körpe delikanlılar fuhuşla kazanıyorlardı cep harçlıklarını. Ahlak anlayışının bir parçasıydı bu.

— *Ya kadın eşcinselliği?*

— İşte o korkunç! Büyük bir törebilimci olan Seneca, doğaya uygun ve ters olanları birbirinden ayırır. Filozof Lucretius, bir Epikürosçu olarak, doğaya çok düşkündü ve onunla şaka yapılmasını istemezdi; hazzı da en doğal olan şeyler neyse, onlara indirgerdi. Bana soracak olursanız, dünyada antik bir Epikürosçudan daha can sıkıcısı olamaz! Çevrecilerden beterdiler! Lucretius der ki: “Durduk yere arapsaçına çevrilmiş alışkanlıklara sahip ahlaksızlar var, ama doğayı kılavuz edinen Epikürosçular olarak bizlerin bu karışıklıklara hiç ihtiyacımız yoktur. Tıpkı hayvanlar gibi, biz de kadınlarımızı arkadan yaklaşmalıyız, çünkü doğal olan odur. Hem spermeler de daha iyi akar,” ve ekler, “çünkü böylece yokuş aşağı inerler.” Bu size, antik dünyada konuya nasıl bakıldığı hakkında bir fikir verir. Hayır, işler hiç Fellini’nin bildiği gibi değildi!

ÖNCE TECAVÜZ ET, SONRA EVLEN

— *Köylüler de özel hayatlarında aynı şekilde mi davranıyorlardı?*

— Hiçbir bilgimiz yok. Juvenalis alaycı bir dille kâğıt falı bakan bir kadına giden genç pleb kadınından söz eder (hayvan bağırsaklarından fal baktırmak ateş pahasıdır çünkü); arzusu domuz kasabını boşayıp giysi satıcısıyla evlenmesinin yerinde olup olmadığını öğrenmektir. Bu da satır aralarından bize, zengin dükkân sahipleriyle dolu bu çevrede kadının belli ölçüde karar alma gücüne sahip olduğunu, boşanmaların da sık sık görüldüğünü belli eder. Köylülerin hayatı hakkın-

da bilinen nadir ayrıntılardan biri var ki, pek parlak sayılmaz: Çocuk sahibi olamamış yaşlı köylü, iki üç ufaklığı kaçırmaz ya da komşusundan satın alır. Ya da, terk edilmiş çocukların konulduğu gübre yığınının toprak birkaç tane.

— *Peki, ne yapardı bu çocukları?*

— Yaşlılık günleri için emekli sandığı gibi kullanır onları: Elden ayaktan düşünce, çocuklar ona bakacaklardır. Kır-sal kesimde, bir genç kıza kur yapmak isterseniz, bir köşeye sıkıştırıp ırzına geçer, sonra da evlenirdiniz onunla. Yunanlı-lara ait örnekler bakıldığında, bu senaryonun sık sık oynan-dığını tahmin edebiliriz. Her ne olursa olsun, tecavüz, oyun-un bir parçasıydı. Memlekette bir genç kız namussuzluk yap-tığında, insanlar çeteler halinde tecavüz ederlerdi ona. Öte yan-dan, gladyatörlerin taraftarları da sık sık korku saçarak, mem-leketin kibar fahişesi de genellikle onlara kurban giderdi. “Onun işi bu...” Bütün bildiğimiz bu kadar.

AŞK, YAMAN KELİME

— *Bu gayet açık saçık hikâyede eksik olan bir şey var. Ke-lime ağzımızdan zor çıkıyor adeta: Aşk. Ya da isterseniz, aşk denen duygu, tutku...*

— Tabii onlar da bizim gibiydiler: Sık sık âşık olurlardı. Ama bunu bize söylemezler, çünkü aşk büyük bir tehlikeydi. Toplumun ayakta durabilmesi, sadece ve sadece insanların ken-di kendilerinin efendisi olarak kalmasına bağlıydı, başkala-rına hükmedebilmek için gereken nitelikti bu. Kendi üzerinde askeri bir hâkimiyet kurabilmek için, kişinin duygularına kapılmaması şarttı. Ve evlilik gibi soylu bir kurumda da, duygusal bir atmosfere düşmek söz konusu bile olamazdı.

— *Ya tutku?*

— Şairlerin işine yarardı sadece. En akla hayale gelmedik olaylarla karşılaşan iki âşığın hikâyesi anlatılır metinlerde: Kor-sanların eline düşerler, kadın haydutlar tarafından satılır, uzak-lara gider, ama tam tecavüze uğrayacağı sırada, Zeus kötü-

leri yıldırımıyla çarpar... Kadıncağız kurtulur, hâlâ bakiredir. Yirmi yıllık maceranın sonunda, sevgililer ilk günkü kadar gençtirler, sonunda evlenir, mutlu bir yaşam sürerler. Bizim beyaz dizilere benzer bu 2000 yaşındaki terane. Ama altı üstü romandır.

— *Ya Antonius ve Kleopatra? Ya yaşadıkları efsanevi tutku?*

— Koskoca Doğu'yu size veren bir kraliçeyi sevmemeniz zordur biraz! İnsan âşık olmak için bahane arar. Homeros'un *Odyseia*'sında, 9 yüzyıl önceden, Antonius ve Kleopatra hakkında söylenebilecek her şeyi içeren bir bölüm vardır: Odisseus, erkekleri domuza çevirme yeteneği olan Kirke'yle karşılaşır. Ama ona direnir, çünkü tanrılar tarafından özel olarak korunmaktadır. Bunun üzerine Kirke ona der ki: "Yatağınma çıkalım, sevgili olalım, böylece bundan böyle birbirimize güvenebileceğimizi karutlanuş oluruz." Huzurlarınızda, Antonius ve Kleopatra. Birbirlerine rehiner de verebilirlerdi. Onlarsa, yatağa çıkmayı tercih ettiler.

YENİ AHLAK ANLAYIŞI

— *Ve derken, bu hikâyenin kilometre taşlarından birine varıyoruz: MS II. yüzyıl dolaylarında, Romalılar birdenbire, yeni bir ahlak anlayışı ediniyorlar...*

— Evet. Marcus Aurelius zamanında, 200 yılına az kala meydana gelen, gizemli bir değişimdir bu. Yeni bir antikçağ başladı böylece. Her şey sertleşti. O zamana kadar dalga geçen bütün kötü gelenekler bir bir yasaklanmaya başlandı. Yavaş yavaş, çocuk düşürmeye, ya da çocukları sokağa bırakmaya karşı ateşli bir düşmanlık gelişti; oysa sık sık rastlanan, neredeyse yasal olaylardı bunlar (Roma dünyasında benzeri olmayan Yahudiler istisnadır; onlar bütün çocuklarını yetiştirirlerdi). Vekilleriyle yatan dul kadınlar açıkça ayıplanıyordu artık. Eşcinselliğe karşı da tavır sertleşiyordu.

— *Buna baskı derler.*

— Resmi öğreti değişiyordu: O ana dek sözlü yapılan evlilik anlaşması, karşılıklı bir sözleşmeye dönüşüyordu (ama aşka hâlâ yer yoktu). Kocanın ihaneti, karısının ihaneti kadar ciddi bir suç olarak görülüyordu artık (aslında kocayı cezalandırdıkları filan yoktu canım, abartmayalım). Kadın, doğuştan erkekten aşağı olduğunu bilen, ama görevinden mutluluk duyan bir eş haline geldi. İyi bir koca, ona saygı göstermeliydi. Evli çiftler namuslarının üzerine titremek, en ufak davranışlarına dikkat etmek, fazla oynamamak, sadece soylarını sürdürmek üzere sevişmek zorundaydılar. Cinsellik sadece çocuk yapmaya yarardı. Romalılar püriten çifti yarattılar böylece! Evlilik ahlakını keşfettiler.

ERKENCİ HİRİSTİYANLAR

— *Ama sizin tarif ettiğiniz, düpedüz Hıristiyan evliliği!*

— Kesinlikle! “Hıristiyan” evliliği, Hıristiyanlardan önce doğdu. Hıristiyanların bütün yaptığı, yeni pagan ahlakını, Marcus Aurelius’un stoacılığını benimseyip sertleştirmek, bütün bunlara çilecilik yoluyla hazza karşı edindikleri kendi nefretlerini eklemek oldu. Marcus Aurelius, *Düşünceler*’inde çok geç yaşta cinsel ilişkide bulunduğu ve bir hizmetçisiyle bir kölesinin oyununa kapılmadığı için kendi kendini kutlar. Hıristiyanlığın bizim ahlak anlayışımızın temeli olduğunu söylemenin hiçbir anlamı yoktur.

— *Uzun lafın kisası, Hıristiyan ahlakını Romalılar keşfetti.*

— Her ne olursa olsun, Hıristiyan ahlakı, bilmediğimiz nedenlerle, paganların, Romalıların hüküm sürdüğü dönemde kurgulandı. Ama gelenekler çok yavaş değişir her zaman. V. yüzyılda, Galyalı yüksek aristokratlardan bir Hıristiyan olan Pellalı Paulinus, şu muhteşem cümleyi telaffuz ediyordu: “Gençken, aşkla meşkle çok uğraştım, ama sadece hizmetimi gören kölelerimle yatardım, bakirelerle ya da evli kadın-

larla değil.” Bu da ahlak anlayışının gerçek evrimi hakkında çok şey anlatıyor.

— *Evlilik öncesinde bakirelik talep edilmeye başlanmış mıydı bu dönemde?*

— Görünüşe bakılırsa, İslamiyetteki bakirelik takıntısı bu dönemde yoktu. En azından yüksek tabakada, zifaf gecesinden sonra kanlı çarşafın ele güne karşı sergilendiğini anlatan hiçbir tanıklık bulunmuyor elimizde. Başka tabular mevcuttu. Örneğin, halkın içindeki köle kadınlar aybaşı olduklarında, ayrı bir yerde yatarlardı (nitekim Spartacus bu sayede zafer kazanmıştır: Ayaklanan köleler, yanlarında kadınlarıyla Vezüv eteklerinde kamp kurmuşlardı; kampın dışında yatan kadınlar Roma lejyonlarının geldiğini görüp ortalığı ayağa kaldırdılar). Bakireliğini kaybettiği için öldürülen kız hikâyesi de bilmiyoruz.

KIRBAÇ DARBELERİ NASIL BÖLÜŞÜLÜR

— *Öte yandan, değişen ahlak anlayışı, evliliği kutsal hale getiriyordu. Kadınlara yararı dokundu mu bunun?*

— Yeni ahlak, ideolojik, içi boş bir laftan ibaretti. Hayata geçirilmesi, bambaşka bir işti... Pek çok mezhep, yeni ahlaka biraz uygun davrandı. Bir tarihçi için zor olan da budur işte: Büyük determinist kararlar bir anda uygulanmaz, sadece küçük değişiklikler meydana gelmesine neden olur. Tarih, “biraz” kavramının içinde işler. 200 yılma doğru, Marcus Aurelius zamanında ortaya çıkan, pusulayı şaşırtan bu gizemli ahlaki değişim, kuşkusuz geleneklerle oynadı, ama... birazcık.

— *Köleler de bu gelişmeden yararlandılar mı?*

— 200 yılından itibaren köleliğin durumu, ileride Birleşik Devletler’in güneyinde göreceğimiz duruma benzemeye başlar; yönetenlerin en özen gösterdikleri şey, köleleri önce vaf-tiz edip ardından pestilleri çıkana kadar çalıştırmak ve ahlaklarının bekçiliğini yapmaktır. Roma’da köleler eskisi kadar kö-

tü muamele görüyordu hâlâ, ama artık ev sahibesi erkek ya da kadın kölelerine evlenme hakkı verebiliyordu. Çiftler ve aileler dağıılmıyordu. Ahlakçılık, bu küçük yaratıklar söz konusu olduğunda da ağırlığını hissettiriyordu. Belli bir noktaya kadar...

— *Yani?*

— Zengin evlerinde, her sabah kırbaçlama vardı. Hıristiyanlığın zaferinden az önce, Sevilla yakınlarında toplanan büyük bir konsil, kadın ve erkek Hıristiyanların, nasıl bir tutum benimsemesi gerektiğini araştırdı. Şöyle bir karar çıktı sonunda: Sahibesi tarafından dövülen bir köle, dayak yedikten en az üç gün sonra ölürse, sahibesi sorumlu kabul edilmeyecekti. Bu da kölelere nasıl davramldığım gayet güzel açıklıyor.

ÇATILAN KAŞLAR

— *Ve imparatorluğun çöküş dönemi geldi. Sizi bu kadar dinledikten sonra, son günler hakkındaki görüşlerimizin de yanlış olduğunu düşünüyoruz ister istemez. Hâlâ yok mu orjiler, curcunalı eğlenceler?*

— Tabii ki yok! Tam tersine, ortam iyice sertleşmişti: 394 yılında, Hıristiyan bir imparator Roma genelevlerindeki bütün erkek fahişeleri toplattı ve hepsini halkın gözü önünde, dev bir ateşte yaktırdı. Aynı yıl, ilk sinagog yangını da çıktı. Aynı yıl, pagan tapınakları yıkmakla görevlendirilmiş bir adam da Kartaca'ya ayak bastı. Sapkınlara ve skhisma yanlılarına (paganlara değil; Hıristiyanlar yalnızca birbirlerini kovalamakla meşguldüler) yönelik işkenceler başladı. Öte yandan, pagan inançlar da yasaklandı. Hıristiyanlar, stoacılar, Platoncular, hikâyemizin son Romalılarına ağızlarının payını verdiler. Son Romalılar bu insanları dinledilerse, pek eğlenceli vakitler geçirmemişlerdir! Bundan böyle cinsellik baskı altına alınacaktı. En azından, teorik olarak... Çünkü gördüğünüz gibi, Hıristiyan Paulinus'un, hizmetkâr kölelerden oluşan hareminde hiç canı sıkılmıyordu!

SAHNE 3

ORTAÇAĞ

Ve Tensel Arzu Günah Kılındı...

Ah! Sürgünden de, ölümden de güçlü olan aşk, insanları birbirine sonsuza dek ayrılmamacasına bağlayan aşk şerbeti; şövalyelerin gönlünden akan ateşli sözler, kurban edilen âşıkların uzun sızlanışları ("Ölümüm, kolunuzu kanadımızı öyle bir kıracak, canınızı öyle bir yakacak ki, asla kapanmayacak yaranız," diye inler Iseult, Tristan'dan ayrıldıktan sonra)... San-ki ortaçağın belli bir anında tutkuyu, bu ölümcül ama yüce duyguyu göklere çıkarmış insanlar. Ama a kadar uzun boylu değil! Dönem, görüldüğü kadar romantik değildi. Ve aşk da, pek kibar işi sayılmazdı, hatta aldatmadan ibaretti. Aslına bakacak olursak, Hristiyanlık, son Romalıların evli çiftlerin üzerine örttüğü ağır örtüyü iyice sıkıştırmıştı. Ve tensel arzu günah kılındı...

O KADAR DA KİBAR DEĞİLDİLER

— DOMINIQUE SIMONNET: *Ortaçağ gelenekleri denince, iki sahne canlanıyor gözümüzde: Kaba saba, maço, fetih arzusuyla dolu, kadınların birer av olduğu feodal bir dünyaya ait bunlardan biri. Ötekiyse, saraylıların, şövalyelerin aşklarının görüntüsü; sevimli trubadur, yani halk ozanı, kafasında yücelttiği ama asla elini sürmediği soylu kadının karşısında eğilmektedir. Birbiriyle açıkça çelişen iki klişe bunlar...*

— JACQUES LE GOFF: Çelişkili değiller. Ortaçağ feodalizminin savaşçı şiddeti, edebiyatta şövalye aşklarına özgü dişiliğin, namusun ve tutkunun coşkusuyla gayet güzel yan yana gelebilir. Kaldı ki samuraylar zamanında Japon uygarlığında da benzer bir çiftyönlülük görülür. Ama ortaçağ tarihi ve özellikle şövalye aşkları pek çok kez çarpıtıldı ve efsaneye dönüştürüldü; efsaneleri yaratanlarsa, bizim duyarlılığımızı da biçimlendiren romantiklerdir çoğunlukla. Büyük ortaçağ araştırmacısı Georges Duby'yle, kendi kendimize sık sık sorardık şunu: Şövalye aşkı diye bir şey, gerçekten var oldu mu? Yoksa bir fanteziden mi ibaretti? Katolik tarihçi Henri Irénée Marrou da ("Davenson" takma adıyla yazardı) merakını, çok daha kaba bir cümleyle ifade etmişti: Trubadurlar, kadınlarla yatar mıydı?

— *Soru gerçekten de çok açık. Ya yanıt?*

— Elimizde bulunan ortaçağda aşkla ilgili belgeler, temelde edebiyattan ve tasvir sanatından alınmadır ve bu son noktayı çözmemize izin vermezler. Belki de şövalye aşkına yaklaşabilen yegâne kişiler, Héloïse ve Abélard oldular. Ben de uzun süre kararsız kaldıktan sonra, biraz değiştirilmiş de olsalar, mektuplaşmalarının sahici olduğu sonucuna vardım.

— *Evlilik dışı gizli bir tutku yaşadıkları için, Abélard hadım edildi, Héloïse ise manastıra kapatıldı...*

— Evet, ama bu ikisinin durumlarının bir eşi daha yoktur. Zaten sonradan birer simgeye dönüştüler: *Le Roman de la Rose*'da, sönük sevgililerin arasında öne çıkarlar. Üst sınıfların ahlak anlayışını hafifçe etkilemiş olsa da (çünkü bir dönemin fan-

tezileri, mutlaka gerçekliği de etkiler), şövalye ideali onları altüst etmiş değildir. Bana göre, temelde edebi bir şeydi bu ve hayal gücünün sınırlarının dışına çıkmıyordu; tıpkı ortaçağa özgü halk öyküleri gibi; bunlar, köylülerin ya da burjuvaların kafasındaki görüntüleri ortaya seren, açık seçik anlatılardır.

— *Tristan ve Iseult, ölümsüz aşk şerbeti, akıllarında kadınlarının hayaliyle savaştan şövalyeler, cirit oynarken, diz kırarak tumturaklı bir biçimde ilan edilen aşklar... Bütün bunlar salt edebiyat mı yani?*

— Doğrusunu isterseniz, bana öyle geliyor. Bu dönemin gelenekleri hakkında bildiklerimiz çok farklıdır ve erkeklerle kadınları arasında “şövalyece” duygular olduğunu düşündürmez bize. Nitekim, Jean-Charles Huchet de, *L'Amours discourtois* diye iyi bir kitap yazmıştır.

ÇOKEŞLİ FRANK KRALLARI

— *Peki, öyleyse aralarında neler olup bittiğini anlamaya çalışalım. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra barbarlar çıktı sahneye; Franklar, Vizigotlar ve başka Ostrogotlar; bunlar yumuşak insanlar değillerdi kesinlikle. Kendi dinlerini bırakıp Hristiyanlığa geçtikten sonra, bu yeni püriten ahlakı benimsedi mi onlar da? Paul Veyne'in bize anlattığı, cinselliği baskı altına alan anlayıştan bahsediyorum.*

— Geleneklerin Hristiyanlığa uygun hale getirilmesi zaman aldı. Kilise'nin görüşlerinin zihinlere ve davranışlara sinmesi yüzyıllar sürdü. Galya'nın büyük vakanüvislerinden Grégoire de Tours'un yazdıklarına dayanılarak, ortaçağın ilk döneminin vahşi bir karaktere sahip olduğu söylenmiştir sık sık, ki tamamen yanlış değildir bu. O zamanlar, yani Merovenjler döneminde, Roma'da hemen hemen tümünden ortadan kalkmış olan çokeşlilik, barbar aristokrasi arasında hâlâ görülüyordu. Saint Louis'nin babası olan VIII. Louis zamanına kadar (1223), Frank kralları çokeşlilikte ısrar ettiler! Bu yüzden 1000

yılı civarında, Lothaire'in ya da Sofu Robert'in çevresinde pek çok skandal patladı.

— *Ama o zamanlar, son derece katı kurallara uyarak evleniyordu insanlar.*

— Aslında toplumun %90'ını oluşturmalarına rağmen, köylülerin âdetleri hakkında pek az bilgiye sahibiz. Soyluların evliliklerindeyse iki tarafın zenginlikleri, konumları dikkate alınırdı ve evliliğin kuralları kral tarafından belirlenirdi; bir numaralı çöçatandı kral, soylular üzerindeki ağırlığını onlara lütuflarda bulunarak, topraklar, çeyizler bahşederek korurdu. Örnek olarak, Georges Duby, Aslan Yürekli Richard'la Yurtsuz John'un, belli başlı savaşçılarından ve danışmanlarından olan Mareşal Guillaume'un bağlılığını nasıl elde ettiklerini anlatır: Onu, daha yüksek tabakadan kadınlarla evlendirdiler; saygınlık kazandıracaktı bu ona. Aile içinde, evliliği düzenleyenler yaşlılardı. Üstelik evlilik, sadece Güney Avrupa'da görülen, noter karşısında yapılan hukuksal bir anlaşmaydı.

— *Demek ki Kilise'nin kontrolünün dışındaymış.*

— Evet. Ama XII. yüzyıldan itibaren, Kilise yavaş yavaş elini evliliğe de uzatmaya başladı: Onu dinsel bir eyleme dönüştürdü (ama evliliğin tam olarak bu hale gelmesi, XV. yüzyılı buldu, yani törenin kilisenin önünde değil, içinde yapılmaya başlanması), ve kendi modelini dayattı: Kurulan bir bağın bir daha koparılamaması ve tekeşlilik. Öte yandan, eşlere o güne dek sahip olduklarından daha fazla özgürlük tanıdı.

— *Daha fazla özgürlük mü?*

— Tabii ya! Paul Veyne'in de tarif ettiği gibi, antikçağdaki ahlak anlayışının ne kadar baskıcı olduğunu unutmayalım. Bu kez, Hristiyan evliliği, iki eşin de rızasını gerektiriyordu; daha önce yoktu bu. Sadece erkeğin rızasını değil, ki o hükümdara ya da ailesine kafa tutabilirdi, kadının rızasını da. Az buz şey değil bu!

ŞÖVALYE AŞKI, DÜPEDÜZ ZİNA DEMEK!

— *Karşılıklı rıza, evet, belki... Eşler yeni bir hukuka kavuşmuşlar. Ama gerçekten uygulanıyor muydu bu?*

— Saf olmayalım: Pek çok evli çift bu özgürlükten yararlanmıyordu, çünkü toplumun ağırlığı hâlâ kendini hissettiriyordu. Bununla birlikte, Kilise mahkemelerinde görülen, eşlerin kendilerinden esirgenen bu seçim özgürlüğünü talep ettiği pek çok dava örneği biliyoruz. Yunan-Roma dünyasındaki uygulamalarla karşılaştırıldığında (unutmayalım ki, Atina demokrasisinde kadınlar hiçbir hakka sahip değildiler), Hristiyanlık, karşılıklı rıza gibi devrimci bir fikirle, bir anlamda kadınların statüsünün gelişmesini sağlamıştır.

— *Ama madalyonun öbür yüzünde, Kilise, evli çiftin mahrem hayatına müdahale ediyordu.*

— Orası öyle. Michel Foucault'yla ben, 1215 yılının, Batı kültüründe ve psikolojisinde çok derin bir iz bıraktığını fark etmiştik. O yıl, her iki cinsiyetten Hristiyanların, on dört yaşından itibaren en az yılda bir kez günah çıkaracağı ilan edildi; işin sonu Paskalya yortusuna ve vicdan muhasebesine vardı; bunlar ise, içebakışın ve psikanalizin temelini oluşturur (ama kilisede günah çıkarma hücrelerinin ortaya çıkması XVI. yüzyılı, genelleşmesi ise XVII. yüzyılı bulacaktır). Gene 1215'te, papanın önderliğinde Romalı Hristiyan piskoposların bir araya geldiği Latran Konsili, evlilikten bir ay önce evlenme ilanı çıkarılmasını zorunlu hale getirdi.

— *İyi bir sebebi olanlar, evliliğe itiraz edebiliyorlardı. Neden böyle bir önlem alındı?*

— Amaç, akraba evliliğini önlemektir: Aslında yaşak, yedinci kuşağa dek uzanıyordu, ama şöyle ya da böyle içten evlenme yapan bir toplumda bu hiç gerçekçi değildi. Dolayısıyla, dördüncü kuşakla yetindiler. Kilise açısından, bu bir kontrol yoluydu. Ama aynı zamanda, evlilik ilanlarının çıkarılması müstakbel karıkocaya, evliliği iptal ettirebilme olanağı sağlıyordu. Bu onlar açısından, belli bir bağımsızlık kazanma fır-

satıydı. Gayet açık bir biçimde, Kilise soy sop ve ailelerin ağırlığını ortadan kaldırmayı istemekteydi.

— *Ama Hristiyanlıkta, bir evlenen bir daha ayrılamıyor-du. Romalılarda olanın aksine, boşanma yoktu... Bu açıdan bakıldığında, bu kez kadınlar kazançlı çıkmamıştı.*

— Doğru. İnsanlar da, aldatmakta buldular çareyi. O sıralar yeni yeni tomurcuklanan şövalye edebiyatının yansıttığı tam da budur. Aslında nedir anlattığı? Başka birinin karısına sahip olmak için ellerinden geleni artlarına koymayan gençlik şövalyeleri. Bu anlayışta, birliktelik daima evlilik dışı olarak, ihanetin içinde gelişir. Tristan ve Iseult'de aldatma vardır. Guenièvre ve Lancelot'da aldatma vardır. Şövalye aşkı, düpedüz zina demektir! Bir de belki, daha önce de öne sürüldüğü gibi, alttan alta eşcinsellik.

SÜPERSTAR MERYEM

— *Şimdi daha iyi anlıyoruz şövalye aşkının ne olduğunu. Savaş giden her derebeyi, aldatılmaya aday bir kocadır!*

— O kadar basit değil. XII. yüzyılın en önemli vakanüvislerinden olan Foucher de Chartres şunu açıkça ifade eder: Şövalyeleri Haçlı Seferlerine yüreklendiren nedenlerin içinde, kadın bulma hevesi de vardı. Kaldı ki, o dönemdeki hızlı nüfus artışı sonucunda, soylu tabakalarda pek çok yalnız delikanlı türemişti. Haçlıların ardınca yürüyenlerin arasında fahişeler, ama bazen evli kadınlar da bulunuyordu. Nitekim, akıllı fikri iktidar peşinde koşmakta ve sekste olan Aliénor d'Aquitaine bu durumdan yararlanarak kocası VII. Louis'yi aldatmıştı. IX. Louis'ye gelince, o da örnek bir koca sayılmazdı: Karısı Marguerite de Provence, ilk Haçlı Seferinin bozgun ortamında, bütün marifetini ortaya döküp pazarlık ederek kocasının serbest kalmasını sağlamış, ardından doğum yapmıştı; kocası ise, zahmet edip ziyaretine bile gelmedi. Kralın vakanüvisi ve hayranı olan Joinville bile kızmıştı bu işe.

— *Bu oldukça ikiyüzlü ortamda, bir taraftan da bekâret düşüncesi yeşeriyordu.*

— Bakirelerin saygınlığı, Roma paganizmi tarafından göklere çıkarılmıştı zaten. Hristiyanlar bu düşünceyi tekrar ele alıp ilerlettiler. Batı Avrupa toplumu (Bizans'ı ve onun egemenliğinde olan Doğu Avrupa'yı dışarıda tutalım), XII. yüzyıldan itibaren Bakire Meryem kültünü benimsedi. Bakire Meryem, ortaçağda belli alanlarda uzmanlaşmış bütün azizlerin üstündeydi: Azizin biri bilmem ne hastalığını iyileştirir, bir başkası kısır kadınları tedavi eder ya da batan gemilerdeki insanları kurtarırdı... Bakire Meryem, bilgeliğe ve kurtuluşa giden köprü oldu, toplum içinde yeni bir konuma kavuştu; ve bir kadın olması da nedensiz değildi. Bakire Meryem aynı zamanda anneliğin zaferini simgeliyordu, ona gizemli ve duygusal bir karakter kazandırdı. İnsana can veren anneler, bu sayede saygınlığa kavuştular, öte yandan beslenme ve hijyen koşullarındaki iyileşme sayesinde çocuk ölümlerinin azalmasıyla, kadınlar hayatta kalabilen, büyüyüp yetişkin olabilen çocuklar getirmeye başladılar dünyaya.

“ZİNA ETMEYECEKSİN”

— *Ama bekâret, aynı zamanda iffet demek. Cinselliğe yönelik bakış giderek sertleşiyordu yani.*

— Kesinlikle. Meryem, evlenince bile bakire kalır, Mesih de bekârdır. Paul Veyne de anlatmıştı; cinselliğe ilk yasak koyanlar Romalılardır; erkeklik ekseninde bir tür püritanizm kurdular, cinsel hayatı evlilikle sınırladılar, kürtaşı mahkûm ettiler onlar. Hristiyanlık bu ahlak anlayışını genelleştirdi ve ona bir yenilik kattı: Saflık arayışı; gerekçe ise, dünyanın sonunun yaklaştığıydı. Aziz Paulus bunu şöyle dile getirir: “Söylüyorum size, kardeşlerim, zaman daralıyor. Karısı olanlar, bundan böyle karıları yokmuş gibi yaşasınlar.” Hatta bazı fanatikler kendi kendilerini hadım etmeye vardırıdılar işi! Bu bü-

yük bir yenilikti: Tensel istek, artık günahtı! Bu kadarla da kalmadı: Asli günah, cinsel ilişkiydi.

— *İnsanoğlu, bütün cinsel birleşmelerin özünde olan yanlışla dünyaya gelmiş yani.*

— Evet. Yuhanna İncili'nde geçmeyen bu düşünce (Ten İsa tarafından kurtarıldı, çünkü "söz, tene dönüştü"), azılı bir feminizm karşıtı olan Aziz Paulus tarafından ortaya atıldı ("Tanrı tensel günahı yasakladı, çünkü tenin arzusu, ölümdür") ve Kilise babaları tarafından yaygınlaştırıldı.

— *Ve bu görüş, yüzyıllar ve yüzyıllar boyunca, ahlak anlayışı üzerinde ağırlığını hissettirdi.*

— Evet. Manastır modeli, sonuç olarak Batı zihniyetini etkiledi. Bana kalırsa, Hristiyanlığın en olumsuz yönüdür bu. Bu öğreti, çok sayıda cinsel alışkanlığın cezalandırılmasını da getirdi. Böylece cinsellik şehvetperestlik, tensel zaaf, zina, yani altıncı emrin yasakladığı eylem haline geldi ("Zina etmeyeceksin"). Ortaçağın sonlarına doğru Eski Ahit'teki yasaklar tekrar ele alındı (ensest, çıplaklık, eşcinsellik, oğlancılık, regl sırasında cinsel ilişki), Kilise zaten feminizm karşıtıydı ("Günah, kadınla başladı ve ölüm hepimize kadından gelir"). Beden, bir fuhuş yuvasıyla bir tutuldu o andan sonra. Saygınlığını kaybetti.

HAZ, DEĞİŞMEZ SUÇ

— *Cinsellik, bütün kötülüklerin anası haline geldi hatta.*

— Evet. Bu düşünceden, köylülerin iyice aşağılanması için de yararlanıldı; ahlaksız adamlardı onlar, cahildiler, kötü arzularına gem vurmaya beceremez, kendilerini sefahatin kollarına bırakırdı bu hayvanlar (bu da toprak köleliği sisteminin ne kadar doğru olduğunu gösteriyordu: Sonuç olarak, tenin tutsağı olduklarına göre, derebeylerin kölesi olmayı da hak ediyorlar demekti). Öte yandan, cüzam ve veba gibi hastalıkların da kaynağında uygunsuz cinselliğin bulunduğu

düşünüliyordu (zinanın, bedenin yüzeyine vurduğu varsayılıyordu). Arles piskoposu Césaire, bir vaazında söyler bunu: “Ne kadar cüzamlı varsa, normal günlerde ve bayramlarda iffetlerini koruyan bilge adamlardan değil, kendine hâkim olmayan hödüklerden doğmadır.” Ve bu hüküm, evli çiftler için daha da geçerlidir.

— *Evlenince bile!*

— Evet. Evlilik, cinsellik düşmanı bu ahlak anlayışının en büyük kurbanı oldu. Evlilik küçük bir kötülük gibi görülüyordu, ama o da günahın, cinsel ilişkiye eşlik eden şehvetperestliğin damgasını taşıyordu. XII. yüzyılın ilk yarısında, teolog Hugues de Saint-Victor hâlâ şöyle söylüyordu: “Ana babaların birleşmesinde haz olduğuna göre, çocuklar da günahsız doğmaz.” Evli çiftlerin cinsel hayatlarını uydurmak zorunda olduğu, her satırında tensel arzunun kınandığı yasak listeleri kaleme alınırdı. Tabii büyük olasılıkla çiftler, harfiyen uymuyorlardı bunlara. Ama cinsellik her şeye rağmen suçlu, haz ise ayıp olarak kalıyordu.

— *Yani cinsellik, daha doğrusu iffet, en önemli “ahlaki” kıstas olarak dayatıyordu kendini.*

— Ruhban sınıfıyla dindışı sınıfların arasına, cinsellikten daha iyi bir set çekilebilir miydi? Artık saflarla saf olmayanlar birbirinden ayrılacaktı: Din adamlarından pis sınıflar sızmamalıydı, ne sperm ne de kan. Ruhban sınıfından olmayanlar ise, bu sınıfları uygun yerlere yönlendirmeye çalışmak zorundaydılar. Böylece, keşişlik zihniyetinden etkilenen Kilise, bir bekârlar topluluğu haline geldi ve laikleri de kendi modeline hapsetti. İncil’den alınma, bozulamayan, gene de günahın damgasını taşıyan tekeşli evlilik modeliydi bu. Evli çiftlerin cinsel hayatının bu şekilde kontrol edilmesi, o zamanki erkeklerin ve kadınların günlük hayatında büyük bir ağırlık yapıyor ve nüfus, zihniyet, iki cins arası ilişkiler açısından pek çok sonuç doğuruyordu.

İLAHİLERDEKİ EROTİZM

— *Bunca çelişkiye karşı hiç direniş olmadı mı?*

— Birkaç hareket oldu. XIII. yüzyılda, Aquino’lu Tommaso, evli çiftlerin cinsel ilişki sırasında, belli sınırlar dahilinde haz duymasının meşru olduğunu söylemeye cüret etti; bu da, laik kesimden bu yönde büyük bir baskı olduğunu akla getiriyor. Tommaso bunu dile getiren ilk kişidir, uzun süre, son kişi olarak da kalır. Ortaçağ toplumu bu ahlaki cendereye karşı kendini nasıl savundu? Gülme, kahkaha, alayla tepkisini göstererek... XIV. yüzyılda, Kilise’nin yazmasını bir türlü engelleyemediği Boccacio, bütün bu çelişkilerin karşısında gerçek bir panzehirdi. Kahkaha bir supaptı, Kilise’nin baskısını azaltmanın bir yoluydu.

— *Kitab-ı Mukkades’te, aşka ve tutkuya övgüler düzen ünlü Neşideler Neşidesi var bir de.*

— Doğrudur, evlilikte aşkı, aşk ateşini ve hatta erotizmi över! Edebi güzelliğiyle, yücelttiği duygularla büyüleyicidir: Zaten XII. yüzyılda, Eski Ahit’in en tutulan kitabı oydu (XI. yüzyılda Vahiy’di), bu da şövalye idealinin gelişimine bağlı olarak zihniyette de belli bir dönüşüm olduğunu ortaya koyar. Tabii Kilise’nin etekleri tutuştu. Bunun üzerine, bu güzel metin hakkındaki tehlikeli ve küfürlü bulunan değerlendirmelere bir son vermek için, Ortodoks teologlar, metne alegorik bir yorum getirerek bir savunma geliştirdiler: Neşideler Neşidesi’nde geçen “sevgili”, onlara göre... Kilise’ydi! Aşk, sadece ve sadece Tanrıya yönelmeliydi.

— *Hatta o zamanlar, “aşk” sözcüğü aşağılayıcı bir anlamda kullanılıyordu. Tutku, yıkıcı, zararlı bir şey olarak görülüyordu.*

— Evet. Ortaçağdaki aşkla bugünkü aşk arasındaki en önemli farklardan biridir bu. O zamanlar, vahşi, şiddetli, ayıp tutku anlamına gelen *amor*’la, *caritas* birbirinden ayrı tutuluyordu. *Caritas*, iyi, güzel aşktı; ortaçağın günlük konuşma dilinde yayılan, yakınlara, yoksullara, hastalara özen göster-

meyi ifade eden, Hristiyanlığa özgü bir sözdü bu (sonradan korkunç değer kaybederek hayır işi, sadaka niyetine kullanıldı).

ARAF TA SEKS

— *Tensel arzuya ve tutkuya kötü gözle bakılması, aynı zamanda bedene de kötü gözle bakılması demektir, diyordunuz. O andan sonra, beden tiksinti uyandıran bir nesne haline mi geldi yani?*

— Evet, ama bu da çelişkili bir konu. Ortaçağ toplumunda, bedenin yüceltilmesiyle aşağılanması arasındaki gerilim korkunçtur. Bir taraftan Papa Büyük Gregorius şöyle ilan ediyordu: “Beden, ruhun üzerindeki iğrenç giysidir.” Öte yandan, dünyanın sonu geldiğinde bedenler dirilecekti; Âdem ile Havva da genellikle çıplak tasvir edilirlerdi. Ortaçağda, beden gözden düşmeyle yücelme arasında salınıp durdu. Bu çelişkiyi hissedene, vaazlarında buna değinen papazlar, teologlar oldu. Aynı çelişki, cenaze törenlerimizde varlığını sürdürüyor zaten: İnananlar sırayla ölünün önünden geçip buhur sallarlar, ardından beden toprağa verilir, orada kurtlara yem olacak ve günün birinde dirilecektir. Ama, ortaçağdan itibaren, göğüsleriyle cinsel organını yılanların ısıracağı çıplak kadın tasviri, Batı’nın cinsel hayalleri arasına girdi.

— *XII. yüzyıla doğru, bir yenilik daha ortaya çıktı: Arafın keşfi. Cinselliğin günahattan arınmasını sağlayacak bir yol muydu bu?*

— Ortaçağda, Hristiyan inançlarında arafın ortaya çıkması, günümüzde idam cezasının kaldırılması kadar önemlidir. (Gerçekten inandıkları) cehennemden kurtulmaktı amaç. Araf olduğu için diriler, günahkârlar adına yakarabilirler. Araf, umuttur. Arafın kurtarabildiği kazazedeler arasında tefeciler ve... zina yapanlar vardır. Bir keşişle cinsel ilişkide bulunan ve ondan bir çocuğu olan rahibeyi anlatan bir fıkra vardır. Kadının ölümünden bir süre sonra ailesine görünmüş ve sızlanmış: “Neden beni araftan çıkarmak için dua etmiyorsunuz, neden

benim için ayin yaptırmıyorsunuz?” Ailesi, şaşkınlık içinde karşılık vermiş: “Senin cehennemden başka bir yerde olabileceğin hiç aklımıza gelmedi ki!” Arafın kurtardığı şeylerin arasında cinsellik de vardı; ancak ne olursa olsun cehennemi hak eden, yasak eylemler arafta bile arınmazdı. Öte yandan, en azından XII. yüzyıla kadar Kilise’nin belli bir hoşgörüyle baktığı eşcinsellik (o kadar ki, Kilise’nin bağrında bir tür *gay* kültürü bile gelişmişti), adeta bir sapkınlık olarak görülür hale geldi.

— *Ortaçağ aşklarını incelerken siz de tam bir karar vermiyorsunuz galiba. Birtakım yeni özgürlükler varsa da, ahlak örtüsü daha ağır gibi.*

— Sonuç olarak kararsızım. Ama tarihte, çelişkili şeylerin yan yana var olabileceğini kabul etmeliyiz. Ortaçağda aşk, özgürlükler ve baskılar doğurdu. Ve cinsellik, ortaçağda ne en hoşgörüyle bakılan ne de en saydam konudur. Benim gibi uzun vadeli düşündüğünüzde, aşkın özgürleştirici yönünü öne çıkarmaya yöneliyorsunuz. Örneğin, şövalye aşklarının edebiyattaki yansımasını, kadınlara yönelik alışlagelmiş iltifatlarda bugün hâlâ bulabiliyorsunuz. Her ne olursa olsun, cinselliği baskı altında tutan, manastır kökenli bu Hristiyan ahlakı uzun yüzyıllar boyunca varlığını korudu ve zihinlerimizde ağırlığını duyurdu. Bu anlamda, hepimiz ortaçağın çocuklarıyız. İyi günde de, kötü günde de.

PERDE 2

DUYGU DA OLSUN

ANCIEN REGIME GÜNLERİ

Cinsellik Baskı Altında

“Rönesans” mı dediniz? Yeniden doğan bir şey varsa, bu kesinlikle ne aştı ne de haz. 1500’den 1789’a dek, Kilise ve devlet el ele verip benzeri görülmemiş bir ahlaki düzen kurdular zorla, bir taraftan da Don Juan’ların, Casanova’ların ve Tanrıyla arası olmayan daha başka markilerin gizlice bundan yararlanmasına göz yumdular. Cinsellik tıpkı Şeytan’la oynamak gibi, iğrenç, pis bir şey olarak görülüyordu. İnsanlar yatağa girerken boğaza kadar kapalı giysiler giyiyor, sıkıntıdan patlayacak hale geliyor ve ağlıyorlardı... Romeo ve Juliette imkânsız tutkuları yüzünden öldüler ve Bérénice üstün çıkarlar uğruna kendini feda etti (“Bir ay içinde, bir yıl içinde, kim bilir nasıl acı çekeceğiz, ey efendim, engin denizlerin beni sizden ayırmasından”). Ne var ki, köylerde, erkeklerle kadınlar arasında bir değişim sözü verilmekteydi, gizli, başka bir rönesans yaşanıyordu sanki...*

* Yeniden doğuş. – ç.n.

KÖRPE BEDEN TEKELİ

— DOMINIQUE SIMONNET: *Yeni Hristiyan ahlakı tarafından baskı altına alınan aşk ve cinsellik, Jacques Le Goff'un anlattığı upuzun ortaçağ biterken, oldukça yaralıydılar. Rönesans'tan Devrim'e uzanan, Shakespeare'in, Rembrandt'ın, Molière'in, Racine'in yıldızının parladığı, "modern" denilen 3 yüzyıl daha yumuşak, daha duyarlı olsa keşke...*

— JACQUES SOLÉ: Rönesans'ın çevresinde kurulmuş olan, aşırıya kaçan liberal mitolojiden kaçınmak gerekir. *Ancien Régime*'in toplumu da, üremenin toplumsal gerekliliğiyle hazzı ve duygunun kontrolünü bağdaştırmaya çalıştı. Bazı yönlerden XVI. yüzyıl, ortaçağın özelliklerini sürdürdü: Bu dönemde hâlâ, eşlerin karşılıklı rızasına dayanan, ortaçağın Hristiyan evliliği geçerliydi. Ne var ki, bununla çelişen bir hareket gerçekleşti: Bir yanda, Reform ve Karşı-Reform mutlakıyetçi devletin de yardımıyla, aşkı ve cinselliği baskı altına almak için bütün olanaklarını seferber etti; öbür yanda, bireyler kendiliğinden, yeni bir duygusal özgürlük geliştirmek üzere yavaş bir değişim başlattılar.

— *Yani cinsellik hâlâ baskı altındaydı, ama duygu değer kazanmaya başlamıştı, öyle mi?*

— Her zamanki gibi, resmi ahlak anlayışıyla gerçek hayattaki uygulamayı birbirinden ayırmak gerek. O döneme ait metinlere inanacak olursak, evlilikte ne tutkuya yer vardı ne de hazza. Aslında, bir halk tabakasına, özellikle köylülere ya da soylu sınıfa dahil olmak, aşkı yaşama biçimini kökünden değiştirebiliyordu. Ortaçağın son dönemlerinde, davranışlar birbirine yaklaşmıştı. Ama şimdi, bir uçurum açılmıştı: Duygular ve cinsellik, gerçekten de iki ayrı dünyaya aitti.

— *İki dünya arasında ne gibi farklar vardı?*

— Zenginlerde, kızlar hâlâ genç yaşta evleniyordu, tıpkı Romeo'suyla on beşine gelmeden dünyaevine giren Juliette gibi. Avrupa aristokrasisi, körpe beden tekeli daha uzun süre elinde tutacaktır, tabii erkeklerin lehine. XVI. yüzyıl Fransa'sında, Montaigne, bir erkek için makul olanın, 30'una gel-

meden evlenmemek olduğunu düşünüyordu. Hem ayrıca, soy-luların evliliği çok pahalıya patlıyordu. Kişinin nişanlısını ken-di keyfince seçmesi söz konusu değildi.

— *Ve bütün bunlar olurken, aşkın esamisi okunmuyordu.*

— Genç kız, evlilik pazarında satılan bir hayvandan fark-sızdı. Aşkın bu işlemde yeri yoktu. XVII. yüzyılın ortasında, gelin adaylarının saptanması amacıyla bir “evlilik tablosu” bile çıkarıldı: Çeyizinizin tutarına göre, bir tüccara, bir çer-çiye ya da bir markiye düşebilirsiniz... Marivaux’nun *Aşk ve Baht Oyunu*’ndaki kahramanı Silvia, 1730’da, duyguların bir kenara atıldığı bu mantık evliliklerini protesto ediyordu, ama isteği yüksek tabakada kesinlikle yankı yaratmadı.

— *Gene de, bu kinizme bulaşmamış birkaç birliktelik olmalı. Üç beş tane de olsa, aşk evliliği yapmış genç çift var-dı, öyle değil mi?*

— Elbette! İnsanların bu çağda genç öldüğünü unutmaya-lım: Örneğin XVII. yüzyıl İngiltere’sinde, Manchester’da, ev-lenen gençlerin yarısından çoğu, babasını çoktan kaybetmiş oluyordu. Dolayısıyla, genellikle öksüz-yetim olan damatlar belli bir özgürlüğe sahiptiler. Ama bu dönemde en önemli olay başka bir yerde, halk tabakaları arasında gerçekleş-ti: 1550’den itibaren, Batı Avrupa’nın hemen her yerinde, köy-lüler arasında evlenme yaşı giderek yükselmeye başladı. XVII. yüzyılın başında Canterbury Piskoposluğu’nda, ortalama ev-lenme yaşı erkeklerde 26, kadınlarda 24’tü. Yani, uzun süre inanılanın tersine, bugünküne yakın bir yaşta dünyaevine gi-riyorlardı!

YENİ BİR EVLİLİK BAĞI

— *Halktan insanlar neden bu kadar geç evleniyorlardı?*

— Söylenegeldiğine göre, eski evliliklerin temelinde çıkar-lar yatarmış. Kuşkusuz öyledir, ama... ortada çıkarlar varsa! Yoksulların malı mülkü pek azdı. Bu durumda, evlenmek için bir parça toprağa ya da bir altın bileziğe sahip olmayı bekler-

lerdi. Kadın da genellikle dışından tırnağından artırmaya bakar, kente gidip hizmetçilik yapar ve kuruş kuruş biriktirirdi parasını, bazen evlenene kadar on yıl sürerdi bu. Evlenen köylüler, böylece ekonomik bağımsızlıklarını kazanmış olurlardı.

— *Bu, kadınla erkeğin kendi aralarında kurduğu bağlar da bir değişiklik yaratır mıydı?*

— Evet, ve son derece önemli bir sonuç çıktı ortaya: Kadının rolü önem kazanıyordu, eşler olgunlaşmış oluyor, dengeli, eşitlikçi bir zihniyetle bir araya geliyorlardı, ve o andan sonra evlilik bağının kurulmasında şefkat de rol oynamaya başladı. Yoksullar aşka ve fiziksel çekime daha fazla kafa yoruyorlardı. O zamanlar meydana gelen büyük yeniliklerdendir bu: Köylüler aşk evliliğini başlattılar! Bu alanda, öncülüğü halktan insanlar yaptılar. Üst tabakalarsa, duygusal yaşamdaki bu gelişmede onları izlemekte ağır davrandılar.

— *Bu altüst oluş, Kilise'nin tereddütlerine rağmen yaşandı.*

— Doğrudur, tutsak bir aşktır söz konusu olan, reformlar da durumu iyice zorlaştırır. Dönemin düşünce üstatları, teologlar, hekimler, hukukçular söz birliği etmişlerdi: Evlilikte tek amaç, topluma yeni unsurlar kazandıracak olan üretilirdi. Ama bireyler, resmi çizgiyi harfiyen izlemiyor, aşklarını yaşamaya can attıklarını ortaya koyuyorlardı.

— *Giderek sıklaşan kuşak çatışmaları da böyle doğdu...*

— Evet. Bu noktada, bireyle toplum arasında çok önemli bir çelişki görüyoruz, Molière'in oyunları bunu yansıtır: Molière'in en önemli teması, ana babalarla, özgürce evlenme hakkı isteyen çocuklar arasındaki zorlu ilişkilerdir. Üzerinde çalışmış olduğum XVI. yüzyıl Troyes mahkeme arşivleri, bu konuya ilişkin anekdotlarla doludur ve bunlar, Molière ile Marivaux'nun komedilerini aratmaz. İnsanlar, evlilik kurumu çerçevesinde aşklarını yaşamaya büyük bir özlem duyuyorlardı.

ÇIPLAK UYUMA YASAĞI

— *Ama sadece duygudan bahsediyoruz. Haz hâlâ yok!*

— Kesinlikle. Kilise aşk evliliğine bir imtiyaz tanıdıysa da, aynı şeyi tensel haz için yapmadığı kesin. İster evlilik içi ister evlilik dışı olsun, tensel haz şiddetle cezalandırılıyordu. Cinsellik üzerindeki baskının iktidarı, hiç olmadığı kadar sağlamlaşmıştı! Hatta, tensel haz ortaçağda bile, XVII. yüzyılda olduğundan daha rahat yaşanmıştı büyük olasılıkla.

— *Baskının giderek arttığını mı söylemek istiyorsunuz?*

— Bu dönemde Hristiyan Kiliselerinin sözcüleri, gerçek anlamda cinselliğin bastırılmasına kafalarını takmış durumdaydılar (ve Michel Foucault'dan biliyoruz ki, cinsellik üzerinde ne kadar baskı kurulursa, aslında ona ne büyük önem verildiği o kadar belli edilmiş olur). Geç evlenme de çileciliğin bir zaferidir! Jacques Le Goff'un anlattığı gibi, ortaçağda Kilise cinselliği asli günahla bir tuttu. Kuşkusuz Hristiyanlık toplumla bir uzlaşmaya gitti ve evlilik çerçevesi içinde üremeyi kabul etti. Ama bu kötünün iyisiydi. Evlilikten daha üstün görülen bekâret yüceltildi, iffet göklere çıkarıldı. Hristiyanlık-taki reformlarla, dizginler iyice kısılmıştı.

— *Nasıl?*

— Reformlardaki niyet, kökenlere, Hristiyanlığın ilk günlerindeki saflığa dönülmesiydi. Bu kez, toplumu tamamen kontrol altına almak söz konusuydu. Evlilik öncesi cinsel ilişki yok, evliliğe saygısızlık etmek yok! Evli insanlar, âşıklar gibi sevmezdi birbirini! Çıplak uyumak yasaktı (bu gece entarisinin, yazılı olmayan iktidarındır)! Aziz Augustinus'un karanlık, hüznü ilkeleri tekrar ortaya sürüldü. Çilecilik, en üstün değer haline geldi. Hristiyan Kiliselerine göre, doğrudan doğruya üreme amacının güdülmediği cinsel ilişkiler, fuhuştan farksızdı. Avrupa'nın dört bir yanında, dini otoriteler seksî iğrenç bir eylem, en ufak bir kadınca davranışı şeytani bir eğilim gibi göstermeyi başardılar. Cinselliğin üzerinde, korkunç bir ahlaki düzenin ağırlığı vardı. Reformlar ya-

pan Batı, seksi kelimenin gerçek anlamında kilit altına almak istedi.

BİR ÖPÜCÜK UĞRUNA BAŞ VERENLER

— *Ama cinselliğe yönelik bu gelişen, genelleşen baskı, sadece dinsel ahlakın meyvesi değildi. Devlet de dizginleri kısıyordu.*

— Kesinlikle doğru. Batı’da, *Ancien Régime*’in icat ettiği bürokratik devlet, mali konularda yaptığı gibi, cinsellik konusunda da bir disiplin dayatmaya çalışıyor, dinsel ahlakın dünyevi sorumlusu gibi hareket ediyordu. XVI. yüzyılda İtalya’da, zinanın cezası hapisti, ortaçağda yapmazlardı böyle. Artık suçlu kadınlar bellerine kadar çıırılçiplak soyularak kırbaçlanıyor, ya da saçları kökünden kazınıyor, küçük yaştakileri ayartanlar idam ediliyordu; ve evli ya da dul bir kadını öpen kişi, 1589’da Fermo kentinde olduğu gibi, boynunun vurulmasına kadar varabilen bedensel bir cezaya çarptırılıyordu. XVII. yüzyılın başında Napoli’de, evli bir kadını uluorta öpenlerin idamı karara bağlandı. 1556’da Fransa’da, II. Henri’nin bir fermanında, bütün hamile kızların halka gebelik duyurusunda bulunması istendi... Cromwell’in İngiltere’sinde, zina yapan kadınlara gene idam cezası layık görülüyordu (tabii erkekler için yoktu böyle bir şey). Calvin zamanına ait Cenevre Protestan Papazları Kurulu kayıtları, burada da cinsel suçlara çok sert bakıldığını gösteriyor.

— *Rönesans günleri pek eğlenceli geçmiyormuş yani! Aslında, eskisinden çok daha betermiş durum!*

— Kesinlikle! Bütün Avrupa’yı etkileyen geniş bir ahlak hareketi, korku saçan bir Haçlı savaşıydı bu. Örneğin fahişeleri ele alalım. Daha önceki yüzyıllarda hükümdarlar, onları kent dışına sürmekle ya da yaptıklarını kontrol etmekle yetinirlerdi. Rönesans’ta her şey değişti: Getto’da tutulan fuhuş, yasaklılar sınıfına geçti. XVI. yüzyıl Londra’sında, fahişeler kırbaçlanarak cezalandırılırdı; muhabbet tellalları

kent içinde bir baştan bir başa yük arabasıyla dolaştırılır, angaryaya koşulurdu. XVII. yüzyılda, düşkün kadınları teşhir etmek için kara listeler çıkarıldı. XVIII. yüzyılda yaklaşık 10.000 kadın, “uygunsuz davranışları” nedeniyle Amerika’ya sürüldü... Fransa’da fahişeler hapisanelere ve hastanelere kapatılırdı, örneğin, Amerika’ya gideceklerin bekleme-yeye alındığı Salpêtrière’e. XIV. Louis zamanında, Versailles civarında askerlerle yakalanan kızların kulakları ve burunları kesilirdi... Goya’nın İspanya’sında, bekâr anneler mahkeme-yargılanırdı. Viyana’da, korkunç yobaz biri olan İmparatoriçe Maria-Theresia döneminde namus zabıtaları güzel kızları mimler ve resmi ahlaka uymayan davranışlarını kollarlardı...

— *Eşcinselliğe gelince...*

— Ortaçağ devleti kendi karışmayıp bu konuyu kovalama işini de Kilise’ye bırakırken, modern zamanların iktidarı eşcinselliği suç olarak gördü. Protestan İngiltere’de, VIII. Henri vatana ihanetle bir tutulan eşcinsellik suçunu işleyenlerin asılarak idam edileceğini ilan etti... Evet, genel anlamda, cinsellik konusunda, Rönenans ortaçağdan daha geri kafalı ve daha insanlık dışıydı. Ve baskı, Devrim’e kadar giderek arttı. Ahlak anlayışı sonunda zihinlere kazındı, Kilise’nin öğretisinin doğrudan ulaşamadığı insanlarınkine bile. Yerleşen bu mantığın değişmesi, XX. yüzyılın ortasını bulacaktır.

SAMANLIKTA OYNAŞANLAR

— *Gene de, genç âşıkların bu korkunç ahlakı benimsemediğini, ondan kaçmanın yollarını aradığını hayal ediyor, umut ediyor insan... Her şeye rağmen, evlenmeden önce, vaizlerin ve hafiyelerin gözlerinden ırak, birtakım deneyimler yaşıyorlardı, öyle değil mi?*

— Bu da hangi toplumsal sınıftan geldiklerine bağlıdır, bölgelere göre de değişiklik gösterir. Normandiya’da, gençler söylenir, ama sabırlı davranır ve bazen çok uzun süre o büyük gü-

nü beklerlerdi. Ne var ki Normandiya'nın bu saflığına, Avrupa'nın her bölgesinde rastlanmazdı. Örneğin Pireneler'de ya da Champagne'da, büyük bir cinsel özgürlük vardı. Rönesans köylerinde, erkek ve kadın aynı yatakta yatar, çırılçıplak soyunup birlikte yıkanırđı. Ahırlarda çayırlarda oynarşır, gece gezmelerinde arkadaş bulurlardı... Dört bir yanda, evlilik öncesi kontrollü deneyimler yaşanırdı. Gençler tarafından sunağa götürölen gelin, bazen hamile bir genç kız olurdu. Evlilikten önce birlikte yaşayanlar bile vardı. Jeanne d'Arc'ın çağdaşlarından bazıları, papaz niyetine bir meyhaneci bulup gizlice evlenirlerdi.

— *Cinsel perhizden bahsetmek zor.*

— Evet, zor... Ama gene de evlilik esastı. Gençler evlenmeden birbirlerini okşarlardı. Ya da, okşadıkları için evlenirlerdi. Bu ikisi birbirine bağılıdır. Zaten, kızları, özellikle *Antien Régime* toplumunun avlanmaya en uygun kadınları olan saf hizmetçileri baştan çıkartmak için, oğlanların evlenme vadinde bulunduğu da olurdu. Ama kadın, her zaman bir kurban değildi. Efendisiyle yatmak, hizmetçi için onunla baş göz olmanın da bir yoluydu. Örneğin XVI. yüzyılın başında yaşamış, Perrette Colinet adında bir hizmetçinin anlattıkları var elimizde; efendisinin oğluyla yatmış, sonra da efendisiyle evlenmiş.

— *Mutlu çiftler mi çıkıyordu ortaya bütün bunların sonucunda?*

— Her zaman değil... Anlaşmazlıklar, kabalıklar sık sık olurdu. Kadınların özgürlük taleplerinden korkan papazlar kocanın öfkesini affederlerdi. Örneğin, 1500'li yıllarda köylerde pek çok toplu tecavüz meydana geldi. Ama köylüler arasında mutlu evlilikler de olurdu; evlilik pazarlığında da, evliliğin bozulmasında da burjuvalara ve soylulara göre çok daha özgürdüler. Zor olan tek şey, bu söylediklerimizin izini bulmaktır. Benim eski bir öğretmenimin dediğı gibi: "Tarihçinin sorunu, muhasebe defterlerinin saklanması, aşk mektuplarınınsa yakılmasıdır."

BAKİRE İLE HÖDÜK

— *Ve o sırada, soylularda...*

— Durum çok farklıydı. 7 yaşına gelince kızlarla oğlanlar birbirinden ayrılırdı. Erkek çocuklar, belli törenlerle erkekliğe, askerliğe adım attıkları eril bir evrene girer ya da papaz olmak için eğitilirdi. Kızlar ise anneleriyle kalır, müstakbel kocalarına ancak nişanda takdim edilirdi. Birkaç nezaket ziyareti, ölçülü konuşmalar, hepsi bu. İki yabancıydı birbirine bağlanan: Kibirli, kaba bir delikanlı ile masumiyete gömülmüş bir bakire.

— *İkisini bir yatakta düşünmeye cesaret edemiyor insan.*

— Eşler arası uyumsuzluk çok yaygındı tabii, evlilik içi ilişkiler de sertti. Erkek, karısını zerre kadar düşünmeden kısa yoldan tatmin olmaya bakardı. Pek çok kadın, hayatlarını zindan eden bir kıskanç ya da manyakla baş başa bulurdu kendini. Bunun üzerine onlar da, kötü davranan ya da onları görmezden gelen kocalarından intikam almak için, zinaya başvururlardı. 1700'e doğru, Madam de Maintenon şöyle söylüyordu: "Evlilik, insanoğullarına mutluluk vereceğine, insanlığın üçte ikisini mutsuz ediyor." Derebeyleri de kuşkusuz hükmettikleri köylülerden daha barbardılar.

— *Ve böylece soylular da, evlilik hayatının acılarında kurtulmak için gözlerini dışarı diktiler...*

— Evet. Anlaşmazlıklar ve yoksunluklar büyük olduğundan, alttan alta bir tür cinsel özgürlük gelişti. Uyumlu evliliklerden bile dışlanmış olan haz, fuhuşa ve zinaya hapsedilmiş durumdaydı. Günlük hayatta erkekler, biri dışarısı öbürü evleri için geçerli iki ahlak anlayışı benimseyerek, başlarının çaresine bakıyorlardı. Montaigne'i ve *Denemeler*'inde Vergilius'un dizelerinden bahsettiği muhteşem bölümü düşünün; özgür bir erkeğin aşk ile cinsellik hakkındaki görüşlerinin bir özeti verir: Evlilikte, zevkin aranmadığı ölçülü bir cinselliğin, zina yapanlar arasında ise bir etiğin olması gerektiğini savunur; zinada iki taraf birbirine dürüst olmalıdır (Montaigne'in

kendi partnerlerinin sayısı dudak uçuklatıcıdır), ve o da böyle davrandığı için kendiyile gurur duyar.

DALDAN DALA

— *Ya kadınlar? Onlar ahlakla ya da kendi vicdanlarıyla bu kadar kolay barışamazlar...*

— Kadınların durumu ayrı hikâye... Bir boyun eğenler var, bir de ötekiler. Yüksek tabakanın kadınları, herkese dayatılan kıstaslara itaat etmezlerdi. Gerçekte, kocalarıyla anlaşamadıkları halde ona sadık kalan ve sofuca bir hayatla yetinen soylu kadınların sayısı pek azdı. Tallemant des Réaux'nun ünlü *Historiette*'lerini biliriz; bunlarda 1620'yle 1650 arasında, Fransız kaymak tabakasında olup biten ne kadar sıradışı olay varsa kaydedilmiştir: Bazı kadınların son derece şaşırtıcı maceraları olmuş... Kocalarını aldatmışlar. Açık açık, üstelik defalarca!

— *Açıkça mı?*

— Tabii! Yönetici sınıfın bir bölümü, cinselliği baskılayan düzenin daima dışında yer aldı. III. Henri'nin başa geçmesinden itibaren, birtakım yergi yazılarında elit tabakada, her iki cinsteki ahlaki çürümeden söz edilmeye başlanır. IV. Henri'nin döneminde, soylu sınıftan güzel kadınlar vaaz dinlemeye sevgililerinin kolunda gelir, tensel istekten tiksindiklerini, çıplaklığı ayıpladıklarını dile getiren, yüksek sosyeteye özgü, kötülük ve günah simgesi açık saçık giysileri kınayan vaizleri gülererek dinlerlerdi. Tepesinde boynuz işareti taşıyan, koyu Hristiyan bir krallıktı bu!

— *Sefihlikle sofuluk el ele vermiş.*

— Çok doğru. Görünüşe bakılırsa, IV. Henri döneminde, Avrupa aristokrasinin başı dönmüş: Sarayda sefahat hüküm sürüyordu, insanlar şehvete doymuyordu, kraliyet balelerinde cinsel birleşmenin ateşi yüceltiliyordu... Genç *Fronde* süvarileri, kıt akıllı hafif meşrep kadınları kim daha çok hırpalayacak diye yarışıyorlardı. Tecavüz, onların şanıındandı. Ba-

zı ailelerde, cinsel hayat altüst olmuştu. Sully'nin kızı olan Rohan dükünün karısının, âşıkları ve kadın arkadaşlarıyla orjiler yaptığını biliyoruz... Kısacası, erkeğiyle kadınıyla genç soylular son derece serbest bir hayat sürüyorlardı; saraylı kadınlar da gösterişli arabalarında haytalarla geziyor, bazen on beş dakika içinde sevgili değiştiriyorlardı... Aristokrasinin belli bir kesiminin, Tallemant tarafından çizilen tablosu böyleydi işte, uluorta sergilenen, kaba saba bir cinselliğe teslim olmuştu bu soylular. Biraz daha sonra, XIII. Louis'nin ve Mazarin'in Fransa'sı, hâlâ bir zina cennetiydi ve yasak ilişkilerle çalkalanıyordu. Ardından, XIV. Louis saraya zorlayıcı kurallar getirdi. Ama Philippe d'Orléans'ın naipliği döneminde şehvetin ve şarabın gırla gittiği şenlikler düzenlendi, katılımcılar soyundu, cinsel ilişkide bulundu, ardından dut gibi sarhoş kadınlar uşakların koynuna girdi. Bu alışkanlık kalıcı olmadı, kısa süre sonra yeni rejim tarafından ortadan kaldırıldı.

— *Her şeye rağmen, kadınların büyük çoğunluğu ömür boyu evliliğe mahkûmdu.*

— Kuşkusuz öyle, ama ömür o zamanlar pek uzun sürmüyordu. Ölüm, genellikle boşanma yerine geçiyordu. Pek çok insanın hayatına, dört erkek ya da kadın sığabiliyordu. Bu eşitsiz ve kadın düşmanı toplumda, dul kalmak kadını istisnai bir konuma getiriyordu. Eğer malı mülkü varsa, kadın tekrar evlenebilir ya da bundan kaçınırdı. Madam de Sévigné, 25 yaşındayken aldatıldı, kocasının metresi uğruna düelloda ölmesinden sonra bir daha hiç nikâhlanmadı. Dul olmak, özgür olmak demektir!

ŞEYTAN İŞİ EĞLENCE ÂLEMLERİ

— *Onca baskı altında tutulan cinsellik, gene de edebiyatta, o döneme ait nü tablolarla kendine bir yer buldu. Hollandalı ressam Hieronymus Bosch'un Saman Arabası ya da Zevk Bahçesi gibi çılgınca, sapkınca tablolarını düşünelim; hani şu cehennemde işkence gören onlarca çıplak bedenin yer aldığı...*

— Bosch çıplak bedenlerle cinsel ilişkiyi yüceltmez, tam tersine, ayıplar. Cinsellikte, mutlak kötülüğün köklerini görür o. Ten, en büyük tehlikedir, ve şehvete teslim olan insanoğulları, cehennemin en korkunç işkencelerine uğrayacaklardır. Aslında Bosch, o zamanki vaazları yansıtır kelimesi kelimesine; şehvetin bütün kötülüklerine üzülmekte, sorumluluğu da zaten Şeytan'ın casusu olan kadına yüklemektedir. Unutmayalım ki o zamanlar, Port-Royal Manastırı'nda, küçük öğrencilere giyinirken ellerini çabuk tutmaları söylenirdi, “eninde sonunda kurtlara yem olacak bedenlerini süslemeye” fazla zaman harcamasınlar diye.

— *Gene de o dönemde, cinsellikle din arasındaki ilişkiler çok kayıptı.*

— Şeytani aşkın çevresinde erotik bir folklor oluşuyordu: Sabbat mitolojisiydi bu, şeytani orjiler, Loudun'daki gibi Şeytan'ın insanları ele geçirmesi vakaları (Avrupa'da, 1600 yılı civarında, Şeytan'ın nefsi zayıf kadınlara sahip olup onlarla cinsel ilişkiye girmesiyle ilgili binlerce dava vardır). Ressamlar, bol ayrıntılı şehit ve tövbe tabloları çiziyorlardı: Bağlanmış, asılmış, işkence gören, kamçılanan, göğüsleri kesilmiş kadınlar... Eski Ahit'teki açık saçık öyküler, sanatçılar için kaba, sapkın, çoğunlukla sadistçe bir cinselliği sergilemenin bahanesi haline geldi. Bu da sanatın sofulukla, bastırılmış erotizm arasındaki bağı ne ölçüde dile getirdiğini gösteriyor.

— *Aynı madalyonun iki yüzü... Botticelli'nin, Tiziano'nun, Tintoretto'nun çizdiği, ötekilere göre gene de sakın görünen çıplak kadınlar, fantezileri, yaşamak istenilen ama yaşanmayan sahneleri mi canlandırıyorlardı?*

— Kesinlikle evet. Bu, bir tür telafiydi. Çıplaklık insan ilişkilerinde ne kadar yoksa, sanat tarafından o kadar sergilenmiştir. İddia edilenin tersine, estetik alanı ve çok küçük bir elit kesimi ayrı tutarsak, Rönesans'ta kimse insan bedenini yeniden keşfetmiş değildir. *Ancien Régime* toplumunun, o döneme ait tablolarındaki ve şiirlerdeki gibi olduğunu düşünmek, büyük bir hata olur. Bana göre, kültür her şeyden önce bir yanılsamadır, tıpkı Freud'un din için söylediği gibi! Shakespeare'i

ve Montaigne'i yaratan bir yanılısama, ki bu da hiç az şey değil! Kültür pek çok durumda, baskı altına alınmış, yüceltilmiş bir arzunun ifadesidir ve onu toplumsal gerçeklikle aynı kefeyle koymamak gerekir. Ama bu ikisi karşılıklı olarak birbirlerini etkiler. Kısa süre sonra, sevgililer tutkularını Racine'in ve Shakespeare'in kahramanları gibi yaşamak istemeye başlarlar.

— *Gene de çelişkilerle dolu, tuhaf bir dönemmiş bu...*

— Modern çağ kinik, gerçekçi, az idealist bir dönem oldu, ama ona bir zaafım var, çünkü *Denemeler*'in yazarının kusursuzca simgelediği insani bir zenginliğe sahipti. Baskıların en azılı zamanında, Montaigne kimsenin dile getiremediği, ama büyük önem taşıyan cinsellik üzerinde kafa yormayı dener, kadınla erkek arasında daha uygarca ilişkiler arar; bunlar doğru davranışlar ve saygı çerçevesinde, kurallara ve düzene değil karşılıklı zevke boyun eğeceklerdir. Bütün bunlar çok modern geliyor bana, sonuç olarak.

YATAKLARIMIZA BURNUNUZU SOKMAYIN!

— *XVIII. yüzyılın uçarılığı bu sert iklime tepki olarak mı gelişti acaba?*

— Daha önce de söylediğimiz gibi, XVI. yüzyıldan itibaren, bağınaz reformlara karşı elit tabakanın sefiş bir tepkisi olmuştu. Kilise ve devlet halkı kontrol etmeyi başarsa da, soylu sınıf büyük bir özerkliğe sahipti. Yataklarımıza burnunuzu sokmayın! Balolar, eğlenceler zinaya özendiriyordu insanları, hatta kralın kendisi örnek oluyordu buna. Gizli köşelerde yaşanan cinsel özgürlük, soylulara özgü bir ayrıcalık olarak görülüyordu. Hayali bir kişilik olmayan Casanova, insanların ne kadar serbest davranabildiğini çok güzel gösteriyor. Böylece, ağır ağır, serbestliğin gizlice yaşandığı günlerden, bir hak olarak talep edildiği günlere varıldı; ve bu Don Juan'la kuramsallaştı, Sade'la ise, en ürkütücü, en uç çılgınlığa ulaştı. Ahlaki serbestlik, temelde, topluma uyamayan yönüyle birlikte, bireysel zevke bir övgüdür; ve XVIII. yüzyılda, moda haline geldi.

— *Devrim'in ortadan kaldıracağı bir moda.*

— Evet. Devrim'le birlikte, Kilise genç soylulara, mezhebi geniş babalarının günahlarının felaketi çağırdığını öğretmeye başladı. Nitekim, geleceğin Rochejacquelin markizi olan Vendée kahramanı ile ilk kocası Lescure bir aşk evliliği yaptılar, ama Kilise'nin hizmetinde, son derece dindar bir hayat sürdürdüler. *Restauration* döneminde, yeni kuşak koyu sofuydu, bağnazdı. Bunun üzerine, Rousseau'nun çok güzel tarif ettiği bir çelişki ortaya çıktı: En mahrem taraflarıyla birlikte bireyin mutlak gücünün göklere çıkarılması ve aynı bireyin kolektif boyuta kurban edilmesi. Devrim sırasında, vatandaş, düşük ahlaklıyı yendi. Kilise de bu eğilimi destekledi. Cinselliğin üzerine bir örtü çekildi gene ve bu örtü epey bir zaman orada kaldı.

DEVİRİM

Erdemin Terörü

Aşk, Devrim'e göre fazla mı devrimciydi? Cinselliğin baskı altında tutulduğu upuzun 3 yüzyıllık klasik çağın üstüne, 1789'un soluğu zihinleri olduğu gibi bedenleri de özgürlüğe kavuşturabilir, hikâyemizin başından beri cinselliği ve duyguları bastıran eski evlilik anlayışını ortadan kaldırabilir ve erkeklerle kadının daha şefkatli, daha dürüst ilişkiler kuracağı bir dünya hayali yaratabilirdi. Bir süre, böyle olacağına inanıldı da... Ardından Terör ve Erdem geldi, baskıcıların gizli silahlarıydı bunlar. Özünde özel hayatın düşmanı olan Devrim, işte böyle sırt çevirdi kadınlara ve işte bu nedenle aşk cumhuriyeti gün ışığını göremedi.

KAFALAR BAŞKA YERDE

— DOMINIQUE SIMONNET: 1789'un özgürlükçü ve eşitlikçi ruhu, kaynaşıp duran fikirleri kadın-erkek ilişkilerine yarar sağlayabilirdi aslında. Ama anlaşılan aşkla Devrim'in yıldızları barışmamış pek, öyle değil mi?

— MONA OZOUF: Alain'ın Rusya hakkında söylediği gibi, her devrim, varoluşun kamusal hayatın işgaline uğraması, dolayısıyla özel hayatın daralması demektir. İki cins arasındaki çapkınlıklar, flört, sohbet keyfi, karma salon toplantıları gibi, *Ancien Régime*'in tuzu biberi olan ve aşk duygusunun filizlenmesini kolaylaştıran her şey, devrimciler tarafından alaşağı edildi. Onlara göre bu âdetler kadınların entrikalarını, sapıklıklarını ve gizli dalaverelerini çağırıştırıyordu. Aslında bir kadın hakları savunucusu olan Olympe de Gouges, şu olağanüstü cümleyi sarf etmişti: "Kadınların gece iktidarını ortadan kaldırmalıyız." Başka bir deyişle, yatak iktidarını. Devrim, iki cinsin alışverişlerini öldürdü. Tavırlardaki ve ruhtaki inceliğin yerini bir tür kahramanca, erkeksi ideal aldı; Sparta ya da Roma ideolojisi yeniden canlanmıştı. Başka türlü ifade edecek olursak, insanlar aşkı düşünmüyordu. Kafaları başka yerde, cumhuriyetin işlerindeydi. En azından resmi olarak.

— *Özel hayatta, başka türlü mü oluyordu?*

— Bunu bilmek zor, çünkü ister istemez çırpınışlar ve kaos içinde geçen bir avuç Devrim yılı, uzun soluklu bir tarihsel analize pek izin vermiyor. Öte yandan, sıradan insanların özel hayatlarından pek az iz kaldı bize: Doğru dürüst eğitim görmemiş erkeklerle kadınların duygularını dile getirecek sözleri yoktu belki de, ama hissediyorlardı.

— *Ama bazı yazarların tanıklıkları var, edebiyat var.*

— Ünlü erkeklerle kadınların anılarında mahremiyete hiç girilmez. Sevimli bir istisnası var bunun: Madam Rolland'ın, hapishanede giyotine gitmeyi beklerken yazdıkları; bütün boş sözleri bir kenara bırakarak kendi hayatına eğilir ve sonunda kocasına karşı hissettiklerini sorgular. O ana dek hay-

ranlıkla andığı bu vasi, bu koruyucu, bu bilge koca hakkın-
da neler söyler peki? “O ihtiyar filozof beni o kadar etkiliyor-
du ki, cinsiyetsizmiş gibime geliyordu!” Ve zindanında bir tür
dinginliğe kavuşarak, elinde bir İngilizce sözlükle, hayranlık
duyduğu Buzot’nun portresine baka baka çalışmaya devam
eder.

“YOKSA BENİ EVLENDİRMEYİ Mİ DÜŞÜNÜYORLAR?”

— *Güzelmiş.*

— Değil mi? Madam Rolland, son şeklini almamış bir
Stendhal kahramanıdır: Tıpkı Julien Sorel gibi, o da hapisha-
nede bir tür mutluluk bulmuştu, toplumla köprüleri attıktan
sonra sevdiği varlığın anısını yaşatarak. Politik hayatı unu-
tup başka bir yere sığınmıştı: Aşka, ki bu da başka bir müca-
dele alanıydı...

— *Jacques Solé’yle görmüştük; Devrim patlak vermeden
önce, aşk evliliği ufak ufak kendine yol açmaya başlamıştı, en
azından halk tabakaları arasında... Bu giderek ilerlemiş ol-
malı.*

— Aşk evliliği talebi, XVIII. yüzyıl boyunca devam etti.
Diderot’yu, Voltaire’in Nanine’ini ya da Marivaux’nun her-
hangi bir kahramanını düşünün... Çıkarların pek önemli ol-
madığı ve gençlerin birbiriyle görüşebildiği halk tabakaları ara-
sında, aşk denen duygu, evlilikte kendine yer edinmeye baş-
lamıştı. Ama Aydınlanma Çağı’nın aydınlanmış çevrelerinde
durum başkaydı. Bunu gösteren iki örnek var. Choderlos de
Laclos’nun *Tehlikeli İlişkiler*’inde, küçük Cécile de Volanges,
rahibelerin yönettiği yatılı okuldan çıkıp eve geldiğinde bü-
yük bir curcunayla karşılaşır: İşçiler, terziler... “Yoksa beni
evlendirmeyi mi düşünüyorlar?” diye geçirir içinden. Şatonun
önünde gösterişli bir araba durur ve bir hizmetçi, annesinin
onu çağırdığını haber verir. Cécile altüst olmuştur. Müstak-
bel kocası olabilir mi gelen? Dünyadan haberi olmayan bu genç

kız, gerdek gecesi onu nelerin beklediğini, hatta yatağında bulacağı kişinin kimliğini bile bilmeden adım atmaktadır evliliğe. Ta ki Valmont onun gözünü açana dek... Öbür örnek, Madam d'Epinaş...

— *Rousseau'nun arkadaşı...*

— Bu kadın, hoşuna gitmeyen bütün erkekleri geri çevirerek, aşk evliliği yapmak için adeta kendini paralar. Çevresindekileri şoka uğratan, yakıcı bir balayı yaşar... Ve iş bittikten sonra, kocası aristokratların evlilik kuralını benimser: Görevini yerine getirdiğine kanaat getirir ve kendine metresler bulur. Karısı kahrolur, ağlayıp sızlar, umutsuzluğa kapılır. Ta ki, annesi araya girip, ondan... kendisini defalarca aldatan kocasından özür dilemesini isteyene kadar. Aydınlanma Çağı'nda soyluların aşkı böyleydi işte: Duygulu bir birleşme talep eder, ama katıksız mantık evliliğinden ve soyluların erkekçe alışkanlıklarından bir adım öteye geçmezlerdi. Devrim, bu konuda bir milim kıpırtı yaratmadı. Âdetler, hiç değişmeksizin XIX. yüzyıla kadar geleceklerdi. Gene de, zihinleri sarsan biri çıktı: Jean-Jacques Rousseau.

JULIE'NİN İKİLEMİ

— *Rousseau ve Yeni Héloïse'i...*

— Evet. Devrim'i gerçekleştirenlerin hepsi okumuştunu, bunu belirtirlerdi de. Rousseau'nun aşka ilişkin görüşü oldukça karmaşıktır. Ona göre, erkekle kadının eğilimleri bir değildir ve her iki tarafın mutlu olmasını sağlayan da işte bu simetri eksikliğidir. Kadında, içine kök salmış bir hoş gitme arzusu ve doğal bir edep duygusu vardır. Âşıklar, bu edep duygusunu yenerek beraberce şehvete ulaşırlar: Edep, hazı meydana getiren şeydir... Daha önemlisi, Rousseau kadın cinsini suçluluktan kurtarır: Julie, Saint-Preux'yle yatar, ama hâlâ erdemlidir. Babasının dayattığı adamla pırıl pırıl bir hayat kurarken, en başta verdiği söze bağlı kalarak ilk aşkını asla unutmaz.

— *Tamam, Julie “suçlu” değil, ama gene de babasının arzusuna boyun eğiyor.*

— Julie, soylu ya da papaz sınıfından olmayan Saint-Preux’yü reddeden babasının kararını beğenmez, hatta sevgiliyle kaçmayı tasarlar. Sonunda bundan cayar, çünkü ana babasına acı vereceği için mutlu olamayacağına karar verir ve kendisine önerilen kocayı kabul eder. Rousseau için tutku her şey demek değildir, tutku öbür doğal bağları geçersiz kılamaz. Duygular birbiriyle bağdaşamıyorsa, sağlık olsun: Gene de, artakalan parçalarla mutluluğu bulmaya çalışırız. Devrim kadınlarının Rousseau’yu bu kadar sevmelerinin nedeni, benzer ikilemlerle karşı karşıya olmalarıydı: Julie örneği, toplumun ve ailenin baskısını kabul ederek de hayatta başarı kazanıp gelişmenin, tutku uyandırmayan, uyandırdıysa da bitmiş olan bir kocayla dostça bir hayat sürmenin mümkün olduğunu gösteriyordu onlara.

— *Ama kocaya eskisi kadar boyun eğmeden.*

— Rousseau için, evliliğin gerekleri diye bir şey yoktur: Bir kadın, kocasının arzusuna uymak zorunda değildir; inanılmaz ölçüde modern bir düşüncedir bu ve yazarın çağdaşı olan kadınları zevkten kendinden geçirmiştir. Daha da ötesi: Her tür aşk ilişkisinin temeli, iki tarafın rızasıdır. Sonuç açık: Rıza varsa, vazgeçme de olabilir. Boşanma meşrulaşır böylece.

KOCA DESPOTİZMİNE HAYIR!

— *O zamana kadar yürürlükte olan Hristiyan evliliğinin “bozulamazlığı” ilkesinden kesin olarak kopma, devrimcilerin benimsediği en önemli yasalardan biri oldu.*

— Evet. Rousseau’nun ve XVIII. yüzyıl filozoflarının sayesinde, bir kapı açıldı. Kralların despotluğuna karşı mı gelinmişti? Öyleyse, babalarla kocalarının despotluğuna da direnilecekti. Aile, diyorlardı, ulusla aynı yasalarla yönetilmelidir: Özgürlük ve eşitlikle. Böylece yasal bir anlaşmayla yapılan evlilik doğdu, “devrimin gizli zaferidir” bu, hukukçu Jean Car-

bonnier'nin dediği gibi. Bundan böyle laik evlilik geçerli olacak, iki iradenin özgür rızası üzerine kurulacaktı.

— *Tanrının karşısında değil, yasaların karşısında birleşecekti artık insanlar... Bu, gerçek bir devrim işte.*

— Esaslı bir değişimdi bu, nitekim XIX. yüzyıl boyunca tekrar tekrar ele alındı! Boşanmaya gelince; işte o, inanılmaz bir özgürleşmeydi. İsteyenler, karşılıklı rızayla boşanabiliyorlardı artık (evlenmenin üzerinden iki ay geçmeden, bunun için bir aile meclisi kurmak yeterliydi), mizaç uyuşmazlığından (altı ay içinde) ya da kabul gören başka nedenlerden: Delilik, mahkûmiyet, terk etme, uzakta olma, ahlaka uygun davranmama, göç etme, kötü muamele ya da ağır suç... Ve kadın, kocası kadar hak sahibiydi boşanmaya. Hayal edilebilecek en özgürlükçü yasaydı bu, eşitlikten yana bir çift yaratmak için ilk şanstı. “Boşanma, karşılıklı saygının ve mutlu evliliğin babasıdır,” der Chaumette sonradan, ki kendisi ünlü bir feminizm karşıtıdır. En azından bu noktada, Devrim aşka kayıtsız kalmadı. Ya da kadınlara.

— *Kadımlar şanslarına dört elle sarıldılar mı?*

— Sürüyle kadın, istemedikleri kocalarından kurtulmak için savaşa başladılar... Ama bu o kadar basit değildi. Madam de Staël'in kahramanı Delphine'e bakın (bu yazar, korkunç insanlarla evlenmiş kadınlardan bahseder hep): Pırıl pırıl devrimci düşüncelerin ateşli bir savunucusunun duluyken, kafası önyargılarla dolu sıradan bir adama kaptırır gönlünü, sevdiği kişi ise en sonunda yobazın biriyle evlenir. Kalbindeki ateş durup durup canlanan Delphine sonunda manastıra kapanır, Tanrıya bağlılık yemin eder, âşığı devrimci ordu tarafından kurşuna dizilir, Delphine de kendini zehirler. Oysa bu iki varlık birbirinden kopabilirdi: Boşanma artık yasaldı, manastır yeminleri de bozulabiliyordu. Birlikte mutlu bir hayat sürebilirlerdi. Ama bunu yapmadılar.

— *Neden?*

— Çünkü üzerlerinde binlerce baskı vardı, çünkü kamuoyunun görüşü hâlâ eskisi gibiydi. Devrimci yasal düzenlemeler, gelenek ve göreneklerin çok önündeydi. Saint-Just'ün de-

diği gibi, “mutluluk, Avrupa’da yeni bir düşüncedir.” İki âşık mutsuz olmakla kalmadılar, ama yeni özgürlük, mutsuzluklarının sorumluluğunu da onlara yüklüyordu. Bu “yeni düşünceden” yararlanmayı bizzat kendileri yasakladılar kendilerine. Madam de Staël çok doğru anlamıştı, insanlara özerklik tanımak, kötü bir sonuç doğuruyordu: Yaşamının verdiği sıkıntıyı ya da rahatsızlıkları kabul etmeleri iyice zorlaşıyordu. Devrim’in özel hayatta yarattığı bir değişiklik varsa, o da herkesin kendi hayatının sorumluluğunu almasıdır. Önceden, insan hayatı iskaladığında, “babamın ya da kocamın yüzünden oldu,” diyebilirdi. Bundan böyle, hayat, kişisel bir kumar olacaktı... Ama bütün bunlar bitti: *Thermidor*, mizaç uyuşmazlığıyla karşılıklı rızayı kaldırarak boşanma yasasına ilk darbeyi indirecek, daha sonra medeni kanun kocayı tekrar üstün ilan edecekti.

AŞK, DÜŞMANDIR!

— *Sevme özgürlüğüne açılan kapı, hızla kapandı. 1793’te, Robespierre Terör’ü ve Erdem’i attı ortaya. Yavaş yavaş, Devrim mahrem hayata kurallar koymaya başlamıştı...*

— Her devrim sapmalara karşı önlem almaya ve insan ilişkilerini kurallara bağlamaya çabalar. Saint-Just, *Fragments des institutions républicaines*’de denedi bunu: Yedi yıldır evli olup da çocuğu olmayan bütün kadınlarla erkekler ayrılacaktı. Herkes kimlerle dostluk yaptığını, resmi makamlara bildirecekti. İç hayat, duygularda mahremiyet diye bir şey olmayacaktı artık. Ne var ki, insan ilişkilerinin düzenlenişinde en çok rahatsızlık doğuran neydi? Aşk elbette! Aşk; önceden planlanmayan, pazarlığı yapılmayan, kendiliğinden gelişen, her şeyi altüst edebilen bu ilişki! Özel hayatı kurallı hale getirmek isteyen birinin aşkı kabul etmesi imkânsızdı. Aşk, Devrim’in düşmanıydı.

KADINLARIN DİRENİŞİ

— *Aşk, ve dolayısıyla kadınlar...*

— Evet. 1789'da, kadınlar da hareketin içindeydi: Bazıları, insan haklarından bahsedilen, Bildirge'nin okunduğu, yaralıları için sargı bezlerinin hazırlandığı vatansever dernekler açmışlardı. Kulüpler kurmuşlardı, çoğu Roma örneğinin etkisini taşıyordu bunların; tıpkı vatandaşları vatanın bütçesine yardımcı olmak için mücevherlerini vermeye çağıran Madam Moitte'nin kulübü gibi... Bu kurumlar giderek tepki topladı ve kapandı. Devrim'in ilk zamanlarında vatandaş ve savaşçı olarak kortejlerde yer almayı talep eden kadınlar, şimdi, erdem meraklısı Jakobenler döneminde, kocalarının kolunda, tercihen karınlarında bir çocukla yürümeye davet ediliyorlardı. Bir kez daha, analığın bildik kalıplarına saplanıldı. "İyi bir eş olmayan, iyi bir vatandaş da olamaz," diyordu Jakobenler. Evlilik ahlakı, vatanseverlik ve vatandaşlık ahlakının mihenk taşı haline geldi.

— *Desenize bitti kadınların beslediği özgürlük ve eşitlik umutları. Her iki cins de yerini bilecekti.*

— Kadınlarla Devrim arasındaki uçurum derindir. Jakobenlik, kadınlara karşı içgüdüsel bir güvensizlik besliyor, kadınlara baktığında güçlü isyankârlar görüyordu, çünkü kadınlar, bir devrimin içinde olduklarını düşünmeden yaşayabiliyorlardı. Jakobenler, yumuşaklık, merhamet, şefkat gibi doğal, içten gelen duygulara karşı yapay duyguları hâkim kılmak istiyorlardı. Robespierre'in, arkadaşı Camille Desmoulins'e ne yaptığını hatırlayın. "Hey benim eski dostum, ortaokul arkadaşım," derdi ona. Ama bir saniye düşünmeden onu gözden çıkardı, eski ortaokul arkadaşını vatana "verdi", ihbar etti.

— *Önce Devrim...*

— Devrimci ideal her şeyden güçlüydü. Ne var ki, kadınlar yüreklerinin derinlerinde bu "üstün çıkarı" reddediyorlardı, ister halkın, vatanın, ya da sonradan... partinin kurtuluşu söz konusu olsun. Madam de Staël, bir cumhuriyetçi olmasına rağmen Kraliçe için açılan iğrenç davaya isyan eder.

Kadın hakları bildirgesini kaleme alan Olympe de Gouges, Kral'ın davasına karşı çıkar: "Bu kralı öldürürseniz," der, "dökülen kan damla damla krallığı diriltecektir."

— *Sonuç olarak, kadınlar belli bir hümanizm düşüncesi ve aşk adına muhalefet ediyorlardı Devrim'e.*

— Önce din adına direndiler: Kutsal kavramlara hakaret eden papazların ayinlerine katılmayı reddettiler, Devrim'e boyun eğmeyen din adamlarını sakladılar, kiliselerin önlerinde kamp kurup çan çalmalarını istediler. Devrimciler bu direnişe şaşırdılar, bunu kadınların çabuk heyecanlanmasına, altına, Kudas kitabına ve öbür zırvalıklara olan düşkünlüklerine yordular: Kadınlar, diyorlardı, kolayca etkilenir, heyecanlarının esintisine göre yön değiştirirler... Kadınların hep kalıcı olandan yana saf tuttuklarını –aile ilişkilerini çekip çevirenler, soyun hesabını tutanlar hep onlardır– ve sertliğe karşı derin bir tiksinti duyduklarını anlamadılar.

— *Sonuç olarak burada iki ayrı dünya görüşü var.*

— David'in tablolarında resmedilmiştir bunlar. *Horatius'ların Yemin Edışı*'nde, kadınlar, kılıçlarıyla gayet maço pozlar vermiş erkeklerden ayrı bir yerde, birbirlerine sokulmuşlardır. *Brütüs*'te de aynısını görürüz: Brütüs solda, huzuruna getirilen oğullarının cesetlerinin önünde, duygusuzca durmaktadır; sağda bayılıp annesinin kollarına yığılmış bir kız ve yüzünü saklayan bir hizmetkâr... *Sabinlerin Kaçırılışı*'nda da kadınlar gene cinayeti önlemek için araya girmeye çabalarlar... Bugün, Fransız Devrimi'nin kadınları dışladığını söyleyen feministler yanılıyorlar: Kadınlar Devrim'e düşman oldular. Hayal kırıklığına uğramış, tiksinişmiş olarak, politikanın elinin yularına ulaşamamasını dileyerek evlerine döndüler!

DEVİRİM, KARMA HAYATI ÖLDÜRDÜ

— *Bir tarafta devrimci zihniyet, politikası ve savaşçı ruhu, öbür tarafta daha yumuşak, daha insancıl olan kadınsı değerler arasında derin bir çatışma varmış sanki.*

— XVIII. yüzyıl, kelimenin tam anlamıyla krallıklarla cumhuriyetler arasında çatallanan bir düşünceyle geçti. Krallıklarda iktidar birkaç kişinin elinde yoğunlaştığından, erkekler kamu hayatına katılamıyordu; dolayısıyla entrikaya ve çapkınlığa harcayabilecekleri bol boş zamanları oluyordu. Cumhuriyetlerde ise, tam tersine, kentlinin işleri erkekleri fazlasıyla meşgul ediyordu, kadınlarsa toplumun dışına itilmişlerdi. Böylece, monarşide kadınların hüküm sürdüğü sonucuna varıldı. Cumhuriyetse, erkeklerindi. Montesquieu ile Hume'un, Fransa ile İngiltere arasında gördüğü fark, işte bunu dile getirir.

— *Nedir fark?*

— Hume'a göre, Fransa monarşinin, uçarılığın, cinsler arasında serbest alışverişin ülkesidir. Montesquieu'ye göre, İngiltere (buranın gerçekte, krallığın sadece ismen var olduğu bir cumhuriyet olduğu görüşündedir), kadınların kendi dünyalarına kapandığı, erkeklerinse kırsal kesimde bile etkin olarak kent hayatına katıldığı ülkedir. İki filozof, geleneklerin yasalardan daha güçlü olduğu, hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği konusunda görüş birliği içindedirler. Kısacası, cumhuriyet kadınlara düşman gibi görülüyordu. *Corinne* adlı romanında, iki cins arasında kaçgöçün olduğu İngiliz toplumunu hüznle anlatan ince kavrayışlı Madam de Staël'i üzen de budur. Bu ülke, diye yazar, kadınların parlamasını kesinlikle yasaklamış durumda; İngiliz sosyetesindeki topluluklar, "buz tutmuş kale duvarları" gibiler; kadınlar sohbetlere yüksek sesle katılmıyor, akşam yemeklerinde bulunmuyorlar... Cumhuriyet yönetiminde ise, eskiden salonlar tutup orada toplananları bü-yüleyen güzel konuşmacılara yer kalmamıştı.

— *Devrim'in de Fransa'da yaptığı buydu işte: İki cinsiyeti birbirinden ayırmak.*

— Sonuç olarak Devrim iki cinsiyeti ayırdı, karma hayatı öldürdü. Etkisi çok sonra görüldü bunun. Musset, *Confessions d'un enfant du siècle*'de söyler bunu, Rémusat ise *Mémoires*'ında kaydeder: Devrim'den sonra, salonlar iki renge büründü. Sigara salonunda millet-devlet işlerinden konu-

şan, siyahlar giyinmiş erkekler; süslenme odasında beyazlar içindeki kadınlar. Ve daha 1800'de uyarıda bulunuyordu Madam de Staël: Cumhuriyetin Fransa'da yerleşebilmesi için kadınları da içine alması, Jakoben ve Sparta zihniyetinden vazgeçmesi şarttır. Aslında sonradan olan da budur: Cumhuriyet âdetleri, sonunda, ülkedeki aristokrasinin karma geleneğini içselleştirdi. Ve bugün Fransız toplumunun, her şeye rağmen birbirleriyle hoş ilişkiler içinde olan erkekleri ve kadınlarıyla, öbür Avrupa uluslarına ya da Amerikalılara göre daha eşitlikçi olmasını sağlayan da işte bu eski mirastır.

ROMANTİK BOZGUN

— *Devrim geçti, romantizm kendini dayattı, Rousseau'nun mirası dirildi... Âdetler bu kadar yumuşamış mıydı?*

— Louis-Sébastien Mercier 1798'de, *Tableau de Paris*'de ortaya koyar bunu: Adım başı kucağı çocuklu kadınlar görüyoruz, eskiden olmazdı bu; sanki, der, analık içgüdüğü Fransız kadınlarını ele geçirmiş. Doğru, değişen bir şey vardı. Ama romantizm bir bozgundu, çünkü iki cinsiyet arasındaki simetri eksikliğini diriltti ve Rousseau'nun işlediği, cinselliğin suç olmaktan çıkarılması konusuna döndü tekrar. Romantik kadın kahramanlar, iki sınıfa ayrılır: Bir tarafta lekesiz melekler vardır, örneğin *Vadideki Zambak*'ın Mortsauf'u, ki bastırılmış arzuları ve saflığı yüzünden ölür; öbür tarafta, aynı yapıttaki Lady Dudley gibi ahlaksızlar, kallesler yer alır. Çatallı düşünce, Balzac'ta en mükemmel şekline ulaşmıştı.

— *Sonuç olarak, Devrim faslı aşka ve kadınlara pek bir kazanç getirmedir.*

— Devrim'in ilk zamanlarında, aşka ve vatandaşlıkta eşitlikle ilgili bütün hayallere prim verildi. Ama, bunlar da medeni kanunun ve değişimlerin kılıfıyla örtüldüler. "Buna oyunbozanlık derler!" demişti Stendhal. Kadınlar Devrim'den, tekrar sessizliğe ve yalnızlığa itilmiş kurbanlar olarak çıktılar. Gene de, toparlayacak olursak, 1789'la 1792 arasında kadınla-

rın kazandığı şeyler olduğunu düşünüyorum: Evlilik, boşanma ve neseple ilgili devrimci yasalar ve çocuklara vatandaşlık eğitimi verilmesinde temel role sahip olduklarının kabul edilmesi; ve bu, yeniden karma bir hayat anlamına geliyordu. Uzun vadede, aşk ilişkisi de gelişme gösterdi: Her şeye rağmen, Devrim, insan ilişkilerinin başka türlü olabileceği bir dünyanın eskizini çizdi. Bunun gerçekleşmesi için en az 1 yüzyıl beklemek gerekecekti, ama düşüncenin tohumu atılmıştı.

XIX. YÜZYIL

Gözü Açılmamış Genç Kızlar ve
Genelevler Zamanı

Bastırılan onca arzu, giderilmemiş onca gizli heves, onca anlamsız davranış... İşte size, halinden memnun olmayan yüzyıl örneği! XIX. yüzyıl, romantik bir iç çekişle başladı ("Acele edelim, zevk alalım!" diye haykırır Lamartine) ve günah çıkaran papazlarla hekimlerin soğuk hijyenizminin eşliğinde yoldan çıktı. Cinselliği bastıran, ama kafasını ona takmış, ikiyüzlü bir yüzyıldır bu. Çıplaklığı yasakladı, ama anahtar deliklerinden seyretti. Evli çiftin çevresine kalın bir çerçeve çizdi, ama genelevleri teşvik etti. Sanki, o dönemde aşk oyununun bütün çelişkileri bir anda ortaya çıkıvermişti. Tabii hesabı da gene kadınlar ödedi. Ama karar vermekte acele etmeyelim! Bu ilginç XIX. yüzyıl, giderayak, aşkın o güne dek itiraf edilmemiş bir bileşenini getirdi sahneye: Haz. Üstelik, gitmemek üzere gelmişti bu.

İÇ ÇEKMELER VE OKŞAMALAR

— DOMINIQUE SIMONNET: *İşte geldi ayılıp bayılmaların, iç daralmalarının, renkli hayallerin zamanı; Chateaubriand ve Lamartine ile birlikte, akıp giden zamanı düşünerek, yıldızlı bir gecede bülbülin şarkısını dinleyerek kendimizden geçtiğimiz o an... Soğuk devrim parantezinin ardından, XIX. yüzyıl ilk başta, romantizmde yıkanıyordu. O kadar zamandır bas-kı altında tutulan aşk duygusu, sanki ansızın bir öncelik haline gelmişti. En azından edebiyatta...*

— ALAIN CORBIN: Devrim'den sonra yeni bir aşk anlayışı doğdu ve ideal bir dünyanın, Rousseau'nun düşündüğü tarzda bir eksiksizliğin özlemiyle bütünleşti. Romanlarda hep olan romantik aşk teması, adabı-muaşeret kitaplarına ve hatta dinsel edebiyata sızdı. Günah çıkarmanın, kendine dönmenin, iyi ailelerin kızlarına tutturdukları, kızların da genellikle evlenince bıraktıkları mahrem günlüklerin yüzyılıdır bu. Ansızın, yoğun bir içini dökme ihtiyacı kendini gösterdi: Kişisel meteorolojiden bahsetmeye başladı insanlar, kendilerindeki değişiklikleri gökyüzünde olanlarla özdeşleştirdiler: "Ruhuma bir barometre yerleştireceğim" (Rousseau). Léopoldine Hugo gibi, düşünce yazılarıyla dolu bir "güzel yazı defteri" tutarak, derin düşüncelere daldılar. Yüreğin çırpınışlarına seslendiler, bedenden uzaklara, pırıl pırıl bir saflığa doğru yelken açtılar, temiz ve hafif aşk rüyalarına bıraktılar kendilerini.

— *Hâlâ dinsel düşüncelerin büyük etkisini taşıyan saflık hayalleri...*

— XVIII. yüzyılda kök salan (*Genç Werther'in Acıları*'ndaki Charlotte'u düşünün) ve yalnızca dar bir aydın çevresini ilgilendiren romantik söylem, dinsel metaforlarla doludur tıka basa: Sevgili tanrısal bir varlıktır; genç kız, alabildiğine saf, el değmemiş bir melektir; aşk ise gizemli bir deneyimdir. İti-raftan, günahları affettiren acıdan, delice sevmekten söz edilir; kişiler "aşktan kendini kaybeder", yürekler "kanar"... Dile getirilse büyük gürültü koparacak sözün yerini, bir okşayış, bir kızarma, bir sessizlik, bir bakış alır... Piyanosunun ba-

şında oturan iyi aile kızı görüntüsüdür romantizm (tutkuların bastırılamaz gücüyle yalnız başına savaşıyor), saçları dağılmıştır, mumların aydınlattığı yüzünde, gözleri uzaklara dalmıştır... Her şey karşılaşmanın şoku üzerine kurulur, koruktan dönüşte göze çarpan kaçamak silüetin, bir parfümün yumuşaklığının, ya da Adèle ile Victor Hugo arasında olduğu gibi, bir el sıkışmanın; çağrışımların ve mesafenin üzerine.

— *Dolayısıyla yokluk üzerine...*

— Anne sevgisini temsil eden Madam de Rênal'de (*Kızıl ile Kara*) ya da Madam de Mortsauf'ta (*Vadideki Zambak*) duygusal eğitim sorunu ve aslında romantik cinselliğin yarattığı doymamışlık duygusu vardır. Ama dikkatli olalım: Aşk sadece özlem, engel, uzaklaşma, acı söz konusu olduğunda dile getirilir; tarihçi mutluluğa dair pek az iz bulur. Öte yandan, aşk duygusu yüzyıllar boyunca kilit altında tutulmuştu ve böylesi bir hapishaneden çıkmak kolay değildi: Rönesans'ta şehvetin ihbar edilecek bir suç sayılması, bekâretin yüceltilmesi, "çılginca aşkın" ayıplanması; bütün bunlar alttan alta âşıkların davranışlarını etkiliyordu hâlâ. Bu durumda, bu meleksi romantizmin gerçeği mi yansıttığını, yoksa tam tersine bir tür kurtuluş yolu, günlük hayatta hissedilen bir eksikliği hayal gücüyle giderme yöntemi mi olduğunu sorabiliriz kendimize.

KORSELİ BEDENLER

— *Aşk hikâyemiz boyunca yanı başımızdan hiç eksik olmayan bir soru bu. Her seferinde, hayal edilen mahrem davranışlarla gerçekte var olanlar arasında büyük bir fark, hatta çoğunlukla düpedüz zıtlık olduğu sonucuna vardık. Edebiyatla gerçek hayat, sözle iddia edilenlerle karıkocanın ev halleri arasında epey mesafe var.*

— XIX. yüzyılda da durum böyle. Evlilik konusunda da. Romantik söyleme rağmen, evlilik hâlâ toplumun baskısıyla örgütleniyordu: Kelimenin gerçek anlamında bir evlilik pazarı mevcuttu. Arzuya nasıl bakıldığını ise, Flaubert'in mektup-

larından öğreniyoruz: Romantizmin meleksi tavrıyla, erkeklerin genelevlerdeki hovardalıkları arasında şaşırtıcı bir gerilim vardı. Gözü açılmamış genç kızlar ve genelevler zamanıydı bu. Cinsellik, kadın ya da erkek tarafından farklı şekilde yaşıyor ve dile getiriliyordu.

— *Bu devirde farkı yaratan neydi?*

— Kadınların hayal gücü, iffetin çevresinde dönüyordu: İyi aile kızları aynaya, hatta banyo yaparken sudaki yansılara bakmazlardı (buna karşılık, genelevlerin duvarları aynalarla kaplanırdı). Kadınlar kendi bedenlerini pek tanımazlardı, anatomi müzelerine girmeleri bile yasaktı. Özel hayatı düzenlemek ve kadın bedenini gözlerden saklamak için belirli görgü kurallarından ve yöntemlerden oluşan bir sistem kurulmuştu. Kadınlar, sokakta dağınık saçlarla dolaşamazlardı. Evde, geceliğe yalnızca yatak odasında izin verilirdi ve mahremiyeti çağrıştıran ne varsa yakışksız bulunurdu. Beden saklanır, korselere tıktırılır, düğümlerle, kopçalarla, düğmelerle koruma altına alınırdı... İffet saplantısının, giysilerin zarif karmaşasının sapkınca sonuçları da olurdu tabii: Belde, göğüslerde, çizmelerin derisinde, kadınların saçlarını dağıtma arzusunda sabitlenen belli belirsiz bir erotizm uyandırırdu bunlar; Zola'nın ya da Maupassant'ın gayet güzel tarif ettiği şeylerdir hepsi.

ÇİFTE AHLAK

— *Ya erkek cephesi?*

— Kadınlar parfüm, boya, renk, dantel tekelerini ellerinde tutarken, erkekler siyah ve gri renkte, boru gibi kıyafetlere mahkûmdular. “Erkek cinsi yasta,” diye yazar Baudelaire. XIX. yüzyıl erkeği bedeniyle gurur duymazdı elbette, belki kıllarını ayrı tutabiliriz (rahat yirmi bıyık, sakal ve favori modeli vardı). Kadın dünyası tepeden tırnağa, bazen sapkınlığa varan bir iffet âleminde salınırken, erkek dünyasında satılık zevkler ve daimi bir çifte ahlak mevcuttu: Genç kızları saflıkla özdeşleştiren ve onlara klasik âdetlere göre kur yapan genç adam,

aynı zamanda fahişelerle, terzi çıraklarıyla (büyük şehirlerde çalışan işçi kızlardı bunlar), ya da sonradan iyi bir ailenin mirasçısıyla evlenmek uğruna terk edeceği körpe, hoppa kızlarla maceradan maceraya koşardı. Balzac'ın *Une double famille*'de anlattığı gibi, evlilikten sonra da dost tutanların sayısı az değildi.

— *Mona Ozouf dikkatimizi çekmişti zaten: Demek erkekler için iki tür kadın vardı: Melekler ve hoppalar.*

— Kadın bedeninin tasvirinde de ikili bir anlayış vardı: Beden hem idealize edilir hem de aşağılanırdı. “Dün tanrısal bir varlıktınız, bugün bir kadınsınız,” diye yazar Baudelaire özetle, Madam Sabatier'yle geçirdiği ilk geceden sonra. Bir faytonda Flaubert'e saldıran Louise Colet, sefil bir otelde onunla seviştikten sonra gözlerini gökyüzüne kaldırır ve dua edercesine ellerini birleştirir. Jean-Paul Sartre şöyle bir yorumda bulunmuştu sonradan: “1846'da, burjuva toplumunda bir kadın bir hayvanlık yaptıktan hemen sonra, meleklik taslamak zorundaydı.”

— *Bu melek her an değişip, uğursuz tutkulara teslim olan tehlikeli bir varlığa dönüşebilirdi.*

— Kesinlikle. Kadına antikçağda vurulan Şeytan işbirlikçisi damgası silinmemişti. O her an günaha savrulabilir, histeriye ya da nemfomaniye yakalanabilirdi: İçinde taşıdığı kızgın lavlar uyanıp dizginsizce taşabilirdi. Zola, kenar mahallelerin bağrında tasvir eder bu doymak bilmez kadın modelini; cinselliği hem saplantı haline getiren hem de onun yüzünden sıkıntı duyan, kadınlardan korkan o devir erkeklerinin fantezilerinin bir ifadesidir bu. Hugo, Flaubert ve Vigny'nin yaptığı gibi, marifetlerinin çetelesini tutarak kendilerini rahatlatırlar.

KARANLIKTA, KAŞLA GÖZ ARASINDA

— *Sonuç olarak, romantizme epey uzağız. Birbirinden farklı iki tür olan o dönem kadınlarıyla erkeklerinin yatakta nasıl davrandıklarını biliyor muyuz?*

— Burjuvalarda, gerdek gecesi tam bir sınavdı. Paralı seksi tanımış bir kocanın eliyle, kadınlığa adım atışın en can alıcı anıydı. Giderek rağbet gören balayına çıkma alışkanlığında da amaç, aile çevresini bu kadar rahatsız edici bir şeyden kurtarmaktı... Evlilik içi cinselliğin yuvalandığı yatak odası, kutsal bir yerdi; yatak ise, kutsal üreme eyleminin kutlandığı sunak. Zaten tepesinde de genellikle bir haç bulunurdu. Yataırken çamaşırlar asla çıkarılmazdı. Anadan doğma soyunmak, eşler arasında 1900'e dek pek görülmezdi (çıplaklık, fazlasıyla genelevi çağrışıyordu çünkü). Ve doğumu kolaylaştıran her şey meşruydu.

— *Geri kalan ne varsa yasaktı.*

— Evet. Anlaşılan o ki, partnerin haz duyup duymamasıyla pek ilgilenmeden, karanlıkta sevişilirdi; en çok misyoner denilen pozisyonda, ama ayrıca, çocuk yapmak isteyen çiftlere hekimlerin önerdiği şekilde, kadın çömelik vaziyetteyken. Öte yandan pratisyenler erkeklere, yaşlarını da göz önüne alarak sıvılarını dikkatle akıtmalarını önerirlerdi, ve elli yaş, onlara göre erkek etkinliğinin üst sınırıydı. Bütün bunlar, yüzyıl boyunca evlilik içi cinselliğin kısa sürdüğünü düşündürüyor. Görünüşe bakılırsa bu da gebe kalmayı kolaylaştırıyordu.

— *Kadınların eksikliklerle dolu bu hayata nasıl katlanabildiğini biliyor muyuz?*

— Zevk aldıklarını itiraf ediyorlar mıydı? Eşlerinin onlarda uyandırdığı iğrenme ya da aşağılanma duygusunu aşabiliyorlar mıydı? Nasıl bilebiliriz ki... Kadınlar, 1860'lara dek, mahrem günlüklerinde ya da mektuplarında böyle konulara hiç değinmediler. Biricik sırdaşları, ya yatılı okulda tanıdıkları can dostları ya da kuzinleriydi.

HAYAL KIRIKLIĞINA UĞRAMIŞ KOCALARIN GÖNÜLLERİ NASIL ALINIR

— *Buna karşılık erkeklerin cinsellik hakkında konuşması tabu değildi.*

— Hatta konuşmakla bitiremiyorlardı! Romanlarda açık saçık sahneler şifreli veriliyordu, şarkı sözlerinde ise erkeklik organı saplantı haline gelmişti. Erkeklerin hayal dünyası, antikçağdan kalma, paralı aşka dair basmakalıp sözlerle besleniyordu: *Post coitum animal triste*: Hayal kırıklığı, kendi ve öteki imgesinin değer kaybetmesi... Eski uçarı öz, XIX. yüzyıl erkeklerini hiç rahat bırakmıyordu: XVIII. yüzyılın erotik edebiyatını okumuştur hepsi. Öte yandan, delikanlılar genellikle alçaltıcı bir biçimde yaşarlardı ilk aşk deneyimini. Bu, onlar için bir gurur kaynağıydı. Kaba saba sözlerle anlatırlardı birbirlerine marifetlerini. Evlendikten sonra, terzi kızlarla yaşadıkları maceraları özlerlerdi. Mahallelerdeki genelevlerin işi, kırık kalpli kocaları rahatlatmaktı, ki onlar da uslu uslu evlerine dönebilsinler.

— *Fahişelere nasıl davranılırdı?*

— Konsüllük döneminde, genelevlere birtakım kurallar getirme rüyası somutlaştı: Mahalledeki randevuevinin rolü kocaları ve bekârları sakinleştirmek ve yarı resmi olarak delikanlıların gözünü açmaktı. Kızlar, ev sahibesinin sıkı gözetimi altında idiler. Ama bu iş hiçbir zaman dört dörtlük yürümedi. Kontrol altında tutulan bu evler, kaçak fuhuşu engellemiyor, yoksul kızlar üç beş kuruş için kenar mahallelerdeki hendeklerde kendilerini satıyor ya da garnizonların çevresinde dolaşıyorlardı. Yüzyıl sonunda kaçak randevuevleri çoğaldı, bunlar güzel binaların üst katında olur ve yalnızca gündüzleri çalışırdı. Saygın görünmeleri de istenirdi bunların; ev sahibesi işe güya duygu katmak için, evdeki kadınların, heyecan eksikliği çeken saygıdeğer evli kadınlar olduğunu ileri sürerdi genellikle.

OYNAŞMALAR, CİLVELEŞMELER

— *Gene de köylerde, gençler aşklarını daha özgürce, daha dürüstçe yaşıyorlardı. En azından, öyle olduğunu umuyorum...*

— Kırsal kesim, başka bir âlemdi. Temmuz monarşisinin ilk yıllarından başlayarak, romantik aşk söylemi halk arasında yayıldı: Örneğin Limousin kırlarında, romanslar, küçük aşk hikâyeleri, geleneksel halk şarkılarını ezip geçti. Ama duygu, sözlerden çok hareketlerle ifade ediliyordu. Kalplerin karşılıklı çarptığını anlatmak için, âşıklar sıkıca el ele tutuşur ya da birbirlerinin omzuna okkalı şamarlar indirirlerdi. Jacques Solé'nin XVIII. yüzyıl için gösterdiği gibi, genç çiftler, cinselliklerini beklemeye almışlardı.

— *Gözlerden ırakta, samanlıkta ya da çayırda mı yapıyorlardı yani bu işi?*

— Evet. Ot yığınlarının arasında açılırdı gözler; bazen, küçük çoban kızlara tecavüz eden askeri okul öğrencileri görmezden gelinirdi. Gençler birbirlerine dokunur, “sevişir”, yani oynaşırlardı. Genç kız oğlanın “ikizlere” dokunmasına, ya da kendisine “sürtünmesine” izin verirdi. Bazı bölgelerde, çeşitli adlar altında karşılıklı mastürbasyon yapılırdı. Eğlencelerde, kızlar fazla ileri gidilmeksizin okşanmaya ses çıkarmazdı. Ama ne tuhaf ki, ateşli öpüşme bir tabuydu hâlâ. Gençlerin geceyi birlikte geçirdiği olursa da, bu “sonuna kadar” gittikleri anlamına gelmezdi. Öte yandan Korsika ya da Bask Ülkesi gibi bazı bölgelerde, çiftler bir anlamda nikâhsız birlikte yaşar ya da deneme evliliği yaparlardı. Burjuvaların hayalindeki de böylesi yalın ve özgür aşklardı işte. Ama bundan korkarlardı.

DERİN DEKOLTE

— *Aşkın ve cinselliğin kontrol edilmesinde hep başrolü oynamış olan Kilise ne yapıyordu bu sırada?*

— Günah çıkarmanın iyice yayıldığı dönemdi bu; insanlar kiliselerde dizüstü çöküp ellerini kavuşturarak, yüzlerini de örterek tövbekâr duruşuna geçerlerdi... Papazın görevi genç kızın el değmemişliğini ve evli kadının sadakatini kollamaktı. Ama beylerin yaramazlıklarıyla pek ilgilenmezdi; hatta er-

kek çocuklar ilk ekmek şarap ayinine katıldıktan sonra genellikle günah çıkarmaya gitmezlerdi bir daha. Özetlemek gerekirse, ruhban sınıfı kadınların vicdanları için gerçek bir mahkeme gibi çalışır, şehvet içeren şenlikleri ve oyunları sertçe kınardı: Baloları, Bretagne'daki "Pardon" denilen yıllık şenlikleri ve hac ziyaretlerini, gece ev gezmelerini, düğün sofralarını... Fazla cafcacflı makyaja, uygunsuz dekolteye karışırdı... Örneğin, İkinci İmparatorluk döneminde, Tarn'da Marsac papazı kilisedeki sıraların arasında dolaşıp kadınların kılık kıyafetini teftiş eder, hatta fazla gür saç örgülerine makası vururirdi.

— *Kilise, aynı sertliği evli çiftlere karşı da gösterir miydi?*

— 1815'le 1850 arasında, "eşlerin kendini tatmini"ne, yani amacı mutlaka üremek olmayan cinselliğe göz yummaya başlamıştı Kilise, bu da doğum kontrol yöntemlerinin alttan alta yayılmasını kolaylaştırmıştı. Ama 1851'de bağnazlık tekrar kendini gösterdi: Roma, kadınların, kendini tatmin eden kocalarına herhangi bir biçimde –hatta pasif kalarak– yardımcı olmalarını yasakladı. Tanrı, hayatın kaynağına efendilik etmeyi sürdürmeliydi.

BEŞ PARA ETMEZ KLİTORİS

— *Hekimler de, günah çıkaran papazlardan daha hoşgörülü değildiler. Derken, büyük bir yenilik gerçekleşti: Bilim, cinsellikle ilgilenmeye başladı.*

— Yüzyılın ilk üçte ikilik bölümünde, hekimler "cinsel içgüdü" dedikleri şeyi, üreme için gereken şiddetli bir güç olarak gördüler, bu da ahlak anlayışının cinsiyetlere göre değişmesini açıklıyordu: Erkeklerin yiyip bitirici arzularını tatmin etmeleri şarttı. Buna karşılık, kadınların merakını uyandırmaktan kaçınmak, okuyacakları ya da bakacakları şeyleri mümkün olduğu kadar sınırlamak yerinde olurdu. Hekimler, aynı zamanda, "sağıksız" diye nitelenen sapkın davranışları da sıraladılar: Oğlancılık, hayvanlarla cinsel ilişki kurmak, eş-

cinsellik. “Evlilik içi oyunlar” diye ad taktıkları, eşlerin birbirlerini okşamalarının kötü sonuçlar doğuracağından korkuyorlardı. Hakkında bir çalışma yapmış olduğum Arbois’lı doktor Bergeret, kadın müşterilerinin hastalıklarının, kocalarının karşılıklı mastürbasyona fazla sardırmasından kaynaklandığını düşünüyordu. Ona kalırsa, tek bir çaresi vardı bunun: Hanımların ateşlerini söndürecek, şöyle sıkı bir hamilelik. Yoksunluklarla dolu böyle bir ortamda, yalnız başına yapılabilen şeyler iştah kabartıcıydı. Ama mastürbasyon insanları korkutuyordu.

— *İyi ama neden?*

— Hekimlere bakılırsa enerji kaybına yol açar, kişiyi ağır ağır güçten düşürür, hatta öldürürdü. Öte yandan, mastürbasyon sırasında hayal gücünde tehlikeli bir ısınma görülüyordu. Dolayısıyla, mastürbasyon aralıksız izlenmeliydi. Gençler, ellerini sürekli meşgul etmeyi öğrenmeliydi. Uzmanlar halka açık yerlerde, içeridekilerin duruşunu kontrol edebilmek için tuvalet kapılarının altında ve üstünde hilal biçiminde açıklık bırakılmasını öneriyorlardı. Ana babalara, çocuklarını uzun süre yalnız bırakmamalarını, yataklarının sıcak ve nemli olmamasına dikkat etmelerini salık veriyorlardı; ata binmeyi ve... dikiş makinesi kullanmayı tavsiye etmiyorlardı; ki Bilimler Akademisi bile ilan etti bunu. Dahası, genç kızlara bazen “bekâret kemeri” taktırılırdı zorla; ya da, “rahatsızlık” sürüyorsa cerrahi yöntemlere başvurulurdu, üretranın dağlanması, daha nadir olarak da klitoris kesilip alınması gibi.

— *Sırf kadınların zevk almasından korktukları için mi yapıyorlardı bunları?*

— Evet. Kadının yalnız başına, yanında bir erkek olmadan zevk alması, affedilir bir şey gibi görülüyormuş anlaşılan: Düpedüz ahlaksızlık kabul ediliyormuş bu. O zamana dek, Gallienus’un devraldığı bir Hipokrat geleneğine dayanarak, kadının haz duymasının üreme için gerekli olduğu düşünülürdü. Yumurtlama mekanizmalarının keşfi, bunun böyle olmadığını akla getirdi. Böylece kadınların zevk almasının gereksiz, yararsız olduğuna karar verildi, tıpkı klitoris kendisi gibi.

HALKIN HAYVANLIĞI

— 1860'lardan itibaren işler değişir olmuştu, sanki birileri baskıyı, çekinerek de olsa defterden silmeye başlamış gibi.

— Evet. Özel hayat konusunda, 1860 civarında bir başka XIX. yüzyıl başladı. Bütün dengeler sarsılıyordu. *Sexualité*, yani cinsellik sözcüğü de (*scientia sexualis*'in doğuşunu simgeliyordu ve ilk kez 1838'de, cinsiyeti olanın özelliklerini anlatmak için kullanıldı) 1880'de "cinsel hayat" anlamını kazandı. Devir zenginleşme, kentleşme devriydi. Burjuvalar da, onları cenderede tutan ahlak anlayışından rahatsızdılar. Romantik dil, giderek gözden düşmüştü. Flaubert'in mektuplarını okumak yeter bunu görmek için. Geçmişti artık melek-siliğin ve su damlası gibi saydam kadınların modası! Aşk duygusu değer kaybediyordu.

— Madam Bovary'yle birlikte, romantizm öldü. Güzel sözlerin ardında, çok daha çığ bir gerçekliğin olduğu anlaşıldı anımsızın. Yanılsama bitti.

— Kesinlikle. *Madam Bovary*, zinayı alaya alıyordu; roman kendi bünyesinde, romantizmin hayal evrenini masaya yatırıyor. Kadın, artık bir melek değildi, ürkütücü bir varlıktı. Komün'ün ertesinde, halktaki hayvanlığın verdiği korku büyüdü, Zola'nın *Nana*'da tarif ettiği kusurdur bu. Rougon-Macquart'ı düşünün, ama bir de Goncourt Kardeşler'in yazdıklarını düşünün; bu kitaplarda dengesiz bir varlık olarak gösterilen kadının portresi, biyolojik kaygıyı dile getiriyordu. Cinsel ilişkinin yarattığı tehlikeler dehşet vericiydi. Aşkın da riskleri vardı ve sonunda bir trajediye dönüştü. Michel Foucault'nun kaydettiği gibi, bütün bunların sonucunda "seksologlar" oturup bir sapkınlıklar kataloğu hazırladılar. O ana dek yalnızca ahlakın müdahale ettiği alışkanlıklara patolojik yasaklar getirdiler.

— *Eşcinsellik de bu alışkanlıklardan biriydi.*

— XIX. yüzyılın ilk yarısında, resmi tıp bu "sağlıksız"lığı tarif etti ve eşcinsellerin, hayvani tarafları olan insanlar arasında yer aldıkları iddiasında bulundu. Ardından, görüldüğü

kadarıyla her tür sapkınlığa önayak olan ve çarpık kalıtıma bağlanan eşcinsellik, klinik araştırmalara konu oldu. Eşcinseller artık günahkâr değil, hasta olarak görülüyordu, dolaşısıyla tedavi edilmeleri uygundu. Buna karşılık, erkekler, cinsel fantezilerini besleyen lezbiyenlere karşı daha hoşgörölüydüler.

— *Ne var ki yüzyılın ikinci yarısında, Kilise karşıtlığı giderek gelişti ve günahları dinlerken karıkocanın arasına giren, çoğu zaman da çelişkili davranan, fazla meraklı papazlara yönelik eleştiriler arttı.*

— Evet. Kilise her şeye rağmen tensel istek konusunda bağnazlığını korurken, Kilise'ye yönelik saldırılar baş gösterdi. Günah çıkaran papazlar “gereğinden çok şey öğrenmekle”, fazlasıyla açık sorularıyla kusurları körüklemekle, mahrem sırlara burunlarını sokmakla suçlandılar. Kadınların utanmazca itiraflarından kafası karışmış, ahlaksız, baştan çıkarıcı papaz imgesi yaygınlaştı. Kocalar onları, kendilerine ait olanı çalabilecek bir rakip olarak görmeye başladılar.

BOYNUZLULAR DEVRİ

— 1792'de devrimciler tarafından benimsenip 1816'da kaldırılan boşanma, 1884'te tekrar yürürlüğe kondu. Binlerce kadının talebiydi bu. Ama o zamanlar en çok tartışılan konu zinaydı.

— Zina, sohbetlerin baş konusuydu tabii. Romanlar ve vodviller insanları aldatmaya teşvik ediyor ve üçlü ilişkileri sahneye getiriyordu. Yüksek politik çevrelerde, metres tutmak normaldi. Ama, bu durumu abartmaktan kaçınmak gerekir. İnsanlar Feydeau'nun oyunlarına, kollarında karılarıyla gelirlerdi, tehlikeyi savuşturmak için. Çünkü her şeye rağmen, burjuvalar arasında hâlâ erdemli kadınlar geçer akçeydi.

— *Lafı gelmişken, zina resmi olarak suçtu hâlâ.*

— Kocanın aldatmasını kovuşturmak kesinlikle imkânsızdı, sadece aldatan koca, karısıyla yaşadığı evde sevgilisini de

oturtuyorsa iş değışirdi, bu da iki eşliliğe yakındı. Burjuva erkeğinin, yedi mahallenin bir arada oturduğu evlerde, küçük hizmetçileri sıkıştırması da nadir bir olay sayılmazdı...

— *Ya kadının aldatması?*

— Teorik olarak iki yıla kadar hapisle cezalandırılabilen bir suçtu hâlâ. Koca affetme hakkına sahipti: Cezanın infazını durdurup, karısının yuvasına dönmesine izin verebilirdi. Kadınlar sanılandan çok daha az aldatsalar da, daha büyük bir hareket yeteneklerinin olduğu doğruydı. Kentlerdeki yığılma, gazlı aydınlatmanın hayata girmesi alışkanlıkları değıştirdi; gece hayatı yoğunlaştı, gece kuşları balolara, gösterilere gitmeye ya da bulvarlarda gezinmeye başladılar. 1880'lerden itibaren, kadınlar kafelerin önlerindeki teraslarda oturabildiler. Önce faytonlarla ardından trenlerle yapılan yolculuklar, kadınların tek başlarına tatile çıkması, deniz banyoları; bütün bunlar maceralara zemin hazırlıyordu.

— *Bunun üzerine gençler arasında gelecek vaat eden, yepyeni bir alışkanlık gelişti: Flört.*

— Evet. Flört, eski romantizmin izini taşıyor, bekâreti, iffeti ve arzuyu bağdaştırıyordu. Buluşmayı müjdeleyen bakışmalar, giysilerin ve tenlerin belli belirsiz birbirine sürtünmesi, daha ötesine hazırlık olarak ellerin sıkıca kavuşması... Ardından öpücükler, okşamalar, kimi zaman birleşme olmaksızın orgazm olmayı sağlayan dokunmalar... Yeni bir çağ başlıyordu.

YENİ BİR EROTİZM

— *Yeni bir erotizmin uç vermesi demekti bu. Ve öyle tahmin ediyoruz ki, kadınlar bu sayede yeni bir özgürlüğe kavuştular.*

— Flört eden kadınlar, gözü açılmamış genç kızlarla özgürlüğünü kazanmış kızların tam ortasında yer alıyordu. Evli kadınlar da bayırlırlardı flört etmeye: Kendilerini gerçek bir tehlikeye atmadan, şehvetli oyunlar oynamalarına fırsat ya-

ratırdı bu. Bu yeni erotizm anlayışı, eskisine göre daha yumuşaktı. Evlilik içi cinsel ilişkide de değişiklik yarattı, ve kadınların zevk alması konusu, yüksek sesle konuşulmaya başlandı. Birtakım cesur doktorlar, kocalara daha şefkatli davranmalarını öğütlediler. Evli çift, erotikleştii. Dolaylı olarak fahişelerin etkisi de rol oynadı bu işte: Genç erkek, fahişelerden öğrendiği incelikleri karısıyla paylaştığı yatağa taşıdı. Aslında ahlakçıların en büyük korkularından biriydi bu: Evli çiftin yuvasının geneleve dönmesi!

— *Demek ki XIX. yüzyılın sonunda, tarihimizde bir şeyler değişiyordu. Antikçağdan beri kadın-erkek ilişkilerinin üzerine çöken ağır ahlak boyunduruğu, bu kez gerçekten çatlıyor gibiydi.*

— Evet. XIX. yüzyılın sonunda, tarafların iyice yakınlaştığı yeni bir çift oluştu: Daha bilgili bir kadın, eşine daha düşkün bir erkek. Doğum kontrolü gelişti (özellikle dışarı boşalma yöntemi). Erkek egoizmi güç kaybetti. Üreme amaçlı, eski hızlı cinsel ilişkinin yerine, daha şehvetli bir cinsellik şekillendi. Eşler birbirlerine “sevgilim” demeye başladılar. Genç kadınlara yönelik bazı romanlarda yazarlar, kaba hatlarıyla üzeri örtülü bir erotizmi işlediler. Sonuç olarak bu, 60’lı yıllarda yaşanandan 1 yüzyıl önce gerçekleşen ilk cinsel devrimdi. Cinsellik sorunu ortaya atılmıştı artık.

PERDE 3

NİHAYET, SIRA HAZDA

ÇILGIN YILLAR

Bundan Böyle, Kendini Beğendirmek Zorundasın!

Nihayet! Yasaklarla, yoksunluklarla, baskılarla geçen yüzlerce yıldan sonra, onca saklanan, onca arzulanan o itiraf edilemez şey, işte usulca sıyrılıyor karanlıktan: Zevk... 1860'la 1960 arasında yaşanan aşk devrimi saman altından yürüdü, ama kaçınılmazdı. Yetmişli artık ikiyüzlü görgü kuralları, kendi bedeninden utanma, erkeklerin alçaklığına, kadınların mutsuzluğuna damgasını vuran, suçlu cinsellik! Aşk yoksa, evlenmek de yoktu! Zevk yoksa, aşk da yoktu! Henüz dile getirmeye cüret eden olmasa da, akıllardan geçenler bunlardı. Sağlıklı bir hedonizmin hüküm sürdüğü iki savaş arası dönemde, dokunmalar, okşamalar, dudak dudağa öpüşmeler başladı (evet, dudak dudağa!). Kısacası, insanlar özgürleştiler. Pek büyük bir çılgınlığın yaşanmadığı bu yıllar, tarihimizde yeni bir perde açtı. Ve bir kez daha, sahnenin önünde kadınlar vardı.

“HAYIR” DEME GÜCÜ

— DOMINIQUE SIMONNET: XX. yüzyılın şafağında, korseli ve gördüğümüz üzere oldukça rahatsız bir dönemin sonunda, 1960’lı yıllara dek ağır ağır olgunlaşacak bir ahlaki devrim filizlendi. Demek ki, yeni sevmeye özgürlüğünün patlaması yaklaşık yüz yıl almış, üstelik iki de dünya savaşı girmiş araya.

— ANNE-MARIE SOHN: Bireylerin dinin, ailenin, köyün ya da meslek birliklerinin etkisini kırmaları için, zihinlerin epey yol alması gerekti. Alain Corbin’in anlattığı gibi, XIX. yüzyılın sonunda, resmi Viktoryen ahlaka tepki olarak, bedenleri ve akılları özgürleştiren yeni yeni hareketler gelişti. Bu özgürleşme akımı XX. yüzyılda iyice ilerledi ve kadın-erkek ilişkileri tarihinin etiğinde gerçek bir kırılma yarattı. Bu yola ilk girenler basit insanlar, en başta da kadınlardı. Yavaş yavaş, kadınlar dinin onlara dayattığı eski bekâret anlayışını bir kenara bıraktılar, el âlem ne der korkusunu, istenmeyen çocuk kâbusunu yendiler, giderek daha fazla risk aldılar.

— *Kadımlar gene en ön safta! Özgürleşme kendini nasıl gösterdi?*

— İlk büyük değişim, anlaşmalı evliliğin son bulması oldu, bu 1920 civarında, önce son derece serbest alışkanlıkların hüküm sürdüğü, miras kavgalarının pek geçerli olmadığı halk tabakaları arasında gerçekleşti. Kadınlar yavaş yavaş, “hayır” deme gücünü edindiler. Kırdan kente göç ve ücretli çalışma, herkese kendi ayakları üzerinde durma olanağı verdiğinden, gençler giderek bağımsızlaştılar; Paris’e “çıkanlar” artık babalarına bağlı değildiler, papaz efendiye ya da belediye başkanına verecek hesapları da yoktu. Doğal olarak, onlar da mutlu olmanın yollarını aradılar.

— *Ve mutlu olmanın yolu, sevmekten geçiyordu.*

— Mutluluğa giden yolda ilk adım, insanın kendi seçtiği ve iyi anlaştığı biriyle yaşaması değil midir? Bu devrimci düşünce toplumsal sınıfları bir bir aşarak burjuvalara dek yük-

seldi: O andan sonra, evlilik ilişkisinin temelinde, her şeyden önce karşılıklı bir duygu bulunması gerektiği ifade edilmeye başlandı. Aşk, birlikteliğin temel taşı haline geldi. Mantık evliliği, utanç verici bir şey gibi görülür oldu böylece.

“KALBİM, DİZLERİNİZE KAPANIYOR”

— *Aşk, eskisi gibi bir lüks ya da şans olmaktan çıkmış. Bundan böyle insanlar aşka merak saracak, hatta onunla gurur duyacaklardı.*

— Doğal olarak. Yüzyılın başında halk arasında çok yaygın olan aşk mektupları, bunu açıkça gösteriyor: Çok beceriksizce yazılmışlar, bir sürü imla hatasıyla dolu hepsi, ama ateşli ve romantik bir söylem geliyor içlerinde, tıpkı edebiyatın eski konularından beslenen tefrika romanlar gibi (örneğin kayıp genç kız ve tutkusunun gücüyle onu kurtaran genç adam). Bazıları, Victor Hugo’yla Juliette Drouet’nin birbirine yazdığı, coşkulu cümlelerle dolu mektuplara benzerler. 1900’le 1939 arasında, sevgililerin birbirlerine aşk dolu kartpostallar göndermesi de çok modaydı; genellikle bir kır manzarası içinde tasvir edilmiş bir çift vardı bunlarda: Egemen görünümlü erkek, sevgilisine bir demet çiçek uzatırken.

— *Kartpostallarda, hazır basılı küçük şiirler de olurdu tabii.*

— Evet. Resmin yanında genellikle üç beş dize bulunurdu: “Bütün varlığım size ait. Kalbim, dizlerinize kapanıyor. Mutluluğum, dudaklarınızdan dökülecek tek bir sözcüğe bağlı.” Buna kısa bir cümle ekleyebilirdiniz, basılı sözlerle biraz oynayabilirdiniz, ya da şunu yazmakla yetinirdiniz: “Daha ne söyleyeyim, her şey kartta yazılı”, böylece imlayla da uğraşmak zorunda kalmazdınız. 1914’ten itibaren, görüntü biraz değişmeye başladı: Resimdeki iki âşık genellikle yüz yüze, göz gözeydiler, dalıp gitmişlerdi; derken, sarmaş dolaş gösterildiler, ateşli bir öpücüğe ramak kalmıştı. Filmlerde, beyaz dizi romanlarında da tarz aynıydı.

— Öyle anlaşıyor ki, sevmeye duyulan gerçek bir açlıktı kendini gösteren; çok uzun zaman baskı altında tutulmuş bir aşk arzusu.

— Evet. Şimdi, sevmek zamanıydı! Kural böyleydi. İyi yaşamak için sevmeliydik. Çünkü, şuna ikna olmaya başlamıştık artık: Hayat, sevince güzel. Ve yavaş yavaş, karımızı ya da kocamızı sevmemiz gerektiği düşüncesinden, ki bu başlı başına bir devrimdi; eskiden duyanın tüylerini ürperten, aşk başa gelince yaşamak gerekir düşüncesine varıldı. Bazı kimse-ler, böylece uzun boylu düşünmeden sevdalara düştüler, üç ay içinde evlenip boşandılar, başkalarına gittiler... Kocasıyla mutlu olmayan kadınlar, aldatmada aradılar şefkati. Bir araya getirebildiğim mektuplardan en tutkulu olanlar da zaten gayri meşru çiftlerin elinden çıkma, ya da evlilik güvencesi olmadan kendilerini bir delikanlının kollarına atan genç kızların.

BAŞTAN ÇIKARMAK İÇİN NAĞMELER

— *Evlilik... Hâlâ ufukta bekliyordu demek.*

— Elbette! Aşkı talep ediyordu insanlar, ama toplumsal zorunluluklar tamamen yok olmuş değildi ve bu da seçme özgürlüğünü sınırlıyordu. Bir atasözü der ki: “Bir elin nesi var, iki elin sesi var.” Bunun anlamı da, bir işletmenin ancak iki kişiyle yürütülebileceğidir. Hayatın cilveleriyle yüzleşmek gerekiyordu. Çiftlerin birbirleriyle tanışabileceği yerlerin sınırlı olması da cilvelerden biriydi.

— *Nereelerde karşılaşırdı insanlar?*

— İşyerinde, fabrikada, tarlada, bir kuzinin düğününde –son derece klasiktir bu– ya da köy şenliklerinde, yani aynı toplumsal çevrenin içinde. Bretagne’da, “Pardon” denen şenliklerde, bir genç kızın zenginliği, kadife etekliğindeki işlemelerle ölçülürdü, çok pahalı bir kıyafetti bu: İşlemeler ne kadar kabarık, küçükhanım o kadar zengin demekti. Eğer böyleyse, çulsuz bir delikanlı ona kur yapmaya kalkışmazdı. Aynı dün-

yanın insanları birbirlerine armağanlar verirlerdi, örneğin evlere asılan “şenlik topları”, bunlar o kişinin önemsendiğini gösterirdi. Provence’ta ise, makbul armağan bir şaldı.

— *Aşka evet. Ama sen-ben-bizim oğlan arasında kaldığı sürece, öyle mi?*

— Koşullarını zorlayanlar çıkardı, ama bunlar da genellikle ana babaların muhalefetiyle karşılaşırdı. Genç kızlar daha serbesttiler, kendi toplumsal çevrelerinden olmayan birine âşık olmayı hayal edebilirlerdi. İşçi kızlar, tereyağından kıl çeker gibi becerirlerdi bu işi: Bu kızların dörtte üçü küçük burjuva bir adamla nikâhlanmayı başarır, böylece toplumsal merdivende bir basamak yükselmiş olurlardı (erkek işçiler ise, “iyi” evlilikler yapmazlardı). Bu dönemde önemi giderek artan çekiciliğin etkisi rol oynuyordu bunda. Artık, insan karşısındakine kendini beğendirmek zorundaydı.

CUMARTESİ GECESİ ATEŞİ

— *Alain Corbin’in bize anlattığı büyük flört devrimiydi bu. Anlamı da, gençlerin görüşmekte artık daha özgür olduklarıydı.*

— Evet. Klasik görüşme ortamları olan geleneksel şenlikler giderek azalıyor, ama eğlence mekânları çoğalıyordu. 1900’den itibaren, kafe sahipleri, her pazar arka salonlarında balolar düzenlemeye başladılar. İlk başta, kötüsünden bir kemanacı bulunurdu bu toplantılarda. Ardından gramofon, dans salonları, sinemalar, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da gece kulüpleri ve “sürpriz partiler” geldi. Önce bisiklet, sonra otobüsler sayesinde iki savaş arası dönemden başlayarak ulaşım kolaylaştı ve isteyenler eğlenceden eğlenceye koşabilecek hale geldiler. Dans etmeyi bilmek, aşkın olmazsa olmaz pasaportu haline geldi. Gençler pazarları dışarı çıkmayı alışkanlık edindiler, birlikte dans ediyor, tekrar görüşüyorlardı... “Konuşuyorlardı,” yani. Ailelerin durumdan haberi vardı: “Bu akşam baloya gidebilir miyim? Kiminle gidiyorsun? Albert’le.” Kız-

larını dışarı göndermemeye çabalayan aileler çıkıyordu tabii, ama sonuçta kızlar da kocasız kalacak değillerdi. Öyleyse... Yavaş yavaş, gençler yepyeni bir özgürlüğü kavuştular. Pazar günleri, panayirlarda, sokaklarda birlikte gezinmeye başladılar. Nikâhsız çiftlere de ses çıkarılmıyacaktı artık; onlar da insan içine çıkabileceklerdi.

— *Doğru anladrysam, böylesi bir durumda cinsellik de özgürleşmiş olmalı.*

— O günlerde meydana gelen öbür büyük değişim de budur. İki savaş arası dönemle birlikte, cinsel ahlak giderek esnekleşti. Kuşkusuz Kilise evlilikte cinsel ilişkiyi sınırsız üremenin hatırına kabul ediyor ve haz konusunda pek görüş belirtmiyordu. Cinsellik, hâlâ bir günahtı. Ama giderek artan sayıda Katolik, aşkla hazzın ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmeye başladılar. Ve yasaklar bir bir ortadan kalktı.

KÖTÜ KADINLAR

— *Cinsel ahlaktaki bu değişim hayata nasıl yansıdı?*

— Öncelikle, dilde ifadesini buldu bu değişim. Tensel zevklerden giderek daha az utanç duydu insanlar, ve bunu dillendirdiler de. O ana dek, âşıklar XVIII. yüzyılın romantik dilini kullanırlardı —“tutkularını dindirirlerdi”—, cinsel ilişkilerse üzeri örtülü bir dille, ya da pisliği, günahı çağrıştıran kelimelerle anılırdı. Ama artık seks konusu geçince ya tarafsız, mesafeli bir dil —“ilişkiler” ya da “cinsel bölgeler”— ya da belli bir kayıtsızlıkla her şeyi tarif etme olanağı sağlayan anatomi dili kullanılıyordu. Bedenin bölgelerini adlı adınca anmaktan da çekinmiyorlardı. Mahkeme tutanakları, tıbbi terimlerle dolup taşar. “Seks” derler, “vajina”, “birleşme”. Dil, onunla birlikte vicdanlar da özgürleşti. Bütün bunlar, cinsel alışkanlıkları suç olmaktan çıkardı. Ama dikkat edelim, hâlâ yetişkinlerden bahsediyoruz. Gençlerin cinselliğinden konuşan yoktu henüz.

— *Gençler ne biliyorlardı bu konuda? Hani diyorlar ya, nasıl beceriyorlardı karşı cinse yaklaşp “konuşmayı”?*

— Hiçbir şey bildikleri yoktu. İnsanların yeterince dürüst olduğu bazı halk tabakaları dışında, özellikle cinsel ilişkiyle bulaşan hastalıklar konusunda, 1960'lara dek ailelerde sessizlik hâkimdi. Verilen biricik cinsel eğitim, olumsuzluk içeriyordu: "Ayağını denk al, erkeklerden koru kendini!" deyip duruyorlardı kızlara. Erkeklerle ise, "Kötü kadınlardan kol-la kendini!" diye öğütüyorlardı.

— *Cinsel eğitimi özet geçiyorlarmış biraz!*

— Almanya doğumlu olan babam, 1930'da, 19 yaşındayken, Frankfurt'ta okumak üzere evinden ayrılmış. Garda, peronda, bir ayağını trene atmışken, büyükbabam (o da 1870 doğumludur) ona aynı şeyi öğütlemiş: "Kötü kadınlardan kol-la kendini!" Başka tek kelime etmemiş. On dokuz yıl boyunca, bu konuda ağzını bile açmamış. Dolayısıyla o dönemde, gençler sağdan soldan duyduklarını biriktirmek zorunda kalıyorlardı. Kitaplardan yararlanacaklardı belki, ama ana babalar göz açtırmıyordu. Simone de Beauvoir, iki savaş arası dönemde, kendisi okuyamasın diye annesinin bazı kitaplarıdaki sakıncalı sayfaları yapıştırdığını anlatır.

DÖRT DÖRTLÜK KADINLAR

— *Bu bağlamda, kızlar kesinlikle erkeklerle aynı seviyede eğitim almıyorlarmış. Erkekler daima avantajlıymış.*

— Delikanlının erkeklığe adım atması kavramı hâlâ geçerliydi. Erkekler dünyasında, hiç cinsel ilişkiye girmemiş olanlarla alay edilirdi. Bakir olarak evlenen bir erkek, hep biraz gülünç bulunurdu. Dolayısıyla, amcalar ya da ailenin başka erkekleri, delikanlıyı gözünü açmaya teşvik ederlerdi. Böylece o da genelevle tanışır, orada hoş, o zamanlar dendiği gibi "hafif" bir kız bulurdu. Ama yaşına uygun birine düşmesi zordu; çünkü evlenmeden cinsel ilişkiye giren bir kızın yuva kurma umutları yerle bir olabilirdi. Genç kız, aşkını cinselliğe dökmek için, evlenme garantisi isterdi.

— *Genç erkekler de daima, evlenecekleri kızın bakire olduğundan emin olmak isterlerdi.*

— Burjuva çevrelerde kadının bekâreti hâlâ önemliydi, ve bu ortamın delikanlıları, müstakbel eşlerinin kusursuz olmasını isterlerdi: Evlenmeden önce kendine sahip olamadıysa, evlendikten sonra da olamayabilirdi (bu eskiden kalma, doğacak çocuğun gerçek babası olmama korkusundan kaynaklanıyordu). Böylece, kızlarla erkeklerin cinsellikle ilgili tutumlarında büyük bir eşitsizlik oluşuyordu. Öte yandan, erkek çocukların üzerinde de belli bir toplumsal baskı vardı: Onlar da kafalarına her eseni yapamazlardı.

— *Kimlerdi cehennemlik kabul edilenler?*

— Genç bir erkeğin evli bir kadınla ilişkiye girmesine, ya da genç bir kızı evlenmeden hamile bırakmasına hiç iyi gözle bakılmazdı. Delikanlı “bir aptallık” yaptıysa, bunu tamir etmek zorundaydı: Böylece “vakitsiz düğün” edilir, yani genç adam, hamile kalan genç kızla hayatını birleştirirdi. Bazen görüldüğü gibi delikanlı kaçacak olursa, istisnasız herkes ayıplardı onu. Daha serbest çevrelerde, örneğin nikâhsız birlikte yaşamanın normal karşılandığı Paris işçileri arasında, gayri meşru bir çocuğun doğumu büyük bir dram haline getirilmezdi. Ama genel olarak, kızlar temkinli davranırlar ve sıkı gözetim altında tutulurlardı. Bununla birlikte, aşkın ve cinselliğin ayrılmaz bir bütün olduğu ve insanların duygularından emin oldukları sürece, daha ileri gidebileceği düşüncesi gideerek geliyordu. Evlilik öncesi ilişkiler de şaşırtıcı ölçüde arttı. *Belle Epoque* zamanında kızların beşte biri evlilik öncesi cinsel ilişkide bulunuyordu. İki savaş arası dönemde, oran üçte biri, 1950 civarında %50’yi buldu.

DAHA YUMUŞAK ÇİFTLER

— *Eşler arasında daha fazla aşk, biraz daha fazla cinsellik... Bu, kadın-erkek ilişkilerinin değiştiğini, yumuşadığını mı gösteriyordu?*

— Çiftin kendi içindeki ilişkilerinde daha fazla eşitlik ve yumuşaklık vardı artık, kadınların sırtında bir sürü ev ve eğitim işinin olmasına rağmen. Görünüşe bakılırsa kocalar da kabalıktan biraz vazgeçmiş gibilerdi; oysa XIX. yüzyılda eşleriyle emir kipiyle konuşur ve “kadınlarının efendisi” olmak isterlerdi. Genel görüş, artık sert kocanın bir efendi değil, kaba bir adam olduğuydu ve takdir edilen bir şey değildi bu. Üstelik, eskilerde görüldüğü gibi köylü kadınların masaya oturmayıp ocağın kenarında ayakta beklemesi de insanları şok ediyordu artık. Ama tabii, aşk duygusunun kabullenilmesiyle, erkek egemenliğinin de eskisinden daha ince, daha kurnaz, yeni biçimler yaratıp yaratmadığını merak edebiliriz: Kadın, bu kez baskı yüzünden değil, aşk uğruna boyun eğiyordu. Çünkü aşkla birlikte, her tür duygusal entrika da gelmişti, örneğin bazı kocaların huy edindiği zorbaca kıskançlık.

— *Alain Corbin’in deyimiyle, çift erotikleşmeye başlamıştı. Bu eğilimi ortaya koyan bir şeyler var mı?*

— İki savaş arası dönemde, bedenin daha geniş bir alanının, daha bilinçli bir biçimde okşanması iyice yaygınlaştı, tıpkı dudak dudağa öpüşme gibi. O ana dek, tüyler ürpertici bir şey olarak görülürdü bu, hatta mahrem hayatta bile (1881’de Yargıtay’ın bir kararında, öpüşmenin namusa tecavüze yol açabileceği kaydedilmişti). Ansızın, ateşli öpüşme kıymete binerek tutkunun simgesi haline geldi ve genelleşti. Kırsal kesimde, erkeklerin kızları çimdiklemesi, dürtmesi gibi eski işaretlerin yerini aldı. O ana dek, duyguları dile getirmekte son derece edepli davranırdı herkes, Hristiyanlığın yüzyıllardan beridir kafalara soktuğu bir güvensizliğin mirasıydı bu çekingenlik. Ve şimdi, eskiden olmayan bir şeyi yapıp, çocukları öpüyorlardı. Çocuklar da sevgilerini gösteriyor, ana babalarına cilve yapıyorlardı... Bütün yasaklar kalktı. Çocukların ardından, anneler de öpülmeye başlandı... başka bir şekilde.

OKŞAMALAR VE “ÖN SEVİŞME”

— *O zamana kadar, genellikle gayet ilkel, hatta arkaik bir tarzda birlikte olurdu insanlar, tamamen erkeğin hızla tatmin olmasını gözeterek. Bu da değişti mi?*

— Yatakta “ön sevişmeye” ağırlık verilmişti. Kadınlar, bazı erkeklerin hükmetme mantığıyla işi bir anlamda tecavüze vardıracağı ters ilişkiyi kesinlikle reddetseler de, oral seks geliyordu. Beden, uzun uzun keşfediliyordu. Bunun, mahrem bölgelerde hijyenin gelişmesiyle el ele gittiğini de söylemeliyiz. Temizlik, aranan bir şeydi.

— *Nihayet çıplak görünmeye cesaret etmeye başlamışlar mıydı?*

— O kadar da değil... Yüzyıllar boyunca, çıplaklık dinsel bir tabu olagelmişti. Vaftiz olmalarıyla ölürlen yıkanmaları arasında, bir kez olsun bir başkasına çıplak görünmemiş kadınlar vardı. İki savaş arasındaki çılgın yıllarda, kadınlar kısa etekler giydiler, bacaklarını sergilediler, ama her şeye rağmen eskiden kalma edep duygusunu korudular. Halk arasında, bazen ahırda ya da sandık odasında, güpegündüz, kaşla göz arasında sevişenler varsa da, onlar da elbiselerini çıkarmazlardı.

— *Ya yatak odasındaiken?*

— Yatak ortasında soyunurlardı, ama karanlıkta. Sevişmek, henüz tam anlamıyla kendini bırakmak anlamına gelmiyordu. İki savaş arasında yaşamış genç evlilerin ana babalarının XIX. yüzyıl terbiyesi aldığı, kafalarına son derece keskin edep kuralları sokulduğunu unutmayalım. Bununla birlikte, 1930’lu yıllardan itibaren, ücretli izinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kadınlar da kumsala gitmeye, mayo, şort giymeye, etek-pantolon giyip bisiklete binmeye başladılar... Yavaş yavaş, bedenler de açılıp saçılacaktı.

“O BİR YANARDAĞDI!”

— *Ya o zamana kadar inkâr edilen ya da çoğunlukla tiksinti uyandıran, kadınların zevk alması durumu?*

— Doktorlar, kelimenin gerçek anlamında gözü açılmamış genç kızların hiçbir şey bilmeden evlenmesinden kaygı duymıyorlardı. Cehaletin çok ciddi travmalara yol açtığını fark etmişlerdi. Kadınlar, zevki henüz yüksek sesle talep etmemişlerdi. Bu konuda konuşmuyor, ama üzerinde kafa yoruyorlardı.

— *Umarız düşünmekle kalmıyorlardı.*

— Bazıları kocalarını aldatıyordu, genellikle kocalarından (ya da kendilerinden) daha genç biriyle; ve kendilerini şöyle savunuyorlardı: “O senden daha becerikli.” Bu da, açıkça zevk peşinde koştuklarını gösteriyor. Parisli bir işçi vardı durumunu incelediğim; karısı onunla, uğradığı bir hayal kırıklığını unutmak için evlenmişti. Kadın kocasını sevmiyordu. Gerdeğe girecekleri gün bir sinir krizi geçirdi ve yataktan yan çizdi. Annesi araya girerek kızının aklını başına getirmeye çalıştı. Sahneyi gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz... Bu hikâyeye tam on beş gün sürdü. Kocanın arkadaşları onunla dalga geçip duruyorlardı, öyle ki adamcağız sapma kadar erkek olduğunu kanıtlayabilmek için karşılarında soyunmak zorunda kaldı. Sonunda geçici bir iktidarsızlık baş gösterdi onda da. Nihayet, yirmi yıl evli kaldıktan sonra, kadın aşkı kocasında buldu. Adam aklını kaçırmak üzereydi: “Bir yanardağ gibiydi,” diyordu, “ona yetmiyordum bir türlü.” Bu istisnai vaka, mutlu bir cinselliğin olmamasının gerçekten de sıkıntı yaratabildiğini gösteriyor.

— *Yani, amaç sadece âşık bir çift değil, cinsellik konusunda da açık davranan çiftler kurmak. Evlilik, duygu, haz, üçü bir yerde olacak. Aşkımızın tarihi içinde, gelmiş geçmiş en idealist dönemmiş bu!*

— İdeali, aslında üçünü bir araya getirmektir. Buna ek olarak, çiftler çocuk da istiyorlardı ki bu da işi iyice karıştırıyordu. Üstelik ev dışında da çalışıyorlardı! Yani, çıta çok yükseğe çıkarılmış durumdaydı ve o noktaya ulaşabilenler çok

nadirdi. Bunun üzerine kadınlar, her şeyin yolunda gittiğine inandırmaya çalıştılar kendilerini. 1930'larla 1950'ler arasında ne olup bittiği gayet açıktır: Bazı kadınlar, özellikle Katolikler bir hayal dünyasında yaşamaya başladılar; görevleri gereği evli kaldılar, ama acılar içinde boğuldular. Madalyonun öbür yüzü: Aşk temelinde kurulan birliktelikler, eskisine göre daha kolay parçalanıyordu. İki savaş arası dönemle birlikte pek çok çift bezginliğe kapılarak ayrıldı. Aldatma, aşk konusunda işlerin yolunda gitmediğinin bir göstergesiydi. O zamanki boşanma taleplerinin %75 ila %80'i kadınlardan geliyordu.

AŞK DEVRİMİ

— *Sözünü ettiğimiz kuşaklar, iki dünya savaşının acılarını yaşadılar. Savaşlar aşk ve haz birlikteliğine doğru yürüyüşte bir değişiklik yarattı mı?*

— Aşk devrimi kesintiye uğramadı. Bana öyle geliyor ki cinsellik ve aşk, politik olayların epey dışında kalabilen, kendilerine özgü bir tarihe sahip. Kuşkusuz, askerlerin cinsellikten yoksun kaldığı açık; bunun yanında cephede alttan alta yayılan ve hakkında hiçbir şey bilmediğimiz eşcinsellik var. Bazı askerler, korkunç şiddete maruz kaldılar. Sonradan nasıl oldu da bir aşk ideali edinebildiler tekrar? Öte yandan, erkeklerin yokluğu kadınlara kötü geldi, ve her zaman sadık davranmadılar... Geri dönüşler zor oldu, pek çok boşanma yaşandı, ama evli çiftlerin %90'ı birlikteliklerini sürdürdüler. Birinci Dünya Savaşı'nın kırsal kesime de ne büyük zararlar verdiğini biliyoruz. 1920'li yıllarda, o kadar az erkek çocuk kalmıştı ki, ana babalar kızlarının her istediklerini yapmasına izin verdiler. Böylece özgürleşme hareketi ivme kazanmış oldu.

— *1945'i izleyen yılları, iki dünya savaşı arasındaki çılgin yıllarla karşılaştırmak mümkün; her iki dönem de, aşkta ve cinsellikte özgürleşmenin damgasını taşıyorlar. Savaş çılgınlığından sonra, gençliğin belli bir kesimi zincirlerini kırıyordu.*

— Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Lubitsch ya da Billy Wilder gibi, başka ülkelere göç etmiş Alman ya da Avusturyalı yönetmenlerin çektiği Amerikan filmlerinin etkisiyle gençlik ilk atılımı yaptı. Hem kadın hem erkek sevgilileri olan bir genç kızı anlatan *La Garçonne*, büyük bir skandala neden oldu, ama aynı zamanda büyük başarı kazandı. Colette gibi kimi yazarlar da, biseksüel olduklarını saklamıyorlardı... İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da ikinci bir özgürleşme dalgası geldi.

— *Akla hemen Marcel Carné'nin Les Tricheurs filmi geliyor; Saint-Germain-des-Prés'de aylak aylak dolaşan, edepsizce ve ölümcül zevklerde kaybolan gençlerin yer aldığı...*

— Françoise Sagan'ın *Günaydın Hüznü'nü* (1954) vardır bir de, ya da Claude Autant-Lara'nın *Le Blé en herbe*'i (1953), Louis Malle'ın *Les Amants*'ı (1958); ki her biri skandala yol açtı. Tekrar kazanılan iyimserlik, mutlu olma arzusu, yaşama duyulan iştah aşkın işine yaramıştı. Bu yeni özlemin taşıyıcısı olan gençlik, birden erken bunamaya uğramıştı; savaştan bahsetmek istemiyordu gençler: "Hitler mi, o da kim!" Başka bir dünya talep ediyorlardı. 1945'ten itibaren, hazcılık resmen evli çiftlere de yansdı. *Baby boom* bunun bir sonucu oldu. Çocuklar sayesinde, geleceğe yatırım yapılıyordu.

ZEVK İSTİYORUZ!

— *Ama 1960'lı yıllar, şu konuştuğumuz ideali doruğuna yükseltti. Bu kez, öne çıkan zevkti.*

— 1960'lı yıllarda cinsellik, evlilik ve aşk birbirinden ayrıldı aslında. İnsanlar cinsellik konusunda sürüyle talepte bulundular: Aşk ve cinselliğin bağdaşabileceğinden emin olmak için sevgililerini sınavdan geçirmeden evlenmez olmuşlardı (aslında zaten *Belle Epoque*'ta başlamıştı bu: Tekrar evlenmek isteyen dul kadınlar, damadın onları tatmin edip edemeyeceğini görmek amacıyla mutlaka bir deneme yaparlardı). Sınav iyi geçmezse, çift ayrılıyordu. Sırf yatakta "beş para etmedi-

ği” gerekçesiyle kızları bırakan erkekler vardı. Bu kez, istenen şey, zevkti. Aşk yeterli değildi. Hatta bazen, gerekli de değildi.

— *Size göre cinselliğin ve aşkın özgürleşmesi, önüne geçilemez bir şey miydi?*

— Başka konularda olduğu gibi aşkta da davranışlarıyla ötekilere örnek olan ve sonunda çoğunluğu peşlerine takan öncüler vardır. Kuşkusuz, direnişler de yaşanır. XX. yüzyıl boyunca birtakım ahlakçılar zamanı geriye döndürmeye çalıştılar: “Kadının yeri evidir, kadınlar kürtaj yaptırmassın, erkeklerle nikâhsız yaşamasın.” Ama sözleri havada kaldı. Gençlerde taklit güdüsünün etkisi çok güçlüdür. Bu 1950’lerde flörtte de görüldü: Ötekiler gibi davranmayanlar, sonunda kendilerini gülünç hissediyorlardı. Böylece, adım adım, saf ve temiz aşktan zorunlu cinselliğe varıldı. Dolayısıyla, 1960’lı ve 1970’li yıllarda “cinsel devrim” denen şey, dönüşümlerle dolu onyılların meyvesidir. Doğum kontrol hapları ve kürtajın yasallaşması sayesinde üremenin kontrol altına alınması, bu özgürleşme hareketini tamamına erdirdi. Bundan böyle, isteyen istediği kadar aşk yapabilecekti.

CİNSEL DEVRİM

Dizginsizce Zevk Alalım!

Ve birden, bir patlama yaşandı! Yüzlerce yıllık baskının, cinselliğin üzerine örttüğü örtü, 68 Mayıs'ının baskısıyla yırtıldı. Yasak koymak yasaktı artık! Dizginsizce zevk alalım! Püriten geçmişimizi kapatıp, bembeyaz, yeşyeni bir sayfa açalım! Çırılçıplak soyunmuş insanlar saçlarında çiçeklerle, esrarlı sigaraları ve eşlerini elden elde geçirmeye başladılar. Yeryüzü cennetiydi yaratılan. Hatta... Cinselliğin gizemi devrilmişti. Mutlak öncelik, hazza geçti. Orgazm zorunlu hale geldi. "Sen zincirlerini kırmamışsın!" diye karşı çıkılır oldu buna direnenlere. Aşk duygusu görmezden gelindi, evliliğe gülünüp geçildi. Oldu olacak, şunu da söyleyelim: Bazı sevimli devrimciler, Robespierre'in birer kopyasıydılar. Ve bu bulutlarda uçulan, pervasız dönemin etkileri, o gün bugündür hâlâ geçmedi.

BÜYÜLÜ PARANTEZ

— DOMINIQUE SIMONNET: 1960 ile 1970’li yıllardan, doğum kontrol hapıyla AIDS’in arasında yer alan “büyülü parantez” gibi söz ediliyor; aşkın sonunda bütün zincirlerini kıldığı, her şeyin serbest olduğu bir zevk ve cinsel özgürlük zamanı olarak anlatılıyor. Bu görüntü biraz fazla pırıltılı değil mi?

— PASCAL BRUCKNER: Ne derseniz deyin, sonuçta doğru. O günlerde, ortam özgür aşka son derece elverişliydi: Giderek gelişen bir ekonomi (Otuz Zafer Yılı’nın* en hızlı günlerinde, Fransa, İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı kıtlığın üstüne tekrar refaha kavuşmuştu), olur olmaz her konuda çılgınca bir iyimserlik (kanser yenilecek, kalp krizinin defteri dü-rülecekti), cinsel yolla bulaşan hastalıkların olmayışı (bunlardan en sonuncusu olan frengi alt edilmişti). Dolayısıyla her tür erotik oyun mümkündü; belsoğukluğundan ya da yorgun düşmekten başka tehlike olmaksızın. Âşık insan, birdenbire kendini arzularında keyfince dolaşırken hayal edebilmeye başlamıştı; üstelik frenlenmeden, cezalandırılmadan. Bilim, cinselliğin günah olduğuna dair eski düşüncüyü yenmişti. Özgürlük sınırsız görünüyordu. En azından o devirde öyle bir hava esiyordu.

— Anne-Marie Sohn’un bize söylediği gibi, olgunlaşması onyıllar süren uzunun bir özgürleşme hareketinin geldiği noktaydı bu.

— Aslında yüzyıldan beri, sanat ve estetiğin çeşitli öncüleri bu konuyu tartışmaktaydı. Tıpkı 1930’larda olduğu gibi, ikinci savaştan sonra da şiddetli bir özgürlük isteği baş gösterdi, özellikle gençler arasında. 1960’lı yılların ortalarında, öğrenme isteğiyle yanıp tutuşuyor, bunun için de önümüze çıkan en ufak işaretlere bile sarılıyorduk. Doğruyu söylemek gerekirse, Marcel Carné’nin *Les Tricheurs*’ü gibi, özgür aşk ve orji ütopyasını temsil eden birtakım filmler bizi büyülemiş-

* Fransız ekonomisinin büyüme gösterdiği, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuyla 1975 arasındaki yıllara verilen ad. – ç.n.

ti. Babaların aile içinde, patronların işyerlerinde kural koyucu olduğu, ikiyüzlü bir toplumun içinden çıkmıştık. Ve katı bir çerçevenin içine hapsedilmiş, sertleştirilmiş, içine dönük Fransa'yla bağlarımızı koparmak istiyorduk. Dışarıdan kapabileceğimiz ne varsa –rock, blues, soul, hippiler, uzun saçlar– hepsini sınırsız bir açgözlülükle kucaklıyorduk. Kızlarla oğlanlar, birbirlerinin üzerine atlamaya hazırlanan, ama şimdilik eski yasaklar yüzünden ayrı duran iki kabile gibi bakıyorlardı birbirlerine.

— *Neydi bu eski yasaklar?*

— Kadınların evlenene kadar bekâretini koruması (ama buna adeta şaka gözüyle bakılıyordu artık), okulların karma olmaması, erkeklerin kadınlara bir parça da olsa üstünlük taslaması, bir tür edep duygusu... O zamanlar, bütün Fransa vodvillerin ve aldatmanın gölgesinde (ki şunu da kaydedelim ki, bugün hâlâ var bunlar) evlilik yemini ediyordu. Öte yandan, günün birinde büyüklerimizin de başka tür bir cinsel düzene, özgür cinsellik düzenine geçmeye hazır olduklarını keşfediverdik. Sonuç olarak, tabuları bu yıllarda kırabildiysek bunun nedeni, tabuların zaten neredeyse ölmüş olması, demokrasi ve eşitlik yanlısı bir zihniyet tarafından ufak ufak, içten kemirilmişti. Cinselliğin tarihçileri bunu bize anlattılar: Sanayi devrimine kadar, kırsal kesimde belli bir cinsel özgürlük hüküm sürüyordu, Kilise, sonradan burjuvaların olacağı kadar baskıcı değildi. Hem sonra, sosyalizm ve işçi hareketleri, anarşizm, Rimbaud'nun mirası, gerçeküstücülük, mevcut kurumlara karşı olan öğrenci hareketleri, yasakları yıpratmıştı zaten... O ana dek, sadece bunu görmezden gelmiştik. Çok özgün günler yaşadığımızı vurgulayabilmek için, kendimize Yahudi-Hristiyan kültürü diye muhteşem bir mitolojik düşman uydurmuştuk.

DOLU DOLU YAŞAYALIM!

— *Yani, ahlak örtüsünün bir anda parçalanmasını sağlayan itici güç, Mayıs 1968 mi oldu?*

— Evet. Mayıs 68, bireyin özgürleşme eylemiydi ve ortak ahlakı temelinden çökertti. Bundan böyle, herkes birey olarak yaşayacaktı. Kimse kimseden emir almayacaktı. Ne Kilise'den, ne ordudan, ne burjuvaziden, ne partiden... Ve birey özgür olduğuna göre, arzusunun karşısında kendinden başka engeli yoktu. "Dolu dolu yaşayalım, doya doya zevk alalım." Bu harika bir yeni dünya vaadiydi. Çocukluğumuzdan beri içimize işlemiş bir düzeni yerle bir etme düşüncesi, hepimizi sevince boğuyordu. Baskıdan kurtulup fetheden konumuna geçecektik, tarihin dönüm noktalarından birini yaşadığımızı hissediyorduk.

— *İlk adımı, gençliğin içinden bir kesim atmıştı.*

— Hareket özellikle büyük kentleri ve öğrenci çevrelerini etkiledi. Paris, insanların iyi yaşadığı, ama hâlâ eski önyargıların tutsağı olan Fransa'da bir öncü, bir özgürlük vahasıydı; özellikle, koyu Katolik bir çevreden gelen benim için. Henri-IV Lisesi'nde, öğretmen okulunun hazırlık sınıfı öğrencileri olarak, hevesleri kursaklarında kalmış olanlar için bir cennet kurmuştuk! Cinsellik ve sevgi konusunda tek kelimeyle halimizin harap olduğunu gizlemek için Marksizmi, devrimi, proletaryayı dilimizden düşürmüyorduk... İçimizi yoklayan arzular, coşkular, göğüs geçirmeler vardı. Ama, aldatici bir devrim söylemiyle örtülüydü üzerleri.

— *Ve birden, her şey aynı anda patladı...*

— Kızlar yatakhaneğine girme hakkı talep eden Daniel Cohn-Bendit'ye, Eğitim Bakanı François Missoffe'un verdiği karşılık, zaten yanan fitili tutuşturdu: "İçinize o kadar dert olduysa, havuza gidin siz de!" Mayıs 68, otoriteye, geleneklere karşı bir devrimdir; cinsellik bunun içinde bir deniz feneri, gerçekleşen değişimi ölçen bir araçtır. Cinsel zevk bir anda patlayıvermişti! XVIII. yüzyılda, insanlar, "sizi arzuluyorum," diyeceklerine, "sizi seviyorum," derlerdi. Bu kez şiarımız, "seni seviyorum," değil, "seni arzuluyorum"du.

ŞEKER DÜKKÂNINDAKİ ÇOCUKLAR GİBİ

— Demek “cinsel devrim” dedikleri buymuş. Bu terim, tam olarak neleri kapsıyordu?

— Herkes arzu duyma hakkına, başka birine ilgisini belli edenler de cezalandırılmama hakkına sahip olacaktı; o zamana dek libidolarının ifadesi konusunda hep baskı görmüş kadınlar için bu büyük bir yenilikti. Eskiden, tam son aşamaya geldiğinde sona eren, eksik aşklar yaşırdı kadınlar (“ailem razı olmaz, evlenene kadar bekâretimi korumak istiyorum”), çoğu Müslüman için durum hâlâ böyle. Artık kapı açılmıştı: Genç bir kız keyfi kimi isterse seçebilir, toplumun, ana baba-sının, ailesinin kıstaslarına karşı gelebilirdi...

— *Ve zevk talep etmek de meşruydu.*

— Bütün dengeler sarsılmıştı: Artık ön plandaki sorun, zevkin yasaklanması değil, tam tersine, zevk duyma hakkıydı. Büyük bir devrimdi bu: Arzunun başka bir yüzü, kadınca arzunun varlığı kabullenilmiş oluyordu; kadınca arzu, erkeklerinki gibi salt itkiyle özetlenecek gibi değildi. Ve böyle olduğunun kabullenilmesi, arkasından gerçek anlamda eylemi getirdi. Bütün bunlar, bir gizemi çözmek için duyulan istek, sebat ve inatla yaşandı.

— *Somut olarak konuşursak, eyleme geçmek, nasıl bir şeydi?*

— Söyleyelim: Herkesin herkesle yattığı bir dönem oldu bu, arzudan, bir o kadar da meraktan dolayı. Şeker dükkânındaki çocuklar gibiydiler! Nihayet, isteyen istediği kadar şeker yiyebilecekti! İnsanlar, kendi kendilerine şöyle söylüyorlardı yatarken: “Yapmazsam ya aptal gibi görünürüm ya da geri kafalı; hem bakarsın, iyi çıkar.” 1960’lı ve 1970’li yıllarda, bir yandan da inanılmaz bir açgözlülük vardı: Hayat, deneyimlerin renkleriyle akıyordu. Hiçbir şeyi reddetmeyelim, deniyordu, eşcinsellik deneyimlerini bile.

“PENİS BAŞININ KALKMASI, BİR BAŞKALDIRIDIR”

— *Kabul edelim ki, bütün bunlar gayet bulanık bir entelektüel dille sarılıp sarmalanmıştı. O dönemde cinsellik hakkında sürüyle teori ileri sürülüyor, genellikle de saçma sapan konuşuluyordu.*

— Aslında herkes sefahat yanlısı olmayan, çelişkili teorisyen Freud'u okuyordu tabii, ama en gözde yazar, Wilhem Reich'ti. Düşünceleri (aşırı solcu bir fraksiyon, bunları Freud'la Marx'ın bir sentezi gibi kabul ederek kullandı) o dönemin delice hevesleri için biçilmiş kaftandı. Reich'a göre, faşizm ve Stalincilik fenomenlerinin ikisini birden, orgazm olamamayla açıklamak mümkündü: İnsanlar kendilerine bir Hitler ya da bir Stalin buluyorlarsa, bunun nedeni orgazma ulaşamamalarıydı. Reich, Birleşik Devletler'de FBI tarafından hırpalandığı ve 1950'de ölmesinden önce bir akıl hastanesine kapatıldığı için bir şehit gibi görülüyordu. Orgazmın, deniyordu, etkisi sadece haz vermekle sınırlı değildir, politikaya da uzanır. Bugün yayınlarını okurken gülmekten iki kat olduğumuz *Sexpol* hareketindeki Troçkistler bize, insanoğlunun özgürleşmesinin sadece grevden değil, aynı zamanda yataktan da geçtiğini anlatıyorlardı: Kadın ve erkek işçiler, geceleyin birleşirken, “büyük akşam”ın gelişini hızlandırmak için aynı anda doyuma ulaşmalıydılar; yoksa tehlikeli bir enerji fazlası kalırdı üzerlerinde, ve patron buna el koyabilir, bu da toplumun geri kalmasına neden olurdu. İnanılmaz bir karmaşa vardı ortalıkta, ama şuna inanıyorduk: “Ne kadar çok sevişirsem, devrime o kadar katkıda bulunmuş olurum!” Hatta Raoul Vaneigem, bugün insanın içini ezen, şöyle bir söz oyunu yapmıştı: “Penis başının kalkması, bir başkaldırıdır!”

— *Yani, özgür aşk, tam bir ideoloji haline geldi. Seks gral'i, mutluluk getirecekti...*

— ... ve dünyaya barış. Bol keseden atılan laflara rağmen, proletarya devrimi gayet zor durumdaydı (proletaryanın amacının devrim yapmak değil, burjuvalaşmak olduğu gayet açık-

tı), üçüncü dünya ise uzaktı. Oysa cinsellik, vaatlerle doluydu. Hayatlarının en mahrem bölümüyle birlikte bütün bireylere kucak açıyordu. Bu nedenle, özgür aşk, revaçta olan bütün ideolojilere yamanmak istendi. Tarihsel materyalizm cinsel devrimi ne ölçüde destekleyebilirdi? Lenin, Reich'la bir noktada buluşabilir miydi? Dört bir yanda verimli bir taşkınlık vardı, özgürleşen sadece bedenler değil, aynı zamanda dildi.

“ALT ALTA, ÜST ÜSTE SEVİŞİN”

— *Bu bir dogmadan öte, düpedüz bir gizem dinine dönüşmüş!*

— Evet. Cinsellik, dinin bir uzantısı, tövbe etmenin en kolay, en ulaşılabilir yöntemi. Zevki ve şiiri bağdaştırıyordu kendinde. Arzunun çok üstündeydi. Sevişirken Rimbaud'yu, Breton'u, Eluard'ı düşünüyordu insanlar. İnanişe göre, cinsellikte evrensel bir aşk vardı. İncil'den alınıp çarpıtılmış şöyle bir cümleye varana kadar: “Alt alta üst üste sevişin.” Yeni baştan, ilkel bir Hıristiyanlık biçimi keşfediliyordu. Tarihte, beden bahane edilerek pek çok sapkınlık icat edilmişti, cennetin şimdi ve hemen gerçekleşmesi gerektiği, ahiret mutluluğunun ve sevincin öncelikle kız kardeşlerle erkek kardeşler, rahiplerle rahibeler, kadın ve erkek keşişler arasında yaşanması gerektiği düşüncesiyle. Bu hareketler genellikle cinsel ilişkiyle başlamış, Kilise'nin hiç şakası olmadığından odun yığınlarının üstünde, korkunç işkenceler içinde son bulmuştu. Cinsel devrim, işte bu geleneğin devamcısıydı.

— *Bütün bu söyledikleriniz, eskidikçe komik geliyor insana. O günlerde amma saflarmış doğrusu.*

— Hippi hareketinde biraz saflık ve aptallık vardı, ama bunun yanında İncil'in ruhuna uygun bir gönül yüceliği, kaynaklarını dosdoğru Yahudi-Hıristiyan geleneğinden alan, bir aşk mesajı taşıyıcısı oldukları inancı da eksik değildi. Cinsellik, yüzlerce yıldır aydınlığın düşmanları ve Yahudi-Hıristiyan kültürü yüzünden yaşayamadığı her şeyle barışmış yeni bir Âdem,

yeni bir varlık üretecek bütünsel bir hareketin bir parçasıydı. İnsanlar, şehvet oyununda, hiçbir oyuncunun yakalayamadığı, hepsini aşan bir gerçeklik olduğuna emindiler. Ve özünde, hepimiz bizim üstümüzde olan, binlerce yıldır tarihin içinde fizizlenen ve ilk bizim keşfettiğimiz bir gücün temsilcileriydik. Birer kâşiftik aslında. Seks, cennet bahçesiydi! İçine girmeyi bir türlü kabullenemeyip komünün kapısında bekleyenler vardı, ama kimsenin eğlenceden geri kalmamasını sağlamak şarttı. Seks, umudu müjdeliyordu. Ve umut, insanlar arasındaki duvarların yıkılması, nefretin tükenmesi, evrensel bir dilin kurulması demekti. Çocukta arzu duyan bir varlık, yetişkinde bir zamanların çocuğunu görüyordu hippiler. Böylece, Batı tarihinde baştan beri var olan eski ütopya gerçekleşmiş oluyordu!

İNSANLIĞIN KURTULUŞU SEKSTE

— *Bu dediğiniz, komünizm yanılsamasına benziyor fazlasıyla.*

— Cinsel devrim, partinin olmadığı, öğretinin olmadığı, Goulag Adaları'nın olmadığı komünizmdir, ki böylesi hiç fena sayılmaz. Komünizm yanılsamasının kendisi de, Hıristiyanlığın ve sapkın Yahudi mezheplerinin milenarist mesajının elden geçirilmiş halidir. Hepsinin aynı soydan geldiği yadsınmaz. Chesterton'un müthiş bir sözü vardır: "Modern dünya, zıvanadan çıkmış Hıristiyan düşüncelerle dolu." Cinsel devrim de bunlardan biriydi.

— *Bu çılgınlık, bir entelektüel azınlığın ve kafası hafif dumanlı çiçek çocuklarının marifeti değil miydi?*

— Bugün bu konuda yorum yapmak zor. O çılgınlık, her şeye rağmen bir kitle hareketine dönüştü. Hippileri, müziği, uyuşturucuyu önüne katmış olan rüzgâr hem Birleşik Devletler'den esiyordu, hem de İngiltere ve Hollanda gibi, erotizmin bir ölçüde serbest olduğu Protestan ülkelerden. 68'in en büyük kazanımı, arzularındaki devrimdir, ve sonradan Foucault, Deleuze, Guattari tarafından bunun teorisi de geliştirildi... Ge-

nel bir iyi niyet havası içindeydi insanlar, saf, ama verimli bir iyi niyet: Seks, içimizdeki bütün kötü itkileri küle dönüştürecek. Kötülüğün kökeni cinsellik olduğuna göre, sevişerek iyi insanlar olacaktık.

“ÖRÜMCEK KAFALININ TEKİSİN SEN!”

— *Bu özellikle, Birleşik Devletler’deki hippî hareketinin mesajıydı.*

— Bazı hippiler, seksi bir tür formaliteye, günaydın demenin sevecen bir yoluna dönüştürmüşlerdi. Rus anarşist Aleksandra Kollontay, “Cinsel ilişki, iki kişinin birlikte bir bardak su içmesi kadar sıradanlaşmalı,” diyordu. Doğum kontrol yöntemleri sayesinde çocuk sahibi olmayacaklarından ya da hastalık kapmayacaklarından gayet emin olduklarından, keyiflerince hareket etmekte özgürdüler. Hem sonra sevişmek gerekli bir şeydi, modaydı! Yaşanan günün tarihini ıskalamamalıydılar.

— *Ama bu tuhaf devrimin bir de gizli yüzü vardı: Kuralcı bir söylem, grubun baskısı, sapkınca suçlamalar... Özgür aşk öğretisini benimsemek, hiç homurdanmadan bedenlerini sunmak, ya da kendilerini analiz etmek, özeleştiri yapmak, yola gelmek zorundaydı insanlar. Özgürleşme açısından bakarsak, buna düpedüz terörizm denir!*

— Kesinlikle öyle. Seks, ansızın terör saçmaya başlamıştı. Farkında olmadan bir öğretiden bir başkasına geçiyordu insanlar, çünkü yeni olan her şey harika görünüyordu. Önceden yasaklı olan zevk, şimdi zorunlu hale gelmişti. Havada gene baskı, tehdit kol geziyordu, yasalardan değil, kurallardan kaynaklanıyordu bunlar. Yasak tersine dönmüş, yeni bir mahkeme kurulmuştu: Mümkün olan herkesle, her şekilde sevişmek yetmiyor, belli bir biçimde zevk duymak da gerekiyordu. Bundan kaçınan herkes, gerici bir döküntü, eski dünyanın bir kalıntısı gibi görülüyordu. Yatağa girmek istemeyen kızları suçlamanın bir yolu vardı artık: “Vay canına, sen hâ-

lâ oradasın demek! Örümcek kafalının tekisin sen!” Yavaş yavaş, Alain Finkielkraut’la benim “zorunlu orgazm diktatörlüğü” dediğimiz şey gündeme geldi; kadınlarla erkeklerin aynı şekilde zevk alması gerektiği düşüncesi. Bunu yapabileceğini göstermek zorundaydı herkes. Erotizm bir marifet olup çıktı. Partnerler ve orgazmlar karınca gibi çoğalmaya başladı. Seks, bir zorunluluğa ve bir başarıya dönüştü.

— *Evlilik unutuldu, duygu denen şey küçümsendi! Aşk tarihimizin başından beri bir araya ya da karşı karşıya gelip duran üç aşk bileşeninden, çok uzun zaman baskı altında tutulan zevk mutlak birinciliği aldı ve öbür ikisini ezdi. Hatta Deleuze ve Guattari, “seviilmek için duyulan iğrenç arzu,” derler.*

— Çok akıllı kafalardan bile aptalca sözler çıkabilir... Beden, altüst oluşun metaforu gibi görüldüğünden, kalan ne varsa bir aksesuvarı, duygu ise dibe itilerek gizlendi. İnsanların yüzyıllar boyunca arzularını güzel sözlerle, güzel duygular perdesiyle maskeleydikleri düşünüliyordu. Öyleyse, yırtmak gerekirdi bu perdeyi! Türküler hâlâ aşkı anlatırken, *rock and roll* ve pop, vahşice cinsel açlık çılgınlıkları atıyorlardı (“*I can’t get no satisfaction*”, “*I want you!*”). Artık, istekleri doyurmak-tan daha önemlisi yoktu. Yasak ve yoksunluk, kökü kurutulması gereken hastalıklar gibi parmakla gösteriliyordu; aşk duygusu, olağanüstü karmaşıklığı ve kadim hayaletleriyle (sahip olma arzusu, kıskançlık, sırlar), kara listeye alınmıştı.

VE AŞK, EDEPSİZLİK OLUP ÇIKTI

— *Burada da, değerlerde tam bir tersine dönüş görüyoruz: Yasak olan artık cinsellik değil, aşk duygusu.*

— Evet. Aşk, edepsizlik olup çıkmıştı. Bu cinsellik fanatizminde, aşkın erotik altyapısının üzerinde yükseldiğine, duyguların ise arzusunun ifadesinden başka bir şey olmadığına inanmıştı herkes. Bu da, geçmişten kalma bir bayağılık gibi görülen cazibe kavramının da reddini getirdi: Fiziksel kıstaslar, güzellik, estetik, eski dünyanın kalıntıları gibi görülüyordu.

— *Teorik olarak, herkes herkesten hoşlanabilirdi, hoşlanmalıydı...*

— Erkeklerin ve kadınların, eski sefil stratejilere başvurmada, olanca dürüstlükleriyle birbirlerine el uzatabileceği düşünülüyordu. Dominique Desanti, dönüşümlü cinsel ilişki temeli üzerine kurulmuş Kaliforniyalı bir topluluktan bahseder: Her akşam, herkes mutlak eşitliği kurma amacıyla yeni biriyle yatmak zorundaymış. Ne var ki, şişko ve çirkin bir kız, kendine eş bulmakta giderek zorlanır olmuş; oğlanlar sıralarını atlıyorlarmış, ve kızcağız her akşam evin verandasının altında durup bağıriyormuş: “Yok mu beni isteyen?” Cinsel komünizmde, eski engeller varlığını koruyordu.

— *Çift halinde yaşamak ise, kepezeliğin daniskasıydı: Çift, ilkel, gerici bir birliktelik olarak kabul ediliyordu.*

— Evlenen insanlar bize çok dokunaklı geliyordu, onlar için de biz birer yüz karasıydık. Biz, birine karşı kıskançlık duyarsak bile bunu yüksek sesle söyleyemiyorduk. Dayanamayıp dile döken olursa, arkadaş çevresi adeta acıyordu ona: “Neden kıskandın? İyice düşün bunu. Partnerinin başka biriyle yatmasının sana ne zararı olabilir?” Konuşarak tedavi yöntemi, yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştı bile. Böylece, bugün olduğu gibi kendi kendimizi yiyip bitireceğimize, mantıklı olmaya çalışıyorduk: “Aman canım, belki de yanılıyorum. Ne olur kız arkadaşım alt kattaki komşuyla yatarsa? Ben de alışverişe giderim o sırada, olur biter.” İki kişinin birlikteliği, daha kalıcı olması umulan çokeşliliğe doğru giden yolda geçici bir evreydi. O zamanlar, kelimenin gerçek anlamında terör esi-yordu evliliğe karşı.

YENİ DÜNYA DEDİKLERİ BU MUYDU YANİ?

— *Çocukların bile yeri vardı bu büyük davada.*

— Çocukların, ana babalarının aldığı eğitimin tam tersi bir anlayışıyla yetiştirilmesi, yani arzularının teşvik edilmesi gerekiyordu. Bazı ana babalar, işi onların karşısında sevişmeye

kadar vardıyordu. Bir keresinde Kopenhag'da, ünlü Christiania komününün bir akşam yemeğine katılmıştım; tabii sadece sebze ve meyve vardı sofrada (et yemek büyük suçtu): İsa'ya benzeyen genç sakallıların yumuşak bakışları altında, veletler masaların üzerinde dolaşüyor, tabakların içinde yürüyor, herhangi bir yasakla karşılaşmaktan umudu kesince, tabakları deviriyor ve birbirlerinin suratına püre amıyorlardı. Uzun saçlı yetişkinler, "Evet, haklısınız," diyorlardı onlara, "ama keşke büyüklerinizin kafasına peynir fırlatmaktan beş dakikalığına vazgeçseniz de, onlar da sohbete devam edebilsinler" ... Yeni dünya dedikleri, buydu işte...

— *Birtakım "entelektüeller", açıkça pedofiliye övgü düzmeye kadar vardırırmışlar işi.*

— Dakika başı her yerde, çocuğun da cinsel duygularının olduğu anlatılıyordu. Pedofili kabul görmüş değildi, ama belli sayıda savunucusu vardı. Cinsel yaşamla ilgili birleşik bir cephe kurulmuştu adeta, 1983'te, AIDS'in halk arasında yayılmasıyla birlikte dağıldı. Kendi kendimize, cinsel mucizenin bütün yaşlar ve bütün kuşaklara hakkaniyetle bölüştürülmesi gereken bir yetenek olduğunu söylüyorduk. Örneğin *Harold et Maude* filminde, yaşlılar da herkesle aynı nimetlerden faydalandırılır. O dönemin masumiyeti ve saflığı, sanat, edebiyat, müzik gibi alanlardaki olağanüstü verimliliği de açıklar. Her yönde patlama yaşanıyor, tabii yataklarda da.

— *Ama her zaman mutlu sonuç vermiyordu...*

— Belli bir şiddet vardı. Herkes, bir yerden sızıveren aile mirasını ve özündeki çamuru kendinde taşıyordu. Kimse kabul etmek istemiyordu, ama miadını doldurduğunu sandığımız bu ihtiyar dünya, yenisinin yıldızlarının altından sırtıyordu hâlâ (zevk yuvası olarak kabul edilen Club Med'de olduğu gibi; *Les Bronzés* adlı filmde, buradaki güzel kızları da hep aynı kişiler tavlardı). İnsanlığı kurtaracağı beklenen, gerçeği yumuşatan sözlerin, bu cennet mutluluğunun ardında gerçek bir hoyratlık vardı; aşktaki seçim yasaları olanca canlılığıyla varlığını sürdürüyordu. Yavaş yavaş, bu işte kaybedenler, kurbanlar, bir kenara itilenler olduğunu, ve sabah akşam

mertlikten bahsedilmesine karşın, yeni bir yalanlar evreni kurmakta olduğumuzu fark ettik; oysa büyüklerimizin evrenini bozmak için canınızı dişimize takmıştık.

İKİNCİ BİR KURTULUŞ

— *Bu hikâyenin de ilk kurbanları, gene kadınlar oldular.*

— Kadınlar kendilerini bir kenara atılmış hissettiler. Her şey, erkeğin cinsel doyum mekanizmasına, fizyolojik ve ruhsal gerginliği giderebilen tek şey olan tatmin duygusuna göre düşünülmüştü. Kadınlar, hızlanan cinsel tüketimin içinde kendi yerlerini kestiremediler; ateşi başına vurmuş erkeklerin keyfine göre hareket eden nesneler olmak istemiyor, yeni haklar talep ediyorlardı: Kürtaj, doğum kontrolü, arzularına saygı gösterilmesi ve erkeklerden farklı bir biçimde cinsel doyum ulaştıklarının kabul edilmesi... Bugün hâlâ var olan, cinsel ilişkide rıza sorunu ortaya atılmıştı. Feministlerin bir bölümü böylece erkeklerin karşısına dikildi; daha geçimli olan başka bir bölümüyse, erkeklerle kadınlar arasında daha uyumlu ilişkiler kurmaya çabaladı. Ve bir de, her ilişkide duygunun yeniden doğması, boğmaya, dizginlemeye çalıştığımız, dile getirmeye cesaret edemediğimiz o özlem vardı.

— *Ve günün birinde, cesaret ettik buna. Birtakım insanlar, örneğin Roland Barthes (Bir Aşk Söyleminden Parçalar), Michel Foucault (Cinselliğin Tarihi), Alain Finkielkraut ve bizzat siz (Le Nouveau Désordre amoureux), eleştirilere başladınız ve bu koca cinsellik yarılsamasının iflas ettiğini duyurdunuz.*

— Anlatmaya çalıştığımız şey, cinsel devrim kavramının hiçbir değerinin olmadığı, aşkın yeniden kurgulanamayacağı, aşkı ilerleme olamayacağıydı. Roland Barthes, cesaretini toplayıp şunu bile söyledi: “Hayır, aşk utanılacak bir şey değildir! Ben, sevmeye devam ediyorum; beni ilgilendiren sadece arzu değil; bazen, aşk acısı çekmeyi de istiyorum.” Barthes, o zamanlar grotesk kabul edilen Werther’den alıntı yapı-

yor, Rousseau'dan ve klasik edebiyat cehennemine gömülmüş bütün o kişiliklerden bahsediyordu.

— *Duygu denen şey, ansızın, tekrar değer kazanmıştı.*

— Evet. Birdenbire, duyguyu, cinsel arzudan daha devrimci bir şey olarak görüp talep etmeye başlamıştık. Bu, özellikle eşcinseller arasında cinselliğin çılgınca tüketilmesini engellemiyordu, ama artık cinsellik zorunlu olmaktan çıkmıştı. İnsan hem bütün bedensel heveslerini giderebilir, hem de tıpkı eskisi gibi sevebilirdi. Böylece *La Princesse de Clèves*'i, *Yitik Zamanın Peşinde*'yi, *Belle du Seigneur*'ü yeniden keşfettik. Duygu, arka kapıdan tekrar süzüldü içeri. Sanki ikinci bir kurtuluş yaşanmış gibiydi.

KAYGILI CİNSELLİK

— *Hem tanığı olduğunuz, hem de eleştirisini yaptığınız bu hareketli evreyi, artılarıyla eksileriyle bugün nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— Her şeye rağmen, bilanço olumlu. Gerçekleştirdiğimiz cinsel devrim, dünyanın pek çok ülkesi için olağandışı bir ideal hâlâ. Aşırılıklar, taşkınlıklar, sabit fikirlilikler bir yana, kadınlar inkâr edilemez haklar kazandılar (boşanma, kürtaj, doğum kontrolü gibi). Düşünün hele, 1970'ten beri, babayla anne, tam bir eşitlik içinde, aile reisi unvanını paylaşıyorlar. Bu dediğimiz Mağrip'te uygulansa, bir devrim olurdu! Birey, ortaçağdan bu yana, ayağına dolaşan feodal, yönetsel, dinsel, toplumsal, ahlaksal ve cinsel yükümlülüklerden yavaş yavaş kurtuldu. Ne var ki şimdi Batı'da, şaşkınlıkla bu özgürlüğün bir bedeli, bir ağırlığı olduğunu, karşılığında sorumluluğun ve yalnızlığın geldiğini keşfediyoruz.

— *Yani, bu da madalyonun tuhaf yüzü, öyle mi?*

— Öte yandan, geleneklerin her zaman baskıcı olmadığını ve tersine, insan topluluğunu güvenceye alan, yararlı bir koruma alanı da oluşturabildiğini, ailenin, çocuğun, çocuk doğurmanın hâlâ büyük mutluluk kaynağı olduğunu da anlıyo-

ruz... Kuralsız bir dünyada, çiftler sürekli olarak kendi kurallarını gözden geçirmeye razı olmak zorundadırlar. Bunun sonucunda, cinsellik belki özgürleşti, ama kendi içinde sıkıntı yaratmaya başladı. Acaba iyi ana babalar mıyız? İyi eşler miyiz? İyi sevgililer miyiz? Modern birey, hiç durmadan kendini keşfetmek ve değerlendirmek zorunda. Aşklarımızın, ailelerimizin, çocuklarımıza verdiğimiz eğitimin üzerine çöken sıkıntı da bundan doğuyor. Dil, eskiden baskıların kaydını tutarken, şimdi sızlanmanın kaydını tutuyor: Birey, özerkliğin korkunç bir bedeli olduğunu düşünerek avutuyor kendini. "Mayıs 68'i, şu an olduğumuz gibi olmamak için yapmıştık," diye çok yerinde bir söz etti desinatör Wolinski. Bunun anlamı da, 68'in parolalarının bizi aldattığı, beklenmedik sonuçlara yol açtığıdır.

KAYBEDİLEN MASUMİYET

— *Mayıs 68'in üstüne, sevmek daha mı zor şimdi?*

— Bugün her şeyi, hemen, aynı anda istiyoruz: Hem çılgınca aşk hem güvenlik; hem sadakat hem dünyaya açık olmak; hem çocuk hem mutlak özgürlük; hem tekeşlilik hem de uçarılığın sarhoşluğu olsun. Çelişkili ve çocukça talepler bunlar; aslında Mayıs 68 ruhunun uzantıları. En hassas, en kırılgan duygu olan aşk üzerine kurulan çiftlerin yazgısı, kısa ömürlü olmak ve krize girmektir. Cinsel özgürlük, yetişkinlerin sırtında bir yükür. Aslında, cinsel özgürlüğü keşfedip elde etmek, birinin sunmasından daha kolaydır. Kimi gençler, önlerine tepsiyle getirilen bu özgürlüğü geri çeviriyorlar; ondan çıkarları olduğu, cinsellik onların gözünde gizemlerinden ve korkutuculuğundan hiçbir şey kaybetmediği halde. Büyükannelelerinden öğrendikleri, ihtiyattan, bilgelikten, melankoliden oluşan, Mayıs 68'in kökünden kazıdığı eski aşk dilini özlüyorlar.

— *Bütün aşırılıklarıma rağmen, 68 ütopyasında güzel bir umut vardı. Bir rüyaydı o, kuşkusuz çocuksu, ama dürüst bir rüya. 1970'lerin masumiyeti yitip gitti mi?*

— Evet, öyle oldu. Geriye sadece, mucize kabilinden bireysel aşk hikâyeleri kaldı. 68’de işlediğimiz hata, tarihin, verilerin birbirine eklenerek büyüdüğü bir miras olduğunu ve eskinin korkularını siler silmez yeni kuşağın, kusursuz bir cinselliğin tadını çıkarabileceğini düşünmemizdi. Bu yanlış. Türümüzün tarihi, her erkek ve her kadınla yeniden başlar. Cinselliği evcilleştirebileceğimizi sandık. Ama gerçekte, hâlâ ele avuca sığmıyor. Seks, saplantı haline gelen, kaygı veren bir bilmece, bugün onu ne şekilde yaşıyor olursak olalım. Onu sıradanlaştırdığımızı sanmıştık, oysa bugün hâlâ elimizi ayağımızı birbirine dolaştırıyor. Büyük olasılıkla, seksi sorgulamaktan asla vazgeçmeyeceğiz. Günümüzün çılgınlığı, aşkı sürekli olarak, olanca yoğunluğuyla, gölgeler ve bulutlar olmaksızın yaşamayı istememiz. Aşk, gereğinden fazla değer kazandı. Seks ise, yeni teolojimiz haline geldi. Yatıp kalkıp seksten konuşuyoruz, üstelik bayağı, kötü bir dille, yaltaklanırcasma. Bütün bunlara karşı bugün tek silahımız, gülüş. Evet, en iyisi hep sine gülüp geçmek.

— *Bir keresinde şöyle söylemişsiniz: “Aşk, var olan en antidemokratik itkidir.” Hikâyenizin ana fikri bu mu?*

— Evet. Aşk, demokratik değildir, adalet ya da hak kavramlarını karşılamaz. Aşk, bir tercihtir, yani bir varlığın, bir başkasının zarara uğraması pahasına, haksızca seçilmesi. Neden y’ye değil de x’e âşık oluruz? Çünkü x bizi allak bullak eder, oysa y içimizde herhangi bir kıpırtı uyandırmaz. Üstelik, bizi acıdan deliye çevirecek bir pisliğe de gönlümüzü kapatabiliriz. 68 ruhunda var olup bugün ölen şey, arzunun ve duygunun saflığı, seksle ilgili her şeyin harika olduğu düşüncesi. Şimdi, aşkın, peşinden bağımlılığı, kendini hiçe saymayı, tutsaklığı, ayrıca fedakârlığı ve değişmeyi sürüklediğini biliyoruz. Tekrar keşfetmemiz gereken, aşkın bu karmaşıklığı.

YA ŞİMDİ...

Sevmekte Özgür müyüz?

Ya şimdi? Her şeyden vazgeçtikten sonra, bu serüvendeki yerimize ne oldu? Aşkın üç bileşenini nasıl bağdaştırıyoruz: Evlilik, haz ve duyguyu? Yüzlerce yıl süren baskıların, mücadelelerin ve kazanılmış özgürlüklerin üstüne, şimdi üçünü birden istiyoruz. Her şeyi istiyoruz. Ve hemen. Hırslımızın sonu yok. Tabii hayal kırıklıklarımızın da: Yalnızlık, parçalanmış aileler, pusulasını şaşırılmış yetişkinler; ve aids, acılar, yaralar. İçimizi daraltan gerçeklik bu işte: Aşkı özgürce yaşamak, baskı altında yaşamaktan daha kolay değil; atalarımız, belki de bizim görünmeye çalıştığımızdan daha az mutlu değillerdi. Kendi seçimlerimizin anaforunun karşısında, yapayalnızız. Bu, upuzun hikâyemizin (şimdilik) sonu. Devamını herkes, özel hayatında kendi getirsin.

AKLA SIĞMAYAN ŞİMDİKİ ZAMAN

— DOMINIQUE SIMONNET: *Eski dönemler için yaptığımız gibi, tarihçi gözüyle çağdaşlarımızın aşk konusunda gösterdikleri tavırları inceleyecek olsak, filmlerde, romanlarda, televizyon programlarında tuhaf bir karışım bulurduk: Kızıymış duygular, arzu ve baştan çıkarma saplantısı, ilkel, kaba sabab bir cinsellik manzarası, hayal kırıklığı nutukları... Günümüzde aşkın en belirleyici özelliği, tutarsızlık mı yoksa?*

— ALICE FERNEY: Kuşkusuz, eskiden olduğundan daha fazla değil. Sadece, yarının tarihçilerinin keşfedecekleri (ya da uyduracakları) tutarlılığı bugün bakınca seçemiyoruz aşkta. Paul Veyne'in ve Jacques Solé'nin başka konular için kaydettiği gibi, filmler ve romanlar, tıpkı basın-yayın organları gibi, yanıltıcı aynalardır. Bugün çarpıcı olan, aşk hakkında söylenenlerle, gerçek aşk hayatımızın arasındaki çelişki. Cinselliğin bayağılaşması ve kalplerin kırılması hakkında yazılar yazıyoruz, oysa aşk, kadınların da erkeklerin de rüyalarını süsleyen ince ve önemli bir şey hâlâ. Aslında, romantik (yani klasik) görünmekten korkuyor olabilir miyiz acaba?

— *Demek ki, bu kitabın başından beri peşinden koştuğumuz, her an her yerde var olan, akıl sır ermez aşkı, çağdaş gerçekliğin içinde kavramak için başka göstergeler, başka kaynaklar bulmalıyız.*

— Michel Foucault'nun dediği gibi, günah çıkaran papazların yerini alan doktorlar, jinekologlar, psikologlar ve seksologlar, aslında bize daha güvenilir bir tablo çizebilirlerdi. Örneğin, genellikle pek çok kızın 12 yaş civarında, çok erken yaşta cinsellikle tanıştığı iddia ediliyor. Öyle olanı da var, ama ortalama gerçek yaş bugün 18 civarında. Ve jinekologlara sorarsanız, kızların çoğu, bu deneyimi vaktinden erken yaşadıklarını düşünüyorlarmış... Her ne olursa olsun, biz de tarihçileri örnek alarak alçakgönüllü davranmalı, birbirleriyle çelişkili şeylerin aynı anda var olabileceğini kabul etmeliyiz. Çağdaş bir olguyu çember içine alıp tanımlamaya çalışmak tehlikeli, hatta olanaksızdır. "Bir çağa ait olmak, o ça-

ğın anlamını kesinlikle kavrayamamak demektir,” diye yazar Hermann Hesse *Bozkır Kurdu*’nda. Günümüz aşkının karşısında, belki de tarihçilerin geçmiş karşısında olduğu kadar çaresiziz.

HER ŞEY MÜMKÜN

— *Ama tarihçilerden daha çaresiz değiliz. Dolayısıyla, gene de kadın ve yazar duyarlılığımıza dayanarak sorunu irdelemeyi deneyelim; siz, romanlarımızda aşkın izini sürüyorsunuz.*

— Bence günümüzde en çarpıcı olan, sevmeye biçimlerinde ki patlama, ilkelerin yok olması: Herkes kendi duygusal hayatının yönetimini eline aldı, ve bu Tarih’te bir ilktir (Pascal Bruckner’in anlattığı gibi, 1970’li yıllarda bile, cinsel devrim bir baskı üretiyordu, “özgürleşmek” zorundaydı insanlar). Eşcinsellik kabul gördü, kürtaj artık bir suç değil, kadınların eşlerini aldatması da öyle... Kuşkusuz, herkesin kendince kuralları var, ama artık seçimlerimizi yaşayabiliriz. Bugün, keyfimizin çektiği gibi sevebiliriz. Her şey mümkün.

— *Bir araya gelmesi gayet zor olan üç aşk bileşenini, yani cinsellik, evlilik ve duyguyu bağdaştırmak artık Kilise’ye ya da devlete değil, bizlere düşüyor.*

— Bütün aşk tarihi boyunca, evlilik ve cinsellik kontrol altında tutuldu; yalnızca duygu, her şeye rağmen, özgür kaldı: Bireyi biriyle yaşamaya, biriyle yatmaya zorlamak mümkündü, ama başka birini sevmeye değil... İşler değişti. Artık, üstelik AIDS tehlikesine rağmen, cinsellik Kilise’nin etkisinden kurtuldu, tıptaki ilerlemeler sayesinde üremeden ayrıldı, psikanalizle suçtan arındı. Hatta, suç, arzu yokluğuna yüklendi, cinselliğin de böylece yüceltildiği bile söylenebilir. Aşk temelinde kurulan evliliklere gelince; zorunlu olmaktan çıkarak dinin ya da ailenin kurallarından koptu onlar da; boşanma utanılacak bir şey değil şimdi, eşler de yasalar karşısında eşitler.

— *Yani, özel hayatta tam bir özgürlük var.*

— Modernizm, bu uçsuz bucaksız özgürlüğün görüntüsünü yansıtıyor: “Çocuk istemiyorum; evlenmeden yaşamak istiyorum; senden ayrılmak istiyorum...” Özel hayatımız hâlâ yasaların kontrolünde olsa da (annelerin karınları doktorlar ve hukukçular tarafından denetleniyor), ortak ahlak anlayışına, teknolojik ilerlemeler sayesinde de doğaya eskisi kadar bağımlı değiliz. Batı’da upuzun yüzyıllar boyunca hüküm süren toplumsal hadım düzeni öldü, diyesi geliyor insanın. Ama buna inanalım mı? Toplumumuz ilkelerini koruyor olabilir mi? Aşkın üç yüzü gerçekten özgürleştirdi mi?

HER NE PAHASINA OLURSA OLSUN, MUTLULUK

— *Ne var ki, deliler gibi istediğimiz şey, aşkın üç yüzünün bağdaşması: Haz temeli üzerine yükselen, kalıcı, gerçek aşklar yatıyor yüreğimizde.*

— Evet. Günümüzün rüyası, âşık, sadık ve arzulu çiftler; bu da evlenmeseler bile, iki kişinin toplumsal bir sözleşme yapması demektir. Çağımızın ayırt edici özelliği, bireylerin idealleri söz konusu olduğunda istekte sınır tanımamaları: Mutlu olmak istiyoruz, her ne pahasına olursa olsun. Eskiden, temel ekonomik hücre aileydi (ailenin bir de reisi vardı) ve insanlar yazgılarını ona bağlı olarak çizerlerdi. Bertrand Russell *Evlilik ve Ahlak*’ta, sevgililerin ya da evli çiftlerin, ancak ana baba olduklarında birlikte yaşamaya mecbur olduklarını hatırlatır. Çocuklar bağımsız yetişkinler olur olmaz, ayrılığın bir önemi kalmazdı. Bugün, temel birim bireydir, o da bireysel mutluluğunu aile kurumu uğruna feda etmiyor. Aşk hayatımızı büyük ölçüde etkilemiş bir bilim olan psikanaliz, ailede geçimsizlik olacağına çiftin boşanmasının daha iyi olduğunu ortaya koydu. Böylece, son engel de yıkılmış oldu. Kişisel gelişim, merdivenin en üst basamağına yerleşti: Herhangi bir şeyden yoksun kalmayı ve suçluluk duygusunu reddediyoruz.

— *Ama madalyonun öbür yüzünde, herkes kendiyle baş başa, seçimlerinin karşısında yapayalnız. Yaşanan hayal kırıklıkları, beklentiler kadar büyük. Mantık evliliğinin kural olduğu geçmiş yüzyıllarda, elde ne varsa onunla kurulurdu aşk. Bazen başarıya ulaşılır, bazen ulaşılmazdı.*

— Mona Ozouf belirtmişti bunu, özgürlüğün arka yüzünde yaşama sıkıntısından, var olmanın zorluğundan başka bir şey yoktur; aşkınızın sonu kötü olursa, kendinizden başka kimseyi suçlayamazsınız. Sonuç olarak, bu özgürlük ağırlık yapar üstümüzde, bize yolumuzu şaşırtabilir. Yaşanması zordur, çünkü seçimler yapmayı, taahhütlerde bulunmayı, sorumluluk almayı gerektirir. Ve isteklerimiz, bizi yeni bir güçlkle karşı karşıya bırakır: Aşkın sürmesini sağlayacak olan, bizden başkası değildir.

— *Bu durumda, aşkın ömrünün sınırlı olduğunu kabul mu edelim?*

— Bugün var olan karamsarlığı paylaşmıyorum ben. Kuşkusuz Paris'teki evli çiftlerin %50'si üç yıl içinde boşanıyor, bu da pek hoş değil. Ama, kalan %50, boşanabilecekken bunu yapmıyor. Üstelik ayrılmayan çiftler, insan ömrünün de uzadığı göz önüne alındığında eskisine göre çok daha uzun süre birlikte oluyorlar: 26 yaş civarında evleniyor, 80 civarında ölüyoruz. Demek ki, pek çok insan bu inanılmaz serüven-den alınlarının akıyla çıkıyor, upuzun bir hayatı birlikte geçirme başarısını gösteriyorlar. Ayrılanlara gelince; onların atalarından daha az sebatkâr oldukları söylenebilir mi? Bundan daha şüpheli bir şey olamaz. Evlilik ahlakı, ekonomik manzarayla ve nüfus durumuyla da ilişkilidir: Jacques Solé'nin dediği gibi, XVII. yüzyılda, "ölüm boşanma yerine geçiyordu"; Alain Corbin'in hatırlattığı gibi XIX. yüzyılda kadınlar eve kapanmıştı, bu da hem erdemlerinin korunmasını hem de evliliğin sürmesini garantiye alıyordu. Günümüzde kadınlar çalışıyor, insanlarla tanışıyorlar, bağımsızlar, eşlerinden ayrılmak için gerekli olanaklara ve gerçek bir cinsel özgürlüğe sahipler. Kim bilebilir bizden öncekilerin aynı koşullarda nasıl davranacağını?

“GÜÇ SENDE”

— Yani, duygusal özgürlük, aşkın arapsaçına dönmesi demek oluyor. Duyguların bu kadar uçucu olduğu bir toplumda, insan “aşk” sözcüğünün hâlâ bir anlam taşıyıp taşımadığını merak ediyor.

— Bu hikâyenin başında, Jean Courtin “Aşkın tarifinde takılıp kalıyoruz,” diye bir tespitte bulunmuştu; aynı sözcük hem çekimi, hem içgüdü, hem de bağlılığı ifade ediyor. “Aşk” sözcüğü antikçağda doğmuştur ve XIX. yüzyılda ortaya çıkan “cinsellik”ten çok daha eskidir. Bir zamanlar Tanrı sevgisini, başkalarına gösterilen özeni dile getiriyordu. Aşkın, tıpkı yerçekimi gibi kozmik bir güç olduğunu düşünmek hoşuma gidiyor: Bizi, bir başkasına doğru iten bir güç. Zaten Newton da bir aşk yasasının peşindeydi, gezegenlerin tıpkı canlı varlıklar gibi birbirini çektiği, “sevdiği” görüşündeydi.

— Kuşkusuz öyle, ama modern kavrayışımıza göre aşk ve arzu, sizin deyiminizle çekim, aynı mecrada yaşıyor. Arzulamak, sevmek mi demektir acaba? Arzu duymaksızın sevebilir miyiz? Sevmeksizin arzu duyabilir miyiz? Zamana yazılan büyük aşka inanmalı mıyız? Yoksa, kendi duygularımızı tam çözmeden yaşamaya razı mı olmalıyız? Bütün bu sorular içimizi kemirip duruyor...

— Pek çok genç, vaktini kendini sorgulayarak geçiriyor. Neyse ki, genellikle karşımıza her seferinde tek bir insan çıkıyor, bu da, kim ne derse desin işleri kolaylaştırıyor. Herkes mavi boncuk dağıtıp hangisini seçsem diye düşünenlerin dışında, ilk anda tek bir kişiye akar gönlümüz. Teilhard de Charadin’e göre, Hristiyanlık bu gizemli gücü boşu boşuna bir yerlere yönlendirmeye çalışacağına anlamaya çalışsa çok daha iyi edermiş.

— Aşk hâlâ gizemini koruyor.

— Bugün bilim söylüyor bize: Kalp değildir seven, beyindir, yani akıl. Bu güç bizde kendini nasıl gösterir? Onu dizginleyebilir miyiz? Sürmesini ya da bitmesini sağlayabilir miyiz? Merhameti öğütleyen Budistler, ötekinin de “bir başka ben”

olduğunu düşünürler. Aşk, ötekini daha iyi anlamamızı, onu içimizde hissetmemizi sağlayan bir ilişki biçimi, bir tür zihinsel güç, kişinin kendisiyle başkaları arasındaki sınırları silmesinin, bir uyum yakalamasının bir yolu olabilir. Budistlerin güzel bir imgesi vardır: İnsanlık denizdir, her birey bir dalgadır, hepsi benzer ve farklıdır. Bu iç iletişim büyüsünü unuttuk, oysa o bizim aşkla cinsellik, bedenle zihin arasındaki bitmek bilmez çatışmayı çözmemize yardım edebilirdi. “Güç sende,” diye geçer *Yıldız Savaşları*’nda. Modern dünyanın cümlesidir bu.

DOĞUŞTAN GELEN BİR YETENEK

— *Bir de denir ki, aşkın kendi mantığı vardır...*

— Aşkı mantık yoluyla kavramak mümkün değil. Aşk, bildiklerimizin dışında bir boyuttur. İnsan ancak kendi üzerinde uzun süre çalıştıktan sonra onunla baş edebilir. Antikçağda, insanlar meditasyon yapmayı öğrenirlerdi. Psikanaliz, kişinin kendini tanıma gücünü geliştirmek için, başka içebakış yolları ortaya koydu. Nörobiyologlar söyler bize bunu: Yürüme, konuşma, mantık yürütme yeteneği içimizde vardır... Sevme yeteneği neden doğuştan geliyor olmasın?

— *Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?*

— Aşk gücü içimizde var, ama öbür yeteneklerimizin tersine, şaşırtıcı bir özgünlüğe sahip: Herkese hitap etmez o, rasgele ortaya çıkmaz, bir bebekteki yürüme ihtiyacı gibi, biz farkında olmadan kendini gösterdiği olmaz. Ve ayrıca, aşk, seçimlerimize bağlı olarak gelişir. Ama bir kere içimize yerleştikten sonra, onunla yaşamayı öğreniriz, tıpkı bir zamanlar iki ayak üstünde yaşamayı öğrendiğimiz gibi.

— *Sizin metaforunuzu kullanacak olursak, iki ayak üstünde yaşamayanlar da var. Kimileri aşka yetenekli oluyor, kimileriye sevemiyor...*

— Kuşkusuz haklısınız. Bazı çocuklar ötekilerden daha çabuk, daha rahat öğrenirler yürümeyi... Belki aşk için de böyledir: Bizi sevmeye daha az ya da daha çok yatkın kılan bir zi-

hinsel “düzenleme” var mıdır acaba? Öte yandan, kişinin bazı karakter özellikleri kesinlikle aşk hayatını kolaylaştırıyor.

“İŞTE HAYATIMIN KADINI!”

— *Yüreğimiz aşka “düşüyor”, yüksek bir yerden yuvarlanmış gibi. Ama, bugün yere göğe sığdıramadığımız yıldırım aşkı, zamana göğüs gerebilir mi?*

— Tristan ve Iseult efsanesinin bir versiyonunda, aşk iksirinin etkisi üç yılla sınırlıdır (öbür versiyonlarda ise, sınırsızdır). Bugün kafamızda yer etmiş olan düşünce de bu işte: Tutku halinin, taşıdığı bütün şehvet ve hormonal, kimyasal taşkınlıkla birlikte, üç yıldan fazla sürmediği kabul ediliyor. Bu kadarı da hiç fena değil! Ortada çocuk olmadığı sürece, aşkın bitmesi dramatik bir şey değildir. Tabii, insanın ilk aşkının aynı zamanda son aşkı olduğunu söyleyen o sevimli görüşe inanmayı sürdürmezsek.

— *Büyük aşk inancı ölmüş değil. Her zaman itiraf edemeler de, pek çok genç hâlâ “büyük aşkın” peşinde koşuyor, bir taraftan da onu bulacaklarını hiç ümit etmiyorlar. Duyguyu, arzuyu ve süreyi bir araya getirmek, gene de hayal gibi kalıyor.*

— O karşılaşma anını, iki insanın bir görüşte birbirini tanımamasını, karşısındakinin “hayatının kadını!”, “hayatının erkeği!” olduğunu birden anlamasını beklemeli miyiz? Ben bu görüşe katılmıyorum. Uzun bir aşk hayatını paylaşmayı başarabileceğimiz tek bir kişi değil, pek çok kişi var kesinlikle! Platon’dan kalma, insanın öbür yarısı hikâyesi bu...

— *Hikâyeye göre, öbür yarısını arayan, ikiye bölünmüş varlıklarmışız biz, öyle değil mi?*

— Evet. Bu teori kafama yatmıyor. Bana öyle geliyor ki, iki kişi ayrı birer bütün oluşturuyoruz: “İşte hayatımın kadını”, “işte hayatımın erkeği”, “işte aşkta daha ileri gitmek için seçtiğim kişi”. Eskiden, “görev” duygusundan bahsederdik; bu bizi zorluyordu, ama ilişkimizi güçlendirmeye yönlendirildiğimizden uygulanması kolaydı. Bugün, “seçim”den bahsed-

yoruz, ki bu da kötü bir sözcük değil: Aşkımızı, sevgilimizi, birlikte kalıcı ve parlak bir ilişki inşa etmeyi düşündüğümüz kişiyi seçmek bize kalmış.

SEVMEK, BİR İŞTİR!

— *Aşkta sanki bir inşaat, yapılması gereken bir iş gibi bahsediyorsunuz.*

— Bu konuda gayet ciddiym: Sevmek, bir iştir! Eylem, irade, dikkat anlamında söylüyorum bunu. İnsan yüreğini aşkta, hayatta, zamanda sınamalıdır. Yerçekimi yasaları gibi, aşkın yasaları da değiştirilemez. Bir bardak yere düşerse kırılır... Âşık olduğunuzda, öteki sizi çekiyor demektir... Ama bu güçleri, kendi yararımıza kullanabiliriz. Kesintisiz yerçekimine rağmen, uçaklar uçurabilir, füzeler fırlatabiliriz. Aşk için de durum aynı: Arzunun renginin zamanla değişmesine rağmen, bir aşkı sürdürmek mümkün.

— *Sonuç olarak, sevmeyi istemek gerekiyor.*

— Sevmek, bir karardır aynı zamanda. Çiftlerin yaşamında krizler, bunalımlar, tıkanmalar, başarılar, keyifli anlar vardır... Farklı ruh hallerini fark etmek, ilişkinin sürmesini isteyip istemediğine karar vermek, eğer öyleyse kasırgaları atlatmak için çaba harcamak iki tarafın da görevidir. Atalarımızın bilmediği mutlak sevme özgürlüğü, aşkımızı inşa etme işini yüklüyor bize. Artık bizim yerimize bunu yapabilecek kimse yok. *La Conversation amoureuse* adlı kitabımın kahramanlarından biri şöyle bir tanım atıyor ortaya: Aşk, birbirlerini öldürmeden birlikte yaşama yeteneğine sahip iki bireyin arasında var olan şeydir.

— *Daha çok indirgemeci bir tanım bu.*

— Canım, birbirlerini öldürmemeleri simgesel anlamda, tabii. Çünkü ortak hayat, yalnız hayattan daha kolay değil. Pek çok birliktelikte, güç ilişkisi gerçekten iki taraftan birinin kişiliğini öldürüyor, dolayısıyla aşk da ölebiliyor. Bir insanın “olabilirlikler alanını” sıfıra indirirseniz, bu simgesel bir ci-

nayettir. İş derken, ötekine saygı duymayı kastediyorum. Bu düşünce yasalara bile sızmış durumda: Ana babalar çocuklarının okumasına, hayatta kendilerine bir alan açmasına yardım etmek zorundalar. Kadınlar özgürleşince, özel hayatlarının çerçevesinin ötesindeki dünyalarını genişletme imkânına kavuştular. Öte yandan, bireyselliğin ve egoizmin kemikleşmesi tehlikesi baş gösterdi. Bu da, sadece yasaklarla sınırlanmayıp olumlu bir yönde ilerleyen, salt cinselliği değil ahlakı da içeren bir eğitim ihtiyacı doğurdu: İyiyi arayan bir eğitim. Çocuklara, nasıl bir ömür geçirmek istedikleri, aynı zamanda da başkalarının hayatlarına karşı nasıl davranacakları, filozofların sözünü ettiği “iyinin egemenliğine” kavuşmak için nasıl davranacakları üzerine kafa yormayı öğretmeliyiz.

SADIK DAVRANANLAR VE DAVRANMAYANLAR

— *Sevme özgürlüğünün verdiği sarhoşlukla fazla sabırsız, fazla mızmız, fazla kaprisli mi olduk, nedir... Tekrardan sadık davranmayı öğrenmemiz mi gerekecek?*

— Bana öyle geliyor ki, insanın sevmeyi istemesi gerek. Yalnızdaki kişi, karşınıza çıkabileceklerin en iyisi olmayabilir. Onunla kalmak, onu sevmek keyfinize kalmıştır, en mantıklısını da yapmayabilirsiniz. Dolayısıyla, sevmek bir karar, bir seçimdir. Denis de Rougemont 1939’da yazmıştı bunu: “Sadakat, bugün herkesin göklere çıkarttığı değerlere taban tabana zıttır ve artık yerleşik yargılara karşı çıkmanın en iyi yolu haline gelmiştir.” Aşklarını yaşatabilmiş yaşlı çiftler, olağanüstü bir güç yayarlar çevrelerine. Bence herkes can atar böyle olmaya, ama istisnai bir durumdur bu. Bedeli, insanın kendi canını yakmak zorunda kalmasıdır.

— *Sizin hararetle salık verdiğimiz şey, aşk yolunda, bir anlamda bireysel irade göstermek.*

— İrade, benim dünya görüşümde belirleyici bir yer tutar. İradenin her şeye kadir olduğunu düşündüğümde değil, ama

bana öyle geliyor ki istek, kendi başına bir güç ve mutluluktur. Kendini sorgulamayı öğrenmek, arzusuna yön vermeyi bilmek, zaten hayatı bulmak demektir. Yaşama özgürlüğümüz içinde, bu söylediğim çok büyük öneme sahip. Eskiden kadınlar miras uğruna eşya gibi satılır, babalarının boyunduruğundan kurtulsalar kocalarının boyunduruğuna girerlerdi. Bugün ise özgürler, bu özgürlüğün araçlarını da ellerinde tutuyorlar (bedensel ve zihinsel rahatlık sağlayan tıbbi ilerlemeler, psikolojik yardım, her konu üzerinde kafa yorabilme şansı), ve bu nedenle kendilerinden her şeyi bekleyebilirler. Aslında aşk açısından olağanüstü bir dönemden geçiyoruz. Aşk nasıl keşfedeceği ise, herkesin kendine kalmış.

AŞKTAN HER ŞEYİ BEKLEMİYELİM

— *La Conversation amoureuse adlı romanınızda, günümüz çiftlerine ilişkin çeşitli tablolar çiziyorsunuz: Sadık olanlar ya da olmayanlar, mutlu olanlar ve kaderine boyun eğenler, çocuklular ya da çocuksuzlar... Çok uğraşsak bile, mutluluğa erişemeyebiliyoruz.*

— Ben de kendime bunu soruyordum işte: Acaba sevmek, insanı mutlu eder mi? Tökezleyenler çok, bunu görüyoruz. Kimi insanlar, canlarını yakan ilişkilerin peşinden koşuyorlar kendilerine engel olamayarak... Eskiden, 20'sindeki bir genç kızın kalan bütün hayatı baştan çizilmiş olurdu: Bir damat adayı, evlilik, annelik. Kimse ondan bir işe girip çalışmasını beklemezdi, kaygılar başka türliydi. Bugün, genç kız her şeyi kendi başına bulmak zorunda: Sevgilisini, kocasını, çocuklarının babasını, işini. Ne var ki, bazen bizi, istediklerimizi çaba harcamadan elde edebileceğimize inandırmaya çalışıyorlar; sırf yeteneğimiz olduğu için bir oturuşta koca bir kitap yazabilir ya da tenis kupası kazanabilirmişiz...

— *O aşamaya varana dek yaşanan acı dolu saatleri yok sayıyorlar.*

— Aşk için de aynı şey. Aşk da emek ister. İçimiz dışımız

cinsellik konusundaki öğütlerle doldu, ama duygular âlemi olduğu gibi gizemli bir alacakaranlıkta bırakıldı. İşte bu nedenle, şunu söyleyelim, bir daha, bir daha söyleyelim: Aşk, kolay iş değil... Öte yandan, ondan her şeyi beklemekle de hata ettiğimizi düşünüyorum. Bence mutluluğun büyük bölümü aşkla gelmiyor. Günümüzde kulak tıkamayı tercih ettiğimiz bir şey bu, ama insana sevinç veren başka şeyler de var (başka oyunlar, başka etkinlikler, başka yaratımlar...).

— *Aşkı “inşa etme” düşüncesi tehlikeli olabilir. İlişkiye başlarken sık sık yanılırız, karşımızdaki kişiye kafamızdaki ideal resmi yapıştırırız, kendi kendimize yalan söyler, bir yanılsama yaratırız. Ve aslında sevdiğimiz öbür kişi değil, aşk düşüncesinin kendisidir.*

— Sonuç olarak bir tehlike var hep. Çünkü, karşımıza çıkan kişi, hep bir yabancıdır. Onu keşfetmek yıllar alır... Thomas Mann’ın şu sözünü hatırlayın: “Kendini tanıyan hiçbir insan, olduğu gibi kalmaz.” Sürekli olarak değişiriz, hem bedensel, hem ruhsal olarak. Biriyle birlikte yaşamamanın etkisi de ayrı: Öteki sizi değiştirir, siz de onu değiştirirsiniz. Bu, ortak bir gelişimdir. Eğer bu size kötü gelirse, sizi hoşlanmadığınız biri haline getirirse, vazgeçmek için bir nedeniniz olur. İyi gelirse, güzel bir hayat kurmayı deneyebilirsiniz.

ZAMANIN EFENDİLERİ

— *Aşkın bir ömrü olduğunu da kabul etmek gerek...*

— Eskiden, ilişkiyi sürdürmek toplumsal baskıyla oluyordu ve pek çok evli insan, eşlerinin ölmesini isteyecek hale geliyordu. Farklı çağlarda gördüğümüz gibi, kadınlar dul kalmaya can atıyorlardı: Genellikle, kişinin özgürlüğüne kavuşmasının tek yolu buydu çünkü. Aslını isterseniz, şu bizim aşk hikâyesinin sonunda durup geriye baktığımızda, bir geçiş dönemi yaşadığımız duygusuna kapılıyoruz: Görev, günah, toplumun etkisi, cinsel ahlak gibi kavramlar, yaşam biçimindeki özgürleşmeyle birlikte eriyip gitti. Şimdi, aşkın gücünü kont-

rol altında tutabilmek için yeni yollar bulmak zorundayız kendimizde. Artık, zamanın biricik efendileriyiz.

— *Kolay değil... Cinsel devrim bitti, ama arzu hâlâ göklere çıkarılıyor, hatta giderek yayılıyor bu.*

— Bugünkü akım, dünden izler taşıyor kendinde. Foucault'nun dediği gibi, özellikle XIX. yüzyılda seksin neden günah kılığına sokulduğunu, ve günümüzde neden sekse günah demenin... bir günah haline geldiğini merak edebiliriz. Bu noktadan bakınca, "bakın ne kadar özgürüm, bakın ne kadar taşkınlığını, bakın seksi nasıl da sansürsüz kavıyorum," deyip duran üç beş kadın yazarın fantezilerinin modası geçmiş gibi görünüyor. Bunlar muhafazakâr sözlerdir aslında, çünkü şimdiki zamanda, geçmişe ait olanları hatırlatırlar (kendini eski işaretlelerden arındırmak bahanesiyle). Genel olarak, çok çenesi düşük bir dünyada yaşıyoruz. Ne olursa olsun konuşmak, aşkı sözcükler uzayına kaydetmek istiyoruz. Ne var ki, bu zor ve kısıtlayıcı bir iş: İstedığımız kadar yerçekimini denklemlere dökelim, bir nesne yere düştüğünde ne olup bittiğini tam olarak anlayamayız bir türlü.

KADINSI ERKEKLER, ERKEKSİ KADINLAR

— *Aşk ve cinsellik hakkında, biri erkeklere öbürü kadınlara ait, birbiriyle bağdaşması pek mümkün olmayan iki ayrı yaklaşım mı var yoksa...*

— Anlaşıldığı kadarıyla bilim adamları, cinsel farklılığın altı üstü toplumun marifeti olmadığını kanıtlamak yolunda ilerliyorlar. Kadın ve erkek beyninin ve aşk kimyasının farklı olduğunu artık biliyoruz. Kadınlar kendi doğallığında cinsellikle aşkı yan yana düşünüyorlar. Erkeklerse, bu ikisini ayırıyorlar. Kuşkusuz az sayıda erkeksi kadın ve kadınsı erkek de var, bunlar anlık karşılaşmalar ve ayrılıklar peşinde koşuyorlar. Ama kadınların büyük çoğunluğu gayet dişiler ve kalıcılık arıyorlar, varlıklarına anlam katacak, canlı, gerçek bir duygu.

— *Yani erkekler önce zevk istiyor, kadınlarsa bir koca, öyle mi?*

— Bilmiyorum! Ama eğer öyleyse, şunu sormak isterim size: Ne zararı var bunun? Hâlâ Mayıs 68'in mirasını yiyoruz, dar görüşlü görünmekten korkuyoruz. İlke olarak her tür dar görüşlülüğe karşı çıkmak da dar görüşlülüktür. İtiraf edelim ki dar görüşlülük her yerde, en az itiraf edilenlerse en tehlikelileri. Genlerimizin devamını sağlamak için de ararız karşı cinsi. Arzunun hayatın içinde, kadınlarda ve erkeklerde farklı şekillerde geliştiğini de biliyoruz: Genç oğlanlar, genç kızlara göre daha arzulu oluyorlar. Kızlar cinsel ilişkiye girerlerse, bunu da toplumsal baskıya ve erkeklerin ısrarına dayanamadıklarından yapıyorlar. Buna karşılık, erotik arzu, 30 ila 40 yaş arası kadınlarda daha güçlü.

— *İkisini bağdaştırmak pek kolay değil.*

— Demek ki en iyisi, genç bir erkekle yaşı ondan büyük bir kadının birlikte olması! Gençliği göklere çıkaran, kadını erkeğin himayesine sokan bütün dar fikirlerimizle taban tabana zıttır böylesi! Öte yandan, doğum yapan kadınların hormonlarında bir düşüş olduğunu ve bunun da arzularını törpülediğini biliyoruz. Bu durum bir yıl bile sürebiliyor. Peki bu, aşkın da ölmesi anlamına mı geliyor? (Arzusuzluğun tedavisi olabilir, aşksızlığmsa, hayır. Demek ki arzunun bir kimyası var. Ama aşkın kimyası yok.)

CİNSELLİK, ASLA SIRADANLAŞMAYACAK

— *Ergenlik çağındaki gençler, “hemen ve alabildiğine” hazzı yücelten bir anlayışa saplanıp kalmış durumdadılar. Söylediğiniz gibi, kalıcılık konusunda çaba harcamaya pek elverişli bir durum yaratmıyor bu.*

— Biz onlara pek çok başarısız aşk örneği sunduk. Bu hırslı söylemi dinlemelerini, üzerinde düşünmelerini, ona uzaktan bakmalarını sağlayarak eğitmeliyiz gençleri, onlara temel olanı sıra dışı olandan ayırmayı öğretmeliyiz. “Cinsel özgürlük üze-

rine kurulmuş bir aşk hayal kırıklığı yaratır” teranesi, cinselliğin sıradanlaşacağı iddiasını getiriyor beraberinde. Bu çok gülünç! Bir başkasının karşısında soyunmak, ona bedenini sunmak önemsiz bir şey değil. Cinsel ilişkide bulunmak sinemaya ya da lokantaya gitmeye benzemez. Cinsel ilişki hem sizi hem de ötekini bağlar ve daima kutsal bir karaktere sahiptir. Cinsellik asla sıradanlaşmayacak, bunu düşünüp mutlu olabiliriz.

— *İrade, hoş bir şey. Ama eski kültür parçacıklarından, yaşlı tabulardan, antik efsanelerden oluşmuşuz biz, bunlar bilinçaltımızı etkiliyor ve bizi geriye çekiyor.*

— Ceviz kabukları gibi denizde yüzüp duracak mıyız, yoksa bir liman bulabilecek miyiz... Aşk bir zamanlar toplumsal ve dinsel baskının, günahların, görevlerin güdümündeydi, şimdi de irademizin güdümünde. Ailevi, psikolojik, tarihsel, toplumsal, kültürel dayatmalar çok ağır. Ama hangi noktaya kadar kendimizden sorumluyuz? Sorumsuzlaştırmaya karşı çıkalım, bizi kendi kendimizden uzaklaştırmaya yönelik her tür anlayışı geri çevirelim. Suç, çocukluğumuzda, kimyada, morfolojide olsun...

— *Bunun tamamen yanlış olduğunu da söyleyemeyiz.*

— Kuşkusuz, bazen kendimizden kaçamayabiliyoruz: Ne boyumuzu ya da yüzümüzün biçimini değiştirebiliriz, ne de karakterimizdeki bazı özellikleri. Her birimiz kendi hapishanemize sahibiz, ve bugün yüksek sesle söyleyebilmemiz, bunun iyice farkında olmamızı sağlıyor. Her şeye rağmen, küçük bir parçamız var ki üzerinde oynayabiliriz. Bozguna doğru yürümektense, güneşe gidebiliriz. İrademizi bastırabilir ya da tam tersine onu geliştirmeye çabalayabiliriz. Modern dünyamızın bize sunduğu gerçek seçenekler bunlardır.

SEVMEYİ ÖĞRENELİM

— *Günümizde başarısızlığı ya da ayrılığı kabul etmekte zorlanıyoruz. Ölü vermeden savaşmak istiyoruz. Ve yaralanmadan aşk yaşamak.*

— Evet, görünüşe bakılırsa, isteklerimiz bitmek bilmiyor! En ufak bir eksiklik duyduğumuzda sinirlerimiz tepemize çıkıyor. Sıfır kusurlu aşk, dikensiz evlilik umuduyla yaşıyoruz. Özgürlüğümüz uçsuz bucaksız, mutluluğa duyduğumuz susuzluk da öyle. Bu nedenle hayal kırıklıklarımız da çekilmez geliyor bize. Bununla birlikte her kuşak belli ölçüde çaba harcamayı, acı çekmeyi, yenilmeyi kabul etmek zorunda kaldı. 1914’le 1918 arasında daha 20’li yaşlarındayken, vatanlarının uğruna siperlerde ölen delikanlıları düşünün; ya da ailelerinin onuru adına kurban edilen kadınları. Her kuşak farklı bir dünyayla, sınırlı bir olasılıklar alanıyla ve yaşam biçimiyle karşılaşır. Günümüz gençleri eski devrimlerinden vazgeçmiş, şimdi belki de başka devrimlere hazırlanan bir toplumda yaşamak zorunda kalacaklar. Özgürlüğün içinde pişen bugünün çocukları, bakarsınız kendilerinde yeni bir güç bulurlar.

— *Umarız öyle olur. Her ne olursa olsun, bu yeni özgürlüğün sonucunda ortaya çıkan şaşkınlıkla burun buruna bu çocuklar. Seçim yapmak daima zordur. Öykümüzün sonunda, ilk baştaki kadar şaşkınız biz de. İnsana ait bir şey olan aşk, prehistoryacı Jean Courtin’in dediği gibi bir türlü ele avuca sığmıyor hâlâ, bir avuç kum gibi parmaklarımızın arasından kayıp gidiyor. İşte gene yapayalnızız, kararsızlıklarımızın ve cesaretimizin karşısında. Hayal kırıklıklarımızın ya da tutkularımızın karşısında, yapayalnız.*

— Evet, özgürlük zor iş. Seçim yapmayı, yani vazgeçmeyi gerektirir; hoşla gitmemeye, hayır demeye, tanımamaya, başkalarına duyulan korkuyu aşmaya cüret etmek demektir. Ötekilerin yarattığı korku korkunçtur, bizi konformizme sürükler. Kurtlar haykırır, siz de haykırırsınız. Kurtlar uyur, siz de uyursunuz... Bir insan yaratmak, sebatla çalışmaktır. Michel Foucault şöyle söylüyordu: “Çalışmak, insanın kendini kuşku ve kaygı içinde tutması demektir.” Çok yıpratıcı olsa da, doğru zihinsel tavrın bu olduğunu düşünüyorum. “Aşk şakaya gelmez,” diye özetlemiştiniz bu kitabın başında. Bu cümle, çağımıza da yakışıyor. Artık hafiflediğimize, adeta umur-

samazlaştığımızı inandırmaya çalışıyorlar, kandırıyorlar bizi: Aşk hâlâ önemli, ciddi bir şey. Ama ben sizin kadar karamsar değilim. Bence seven kişi, ip üstündeki cambaza benzer: Olmayacak bir işe kalkışmış gibi görünür, ama eninde sonunda denge sağlanır. Ömür boyunca, yaşamayı ve ölmeyi öğreniriz. Bunun yanında, sevmeyi de öğrenelim.

YAZARLARI TANIYALIM

Jean Courtin, *prehistoryacı*, CNRS'te (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) *araştırma sorumlusu*.

Orada aşkı görmüş müydü? Bu bir tarafa, gittiği yerde en azından güzelliği bulduğu kesin. Jean Courtin, 175 metre uzunluğundaki o denizaltı tüneline geçen ilk prehistoryacı oldu. Tünelin ucu, Cassis koylarının derinliklerine, Cosquer Mağarası'nın harikalarına uzanıyordu. İnsanı şaşkına çeviren gravürleri ve resimleriyle prehistorik bir Sistine şapeliydi burası; Jean Courtin'e günümüzden 27000 yıl önce insanların çoktan incelik ve duyarlık kazandıklarını... ve kuşkusuz sevebildiklerini kanıtladı. Jean Courtin o kadar etkilenmişti ki yazdığı romanda (*Le Chamane du bout du monde*, Seuil Yayınevi) Akdeniz kıyılarında son derece özgür aşklar yaşayan, yeşil gözlü, dünya güzeli bir *Homo sapiens* kadını hayal etti. İnsanın adeta prehistorik dönemi özleyesi geliyor.

Paul Veyne, *Collège de France*'ta onursal profesör, *antikçağ uzmanı*.

Küçükken, bir tutkusu vardı: Antik para peşinde koşardı. Günlerden bir gün, Güney Fransa'da bir ören yerinde Tanrıya bir söz verdi: İşi yaver giderse, sevgilisini bir daha öpmeyecekti. Av bereketli geçti gerçekten de: MÖ II. yüzyıldan kalma muhteşem bir parça buldu. Ne var ki Tanrıya inanmadığından, sevgilisini öpmeyi sürdürdü... Romalıların iki iyi yö-

nü vardı Paul Veyne'e göre: Birincisi, yaşadıkları yer Veyne'in evine uzak sayılmazdı, ikincisi Hristiyan değillerdi. Böylece Paul Veyne, Roma dünyasının en önemli uzmanlarından biri oldu. Michel Foucault'yla çalıştı, pek çok kitap yazdı (*La Société romaine, Comment on écrit l'histoire, L'Elegie érotique romaine, Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?*, hepsi Seuil tarafından yayımlandı). Ventoux Dağı'nın eteklerindeki huzur dolu evinde, hep içinde taşıdığı o küçük çocuğun neşesi ve coşkusuyla anlattı bize o tuhaf Romalıları.

Jacques Le Goff, tarihçi, ortaçağ uzmanı.

İğneyle kuyu kazarcasına, oburca uğraşüyor tarihle, meslektaşlarının ona kibarca söylediği gibi, "insan etini kokusundan anlayan bir dev gibi". 12 yaşında, *Ivanhoe*'yu okurken bulaştı tarih mikrobu ona. *Annales* dergisinin mirasçılarından biri olarak, günlük hayatla ve düşüncelerle ilgilenen "yeni tarih" anlayışının bir emekçisi olan, uzun süreli eğitimi savunan Jacques Le Goff, kendinden önceki tarihçilerin kopkoyu bir dönem, tarihin içinde karanlık bir parantez gibi gördükleri ortaçağa, eski soyluluğunu tekrar kazandırdı. Ona göre ortaçağ, modern toplumun oluştuğu, hayat kaynayan bir potaydı. Jacques Le Goff'un da pek çok kitabı var (özellikle Gallimard/Quarto'dan çıkan ve yazarın pek çok yapıtını bir araya getiren *Pour un autre Moyen Age*'a bakmak yerinde olur). Tarihçimiz, *Aşkın En Güzel Tarihi*'nde de, gene bambaşka bir ortaçağı, bu kez sevdalı bir ortaçağı her zamanki inanç ve ateşle ele aldı.

Jacques Solé, Grenoble'daki Pierre-Mendès-France Üniversitesi'nde profesör, modern zamanlar uzmanı.

XVI. yüzyıla, geri geri yürüyerek ulaştı o, Aydınlanma Çağı'nı ve onu hazırlayan dönemi daha iyi anlamak için uğraşırken. Tarihçiler, diyor Jacques Solé, hiç durmadan zamanda geriye giderler. Nitekim, eski çapkınların aşklarına göz attıktan sonra, geniş yakalı atalarımızın yatak odalarını karıştırdı. *L'Amour en Occident à l'époque moderne* (Albin Mic-

hel Yayınevi) ve *Etre femme en 1500* (Perin Yayınevi) adlı kitapları için, aralarında Troyes din mahkemesinin hüznünlü arşiv kayıtlarının da bulunduğu binlerce belgeyi didik didik etti. Bugün dönüp baktığında, tozpembe bir hayat yaşamayan bu insanlara belli bir şefkat duyduğunu itiraf ediyor. Jacques Solé de konuşurken sık sık gülüyor; yani, iyimser ve keyifli bir insan o.

Mona Ozouf, tarihçi, kadınlar ve devrim dönemi konusunda uzman.

“Devrim sırasında aşk... Bilmem farkında mısınız, duygulara pek yer yoktu o dönemde...” Bize aşkı anlatmasını ona önerdiğimde, bilinçli bir tarihçi olarak hemen sınırlar çizdi: Mahrem hayat hakkında az kaynak var, uzun vadeli incelemeyecek kadar kısa bir dönem... Ve sonunda güvenle, anlatmayı, daha daha anlatmayı kabul etti... Mona Ozouf’un derin bilgisi (on büyük kadının birer muhteşem portresinden oluşan, Fayard’dan ve Gallimard/Tel’den çıkan *Les Mots des femmes*’ı okuyunuz) asla ukalalığa varmıyor. Alabildiğine saf dinleyicisine gösterdiği hoşgörü, kesinlikle zorlama değil. Onun Rousseau’nun adı geçince ateşlendiğini, aşırı feministleri kıyasıya eleştirdiğini, Madam de Staël için coşkulandığını gördük. Mona Ozouf’u aşkı anlatırken dinlemek sadece bir şans değil, aynı zamanda bir armağan.

Alain Corbin, tarihçi, duygular ve duyumlar uzmanı.

Yaygın deyimle, o bir “zihniyet tarihçisi”. Onda coşku uyandıran şey, büyük olaylardan çok insanların içyüzleri, mahremiyetleri, duyguları. Nasıl düşünüyorlardı? Dünyayı nasıl anlıyorlardı? Kendi tarihlerini nasıl yaşıyorlardı? XIX. yüzyılda bir anlamda tesadüfen karar kılan Alain Corbin (çünkü bu sayede Latince öğrenmesine gerek kalmayacaktı), yıllar içinde duygular ve duyumlar üzerine uzmanlaştı: Koku duygusunu (*Le Miasme et la jonquille*, Flammarion Yayınevi), deniz kıyısında yaşama arzusunu (*Le Territoire du vide*, Flammarion Yayınevi) ve tabii aşkı inceledi (*Les Filles de noce*, Flam-

marion/Champs Yayınevi). Onun isteği insanlara her an biraz daha yaklaşmak, onlar gibi düşünebilmeye çalışmak. Ve bu kez, yataklara süzülüyordu.

Anne-Marie Sohn, Rouen Üniversitesi'nde yakın tarih profesörü.

Anne-Marie Sohn, aşkı adli kayıtlarda buldu. Edebe düşünün bir dönemin mahrem hayatını kurcalamak için, mahkeme karşısında içini dökenlerin anlattıklarından daha iyisi var mıdır? Böyle bir durumda kalan bir insan, sertçe ifade eder kendini, başka zaman içine attığı ayrıntılardan söz eder. 1860'larla 1960 arasının aşk manzarasını çizmek için (yazarın şu kitaplarına bakınız: *Du premier baiser à l'alcôve*, Aubier Yayınevi; *Chrysalides, Femmes dans la vie privée*, XIX.-XX. siècle, Sorbonne Yayınları), Anne-Marie Sohn mektupları ve mahrem günlükleri de didikledi. Ne var ki, diye hatırlatıyor bize, metinlerde genellikle gayet erkekçe bir bakış vardır, çünkü uzun süre boyunca kadınlar cinsel hayatlarından konuşmakta çok zorlandılar. Ama sonradan, arayı iyi kapattılar.

Pascal Bruckner, edebiyatçı ve denemeci.

Çelişki çok çarpıcıydı. Pascal Bruckner, taşradan ve bir Cizvit okulundan geliyordu. Mayıs 68'den birkaç ay önce, Saint-Germain-des-Prés'nin tam ortasına düşüyordu. Bugün, İsa'ya benzeyen sakallı gençlerin şefkatli bakışlarının karşısında çocukların masanın tepesine çıkıp birbirlerinin suratına yoğurt fırlattığı toplulukları ve her gece partner değiştirmenin zorunlu olduğu çok sevimli grupları hatırlıyor. Roman yazarı (*Lunes de Fiel*, Seuil Yayınevi; *Güzellik Hırsızları*, Grasset Yayınevi), denemeci (*Misère de la prospérité*, Grasset Yayınevi) Pascal Bruckner, 1977'de Alain Finkielkraut'la birlikte yazdığı, Points Seuil'den çıkan *Le Nouveau Désordre amoureux*'yle bu cinsel çılgınlığı ilk eleştirenlerden oldu. Öte yandan, devrimci suda yıkanmış çocukça arzuyu da bir kenara atmıyor.

Alice Ferney, roman yazarı.

İçinde olduğumuz bir manzarayı nasıl görebiliriz, diye soruyor kendine. Zamanımızın gerçekliğini nasıl kavrayabiliriz? Ve işte gene hemen harekete geçip edebiyata dalıyor ve işi Hermann Hesse'e havale ediyor ("Bir çağa ait olmak, o çağın anlamını kesinlikle kavrayamamak demektir")... Alice Ferney'in istekleri, kafasının aydınlığıyla aynı boyutta, yani uçsuz bucaksız. Derin ve incelikli romanlarında, arzuyla görev arasında kalmış dokunaklı kadın kuşaklarını (*L'Élégance des veuves*, Actes Sud Yayınevi) ve baştan çıkmayla sadakat arasında gidip gelen modern çiftleri çiziyor (*La Conversation amoureuse*, Actes Sud Yayınevi). Kitabı kapattıktan çok uzun süre sonra da canlı kalan insanoğullarını. Duyguyu küçültmeyi ve cinselliği sıradanlaştırmayı hedefleyen günümüz konformizminden kurtulmuş, yeni bir duygusal eğitimi savunuyor.

Ve, otoportre niyetine: **Dominique Simonnet, dinleyici.**

Express dergisinin, önemli söyleşilerden sorumlu yazı işleri müdürü. Onun da saplantıları aynı: Kökenlerimizi aramak, aşk, tarih, yıldızlar (hem yukarıdakiler, hem de dans edebilenler)... Başka bir hayatta, çocuklar için televizyon programları (France 2'de *Drôle de planète*), seri radyo programları (Radio France'ta *Aventures sans gravité*) hazırladı, edebiyat dünyasıyla bilim dünyası arasında bağ kurmayı hedefleyen pek çok girişimde yer aldı. Dominique Simonnet aynı zamanda *Dünyanın En Güzel Tarihi*'yle *İnsanın En Güzel Tarihi*'nin de (Seuil Yayınevi) yazarı; Nicole Bacharan'la birlikte pek çok roman da kaleme aldı (*Le Livre de Némó*, *Némó en Amérique*, *Némó en Egypte*, Seuil Yayınevi). Gene Nicole Bacharan'la, "çocuklarımıza bu ürkütücü hazineye, sevmeye özgürlüğüne giden yolu göstermek için" *L'Amour expliqué à nos enfants*'i da* (Seuil Yayınevi) kaleme alma yürekliliğini de gösterdiler.

* Çocuklarımıza Aşkı Anlatıyoruz. – ç.n.

İlk İnsanlar tekeşli miydi? Roma dünyasında kadınlar haber bile vermeden kocalarını nasıl boşuyordu? İki cinsi birbirinden ayıran aslında Fransız Devrimi miydi? Cinsellik bütün kötülüklerin anası mıdır? "Aşk evliliği" yeni bir âdet mi? Kadınlar koca, erkekler zevk peşinde mi? Bir erkek için kadın ya hoppa ya da melek midir? Aşkın ömrü ne kadar? Aşık olmak aslında bir hastalık mı? Ve bir gün aşktan söz etmeyi bırakacak mıyız?

*Aşkın En Güzel Tarihi'*nde, konusunda yetkin dokuz isim Dominique Simonnet'nin sorularıyla gizemi binlerce yıldır çözülmemiş "Aşk"ı, kimyası, fiziği, tarihi ve edebiyatıyla anlatıyor.

"Yeniden keşfetmemiz gereken aslında aşkın bu karmaşıklığı," diyor uzmanlardan biri. Bir diğeri ise fikrini şöyle açıklıyor: "Aşk, birbirini öldürmeden birlikte yaşama yeteneğine sahip iki bireyin arasında var olan şeydir."

Jean Courtin: Prehistoryacı, CNRS'te araştırma sorumlusu.

Paul Veyne: Collège de France'ta onursal profesör, eskiçağ uzmanı.

Jacques Le Goff: Tarihçi, ortaçağ uzmanı.

Jacques Solé: Yakınçağ uzmanı, Pierre Mendès Üniversitesi'nde profesör.

Mona Ozouf: Tarihçi, Fransız Devrimi ve kadınlar konusunda uzman.

Alain Corbin: Tarihçi, duygular ve duyular uzmanı.

Anne-Marie Sohn: Rouen Üniversitesi'nde yakın tarih profesörü.

Pascal Bruckner: Edebiyatçı ve denemeci.

Alice Ferney: Roman yazarı.

Dominique Simonnet: *L'Express* dergisinin yazı işleri müdürü.

Vivent les bébés! (Yaşasın Bebekler) ve *Libre de Némó* (Nemo'nun Kitabı) yazarı.

Kapak resmi:

W. A. Bouguereau'nin
Psyche'nin Kaçırılması
adlı çalışmasından ayrıntı.